

E M L É K I R A T O K

Í R T A

FRANKENBURG ADOLF.

Az «Őszinte vallomások» folytatása

HARMADIK KÖTET.

PEST:
EMICH GUSZTÁV TULAJDONA
1868.

Újult erővel és kedvvel kezdtem — post tot discrimina rerum — a rendes lappá változott ‚Életképek’ szerkesztéséhez. Külső alakját meghagyván fő gondomat oda irányoztam, hogy valódi íróink jelesbjeit lapom számára kizárólag megnyerjem. Az a parányi erő, melyet szép-irodalmunk addig fölmutathatott, három divatlapra oszolva, csekélynek tetszett arra, hogy olvasó közönségünk sokkal finomult, szinte követelő ízlésének tökéletesen megfeleljen, s azért szüntelen szemeim előtt lebegett egy ‚írói szövetség’ létrehozása, mely nálunk nagyon is érezhető hiány volt, miután többfelé szakadozva inkább ellenségekül, mint barátokul állottunk egymással szemközt.

A föladat nehezebb volt, mint gondoltam. Természete az már a magyarnak, hogy pártokra

oszolva önmagát emészti; s azért — bár a központosítás nagy eszméjét erélyesen megkezdtem lapom körül — csakhamar kénytelen voltam azzal ismét fölhagyni, sajnosan tapasztalván, hogy azt még részben sem sikerülend keresztülvinnem.

Egy évnél többnek kellett elmúlnia, míg egy, az akkori szépirodalmi világban némi szenzatiót okozott körülmény a már fölhagyott tervnek létesíthetését közelebb kilátásba helyezé, mint remélneni mertem.

A dolog így történt:

Fiatalabb íróink jobbjai: Bérczy, Degré, Jókay, Kaján Ábel, Kerényi, Lisznyay, Obernyik, Pálffy, Petőfi és Tompa (kiknek egy része mind a három divatlapnak, a nagyobbik pedig csak a ‚Pesti divatlap’ s az ‚Életképek’ munkatársa volt) aláírás mellett elhatározták, hogy munkálkodásukat ezentúl a szépirodalmi lapoktól megvonják s erejüket nagyobb dolgozatokra, s különösen egy általuk majdan közös erővel megindítandó irodalmi vállalat kiállítására for-

dítandják. — Collegáim ez úgyszólván égből potytyant írói özszeesküvést eleinte nevetséges oldalról akarták az olvasó közönség előtt föl-tüntetni, s ez által egyszersmind boszúságukat, melyet e váratlan tény fölött éreztek, ügyesen elrejthetni vélték; én azonban komolyabb szempontból tekintém a dolgot, s ily ifjú erők elvonulását a szépirodalom teréről lapom és olvasóim érdekében is érzékeny veszteségnek tartván, egypár hónap múlva — mialatt a szenvedélyeket kissé kitombolni hagytam — a következő levelet intéztem az úgynevezett ‚tízec tanácsá’hoz:

‚Tisztelt barátim! Néhány hó előtt önök egy nyilatkozatot bocsátottak közre, melyben határozott szándékukat jelentették ki, a journalirodalomról egy időre lelépni. Erre két czél vezérelhetette önöket: egyik, hogy tehetségeiket ezentúl önálló művek alkotására fordítva, magukat a napi érdekű tárgyak kezelésével el ne forgácsolják; a m á s i k egy füzetenkint megjelenendő ‚almanach’ egyesült erővel kiadása

leendene. — Balítéletesek ugyan egy harmadik okot is emlegetnek: melynek személyes tekinteteken kellene alapulni, mit én azonban motiválni nőm tudok, hinni pedig nem akarok. — Az elsőbbi cél, mint ezt azóta többen önök közül tetteleg bizonyították, részint közönség elibe léptetett, részint tudtomra munkálatban levő önálló műveikkel erélyesen meg lőn közéletre — s az irodalmi fejlődést figyelemmel kísérőnek lehetetlen az ebbeli haladáson szívből nem örülnie; az utóbbi vállalat azonban, hihetőleg előttem is ismert okokból, kevésbé látszik a kívánt célnak megfelelni. Az almanach-literatura sokkal kisszerűbb, sokkal szűkebb körre szorított, mint hogy jól ismert nevekkel bíró tehetségek magukat ennek korlátái közé temessék. — S mi következett belőle? Hallgatás, pangás az írók részéről; elégtelenség, hidegülés a közönségéről. Mert míg önök visszavonultak a lapirodalom teréről, addig az elébb szellemi kisebbségben tartott irodalmi töredék kapott túlnyomóságra azon; ismeretlen közép-

szerűségek küzdtek föl magokat nyilvános kárával a szépirodalomnak úgy mint a közönségnek. Pedig nincs tér és mód, melyen bármely korszerű eszme, erkölcsi vagy honfiúi, erősebben bírna hatni közönségünkre, mint a szépirodalom tere. — Veterán íróink nagyobb része — hála nekik és elismerés az eddigi küzdelmekért — most már örömeztőbb élvezi nyugalját, vagy az élet nehezebb fáradalmaival harczol; önök azok, kiknek most, ha valaha, kell egyesült erővel föllépniük a síkra, hogy azon — ismerve az irányt, mit honfinak és becsületes embernek követni kell — az igazság és honéret diadalát kivívni segítsék. — Ezért fölhívom önöket — minden önzés és ámitás nélkül — nemcsak a magam, hanem inkább a közügy érdekében, hogy félretéve minden mellékérdeket, s netalán — mit valószínűk nem látok — neheztelést: bontsák föl úgylis csak ideiglenesen kötött társadalmi szerződésüket, s kezdjék meg újra a hatást, mire erkölcsi és honfiúi tekintetben önlelkük sugallatától fölhivatva vannak, emelve

sajnosan nélkülözött munkálataikkal a divatlapok közül bármelyiket, melynek iránya önmeggyőződésükkel öszszehangzik. — Adjon az ég önöknek áldást és egyetértést, szavaimnak pedig kívánt sikert. Maradtam stb.‘

A válasz, melyet ez őszinte és barátságos folszólításomra nyertem, így hangzott:

„Tisztelt szerkesztő úr! Önnek folyó (1846-dik) évi november 7-dikén hozzánk intézett, s reánk nézve több tekintetben hízelgő fölszólítása által nem csekély mértékben érezzük magunkat megtisztelve. — Egymásközi kölcsönös szerződésünk múlt július 1-jétől egy évre kötött, s így önnek baráti fölszólítása nélkül, legalább nemleges tekintetben, jövő 1847-dik július 1-ig tartott volna. Tettleges része alakulásunk céljának nem nyilvánítható akadályok miatt teljesülésbe nem mehetvén, ön felhívásának vétele után, de leginkább az ön által előadott motívumoknál s a divatlapok nagyobb része által szorosabban kifejtett irányés programmal fogva, társulatunk a jelen-

voltak s a beküldött nyilatkozatok közmegegyeztével fölbontottnak nyilvánított, s az adott szó kölcsönösen visszaadatott. — Ha a magyar irodalmi körülmények az eddigieknél netalán jobbra változnának, most szándéklott, de foganatba nem hozhatott célunk bizonyosan újra egyesítend bennünket. Most azonban szívesen engedünk ön fölszólításának, és — közremunkálás unkát elő legesen is ígérve — a mi által a szépirodalom emelésére s ennek folytán a közügy előmozdítására nézve csekély tehetségeink befolyással lehetnek, mindazzal az olvasó közönség elibe föllépni, különösen a dolgok jelen állapotában, legszentebb kötelességünknek ismerjük. — Kelt a társulat 1846-dik november 16-diki gyűléséből. Kaján Ábel, m. k. társulati jegyző.

Szükségtelen említenem, hogy ily elismert ifjú erők közremunkálása által lapom újabb, pezsgőbb életet nyert, s kedvezőbb reményekre jogosított további főnállása iránt. — A sort Jókay kezdé meg mindjárt a jövő lapban ,Son-

kolyi Gergely' című humordús beszélykéjével; követték őt egymásután Degré, Lisznyay, Petőfi (,Az örült' című gyönyörű költeménynyel), Pálffy, s a többiek. Magától értetik, hogy e fiatal barátim az űrt, mely itt ott dolgozótársaim sorában támadt, tökéletesen kitöltötték. Ennek az űrnek is meg volt a maga furcsa históriája. Oly körülmények okozták azt. miknek mellözése, igazságszeretetemen kívül, még szerkesztői függetlenségembe is került volna; pedig sem én, sem lapom nem tartozott az irodalomban egy idő óta keletkezett azon clubbhoz vagy coteriához, melynek pártfogó szárnyai alatt tollasodni kezdenek a verébfiak, s nő fel az istenadta nagylevelű úti lapu: hanem részrehajlatlanul s semmiféle tekintélynek nem hódolva hagytam bírálni úgy a lapom munkatérén kívül eső írók, mint tulajdon dolgozótársaim önálló műveit, a legszigorúbban pedig önnön elmeszüleményeimet, ha irántuk némi figyelmet ébresztenem sikerült. Igaz, hogy néha kárát vallottam annak, ha valami ugorkafára

kapott írói usurpátornak pukkerliket nem csináltam, s független véleményemet munkatársaim irányában szigorúan föntartám; de a tekintet önérdekemre sohasem indíthatott arra, hogy e vagy ama fényes silányságnak szószóllója lettem, vagy magamat szerencsésnek éreztem volna, ha valamely úgynevezett tekintélynek pálmászövetű reggeli zubbonyának rojtjait megérinthezem.

A legelső s egyszersmind legérzékenyebb veszteséget szenvedte lapom Jósika Miklós kiléptével dolgozótársaim sorából. — ‚Isten újja’ című regénye, melyet lapom számára irt, tele volt érdekesítő jelenetekkel s kedves olvasmányt nyújtott előfizetőimnek. Közlése még javában folyt, midőn e jeles Írónk ‚Két Barcsay című drámája a nemzeti színházban (1844-dik augusztus 27-dikén) előadásra került. E darab szerzőnek második színi kísérlete volt, melylyel azonban szintoly kevés sikert aratott, mint ‚Adorjánok és Jenők’ című, néhány hó

előtt ugyanott színre jött szomorújátékával. — Színi bírálóm (Vas Andor), lapom vezérelvére támaszkodván, egyenesen kimondá, hogy az említett színmű egészen el van hibázva, s hogy a jeles szerző iránti tiszteletből annak további adatását kívánatosnak nem tartja. Jósika megköszönte levélben a barátságos figyelmeztetést; de darabját nem vonta vissza, sőt megengedte, hogy rokona, Horváth Lázár, azt pompás kiadásban világ elé bocsássa. Reám nézve a barátságos figyelmeztetésnek az az eredménye lett, hogy Jósika, föltűnő sietséggel fejezván be regényét, az 'Életképek'nek, melyre nézve néhány hó előtt Déésről írt levelében azt ígérte, hogy az előtte oly nagy becsben álló szerkesztő vezérlete alatt keletkezett szép vállalatot ereje szerint elő fogja segíteni, s hogy e részben kivételt tesz, mivel több fölszólításra tagadó választ adott, örökre megszűnt dolgozótársa lenni, s áttért a 'Honderű'-höz, melynek szerkesztője jobban értett az irodalmi bókocskákhoz, s nem követett el oly tapintatlanságot,

hogy dolgozótársai ellen a nem magasztaló bírálatokat is fölvegye.

A sértett írói hiúságnak ezen esetén kívül még több igen érdekes adattal tudnék szolgálni annak bebizonyítására, mily kedves dolgot mivel egy lapszerkesztő, ha ügytársairól s ezek munkálatairól egyebet is mond, mint merő dicséreteket. De minek példákkal illusztrálni, mi az irodalmi s művészi viszonyokba csak félig beavatottak előtt sem ismeretlen, s mit — tekintve még életben levő jeles író társaimat — közzétenni illem és gyöngédség tiltanak? Aztán meg legtöbb esetben az illetőket nem is annyira a bírálatok szigora, mint a modor bántotta, mely azokon előmlött s mely szelíden győző okokkal való útbaigazítás helyett gúnyoros megtámadássá fajult, mely elkedvetlenül hatott, az érdeklettet makacscsá tette, magára az irodalomra pedig semmi hasznot sem árasztott.

E hibában sínlettek részben az 'Életképek' bírálatai is; utóbb azonban föl hagytam ezen

modorral, s a félhivonkint lapomhoz mellékelv
 ‚Irodalmi ör‘ keletkeztével komolyabb hang
 kezdett ítésetünkben uralkodni, mely, mint
 megelégedéssel tapasztalám, szavainknak mind
 nagyobb súlyt és tekintélyt kölcsönzött. — —

Viszszatérve a sértett írói hiúságot illusztráló
 adatokra, úgy hiszem, hogy az élők iránti kí-
 méletet nem szükség a holtakra is kiterjesz-
 teni, főkép ha ezek jóhírneve meg nem támad-
 tatik, hanem csak egy mindnyájunkkal közös
 gyengeség forog szóban, melynek fölemlítése
 — curiositási becsén kívül — az olvasót még
 azon helyzetbe is juttatja, hogy egyik vagy
 másik jelesebb Írónkat — házi zubbonyá-
 ban szemlélheti.

Ezeket előrebocsátván a következő két
 levelet azon megjegyzéssel közlöm kézirat-
 gyűjteményemből, miszerint íróik, bár sértve
 érezték magokat állítólagos kíméletlenségem
 által, nem szűntek meg továbbra is lapomnak
 hű munkatársai maradni.

Az első levelet — Döbrentei Gábor írta.

Alkalmat rá V a c h o t Sándornak azon malicziósus ötlete adott, hogy az öreg úrnak, ki ugyanakkor Berzsenyi Dániel öszses műveit saját jegyzetei kíséretében kiadta, a költő verseire s egyéniségére vonatkozó néhány érdekes, de ,nem eléggé tiszta nyelven írt' közleményeit kisimítva bocsátotta közre az ,Életképek'-ben , melynek olvasói — mint Sándor barátom megjegyzé — nem bírnak anynyi türelemmel, hogy a ,sok rejtett szónak látszó kitételek értelmét kipuhatolják. — Döbrenteit ez anynyira kihozta sodrából, hogy eleinte Császár Ferencz által izentette mély neheztelését, s később arczképének általam szándékolt kiadása ellen ünnepélyesen tiltakozott. Midőn ez utóbbira nézve betegágyból írt levelemben kinyilatkoztatám, hogy tiltakozását csak oly föltétel alatt volnék hajlandó elfogadni, ha a megegyezésével Barabás által készített arczképre költött ötvenhat forintot megtéríti, vagy annak műárusi úton eladatását megengedi: a következő választ adta — szóról szóra:

„Tisztelt szerkesztő úr!

Hosszszabban akarék felelni, de mindig jöve holmi közbe, mivel épen adószámolataim folynak. Röviden adom hát hamarjában pontjaimat a betegnek, mit sajnálok, de minthogy intézkedés végett a választ kegyed várni fogja.

1. Az 56 forintot én megtéríteni nem fogom, jog sincs követeléséhez, mert a leképezés nem az én megbízásomból történt.

2. Eladatását sem engedhetem meg; arról sem vala szó. Hanem

3. Kegyed levele biztosításomul szolgálhatván azon megtámadtathatásom ellen, hogy „én akármit engedek magammal tétetni, csak drágalátos pofókságomat közönség eleibe adatva lássam, tegye hát, ha akarja, az „Életképek” következő füzetéhez, ámbár kivallom, abban én örömet nem találok. Olyanná lett előttem ez esemény, mint a hamuvá sikárult szilva. S ha csak távol gyaníthattam volna a kíméletlenséget, midőn kegyed igen buzgón (?) kért, hogy megengedjem, mert ezért meg ezért

tartja méltónak, akkori feleletem helyett: ilyenben én se nem vonakodom, se nem tola-kodom, a figyelmet igen szépen megköszöntem volna.

4. A képközlés is azonban már minden érdemlegetés nélkül történjék. Császár Ferencz barátomtól visszavettem már az általa kívánt adatokat, ki igen helyeselte érzésem nyilatkozatását.

5. Méltó jogom lehetett azonban megkívánnom kegyedtől azon szívességet, hogy velem előbb írásban ne sajnálja közleni azt, a mivel talán kísérteni akarná, azért hogy egyszer már hirdetve volt, s a 19-dik utolsó számban pedig említve nincs.

6. Azt is meg fogja kegyed engedni, hogy az „Életképek”ben Vachotnak, mihelyt időm leszén, feleljek, miként Gorove válaszát is föl-vevé *).

*) Azon válasz ez, melyben Gorove — „Nyugot” című munkája élestollú bírálójának azon állítását, mintha Kos-suth a „Pesti hírlap”-ban úgy nyilatkozott volna egykor

7. Véleményemet kell még mondanom a kegyedéről, melyet Császárnak említé, miért nem venné föl képemet azon okból, mert találva nincs és a munka rász. Ebbe én itt nem ereszkedem. Barabás a múlt nyáron fizetés mellett szívesen s barátsággal is tanította öcsémet, nem illenék tehát őt ócsárolnom. A kinek én csak legkisebb hálával is tartozom, azt megbántani óvakodom. Czuczor képe Clarottól a szája körül éppen semmit sem ér.

Kegyed egészsége helyreállítását kívánja
Buda, nov. 7-dikén 1844.

Döbrentei Gábor, m. k.

Sietésemben feledém azon kérésemet, hogy, ha csakugyan föl tetszik venni a képet, óhajtanám látni előbb több példányait: ki

róla: „ez az ember (Gorove) nincs magával tisztában az iránt a mit akar — alaptalannak mondja, s hivatkozván ugyanazon lapnak egyik számára, melyben Kossuth dicsé-
rőleg emlékezik meg róla, czáfolatát azzal fejezi be: miszerint 6 (Gorove) „e kedvező véleménynek kitelhetnie’ megfelelni amúgyis polgári élete föladatának tartja’”. (Lásd Életképek 1844-dik october 30-diki számát.)

van-e belőle vagy róla véve a ‚stb.‘ helyett a ‚g e b‘; mert ámbár helyén talált állani, de nem oda való. —

A dolognak vége az lett, hogy ‚nagyságos Döbrentei Gábor, budakerületi országos főbiztos s királyi tanácsos úr‘-nak stb. arczképe ugyanazon évi deczember 25-dikén, a nagyérdemű férfiúnak Császár Ferencz által a visszavett, de ismét átengedett adatok nyomán készített életírásával lapomhoz mellékelve megjelent, s e szerint a béke közöttünk ismét helyreállott. — Vachot Sándornak azonban a válaszzal adós maradt ő nagysága: hihetőleg tartotta — simítástól. —

A másik levélnek írója, Lisznyay Kálmán volt, kire egy akkori írói tekintély engem e sorokkal figyelmeztetett: ‚Olvastad-e Lisznyay ‚Alvajáró‘ját? Természetes, hogy olvastad; mi szép gondolat? Édesítsd magadhoz e kis fiút, kiből isteni ér van, de a ki tanulni nem akar. Légy barátja, tanácsadója. — Az ‚Életképek‘ még azon évben (1845-ben) munkatársai közé

számítá e — fájdalom — korán elhunyt barátomat. Igaz, hogy sokszor meggyűlt vele bajom, ha egyik vagy másik versét, melyet én gyöngébbnek tartottam mint ő, el nem fogadtam, vagy csak újabb átdolgozás után mondtam fölvehetőnek. Így történt ez egyszer egy ,tavaszi költeményével is, melyet sehogysem bírtam oly epochális jelentőségű tüneménynek tartani, hogy közlésével úgy nyakra főre sietnem kellett volna, mint szerző kívánta. Azt reméltem, hogy a várakozást meg fogja unni, s nem sürgeti tovább annak közlését. Csalódtam. Kálmus barátom nem tágított; én meg vonakodtam a ,kis fiú'-nak máris szépen induló jó hírét e túlságos czifraságokkal elhalmozott semmisség nyilvánításával koczkáztatni, s elle-neinek, kik — mint e viperafaj általában minden valódi tehetségnek — úgy barátomnak is már pályája kezdetén sarkába nőttek, érzékenységnél fogva őt kétszeresen sújtó gúnyra okot szolgáltatni. Levele (kelt helyben 1846-diki april 20-dikán) megmondja a többit:

,T. szerkesztő úr! Itt küldöm ismét költeményemet; ámbár, megvallom, furcsa válasza miatt félig meddig megsértve érezhetem magamat. Ön szerkesztői értesítésében kihirdeti, hogy majd a tavaszra adni fogja versemet, mely épen a tavasz nyílásakor á propos. Én betegen feküdvén, valaki által alázatosan figyelmeztettem, s kértem versemet kiadni vagy vissza-küldeni; — s ön visszaüzent, hogy elvesztette s küldjem meg újjólag. Én megküldtem Bérczi Károlytól, s ön újra ki nem adta. S ekkor az a kifogása volt, hogy hisz' Bérczinek ezen kitétel: 'a lég porcellán tornyában' — nem tetszik; tehát egy szó, mi azt viszszaveté; mert különben Bérczinek a vers végtelen tetszik. Ezt előttem többek előtt nyilvánította, hogy e dal, mint melyik a tavaszt personificálja, ily új alakban nagyon jó. — Hiszen ez a költő sajáttságának megrohanása. Mert különben a kitétel tökéletesen megáll. Én a lég magasságát, mely épen oly fehérkékes halványpiros

színezettel játszik, mint a finom porcellán, költőileg bátran nevezhetem úgy. S a ki ezt jó képnek nem látja, tán azért, mert merész s mert még senkitől sem mondatott el, mondhatom, az e dologban vastag prózai tapintatot s nézetet árul el szerintem. — Tehát minden speciesek öszszesége valóságos bolonddó tétel. Már pedig engedje ön, de hogy orromnál fogva hurczoljon, azt öntől soha meg nem érdemeltem, sem azt, hogy velem szeszélye játékát éreztesse. Tudja meg, hogy nekem társalgási érintkezéseim vannak szerte a világban, s lehet, s tán van is oly körülmény, hogy több hölgyeket fölbizgattam e költeményem kijövetele iránti várákozással, s ön tette következtében mind magamat, mind őket compromittáltam. Azért is várok anynyi méltányoságot, hogy félig meddig apprehensiv szellem ű levelem igazságát elismerve, versemet a jövő számban közlenni.

Alázatos szolgálója
Lisznyay Kálmán, m. k.

U. i. Engedelmet a rút levélért, de beteg ágyban írtam. Lakásom Palatinus-vendéglő 32.

Jól tettem-é, hogy Kálmus öcsémet szigorú ellenőrizet alatt tartottam? Egyébiránt vele is oly békésen végeztem, mint Döbrenteivel.

Újabb munkatársakul e második félévben a lelkes Karács Terézt, Katona Antalt és Bánffay (Baumholczer) Simont nyertem. — Ez utóbbi Pompéry ajánlatával kopogtatott be hozzám egypár igen gyöngéd conceptióju költői beszélykével; később igen nagy érdekléllel olvasott élénk színézetű leveleket irt Bécsből, hol azon időben Németh Lajos udvari ágens irodájában dolgozott, melyeket lapomban külföldi levelezések cím alatt közöltem — természetesen censurai engedelem mellett. Ezt csak azért említem meg, mert pár évvel később amaz átkos emlékű Bach-Haynau-korban — a ‚Hölgyfutár‘ szerkesztőjét, Nagy Ignác barátomat, egyik novellámért, melyben egy Bécsbe,

a phaeákok ezen mézestejes városába vetődött magyar fiúval azt mondtam, hogy ,oly jól érzimagát a Bábelben, mint a magyar ember magát külföldön érezni szokja', nyolcz napra ,bekárolykaszárnyázták. — Hja, keserű dolog volt akkor, felelős szerkesztőnek lenni — s mégsem cseréltük volna föl az előbbi censurái önkény-nyel, mely majd vadabb majd enyhébb volt, a mint a nagyságos gyomor nehezebben vagy könnyebben emésztett, s melynek otromba dühögései ellen sem jég-, sem tűzkármentesítő intézetek nem léteztek.

Különben már azon időtájban megpendítetem a szerkesztői felelősséget. Azon alkalommal történt ez, midőn ugyancsak Nagy Ignác, a ,Jelenkor akkori ,hírharangozó'-ja, fölszólalt némely uraknak azon suhanczszokása ellen, hogy a hírlapszerkesztőket, kik által magukat megsértve lenni érzék, saját lakukban megtámadták s felelősségre vonták. Nekem csak a modor ellen volt kifogásom, mely néha túlcsapott az illedelem határain; de a szerkesz-

tői felelősséget — daczára az előleges vizsgálatnak — szükségesnek véltem, mert minden becsületes emberről, ki másnak jogaiban az övéit is tiszteli, méltán föltehetni, hogy állításainak mindenkor ura tud és fog lenni. Hitvány gyávaságnak tartottam valakinek becsületét vagy jóhírnevét egy tollrántással semmivé tenni, s aztán férfias elégtétel helyett a censura háta mögé bújni, vagy — a törvényes útra hivatkozni, melynek eredménye, akkori tökéletlen sajtóviszonyainknál fogva, igen bizonytalan volt. — felelősség minden sorért, minden betűért! írtam akkor lapomban: ,ezzel tartozunk a legutolsó napszámosnak úgy, mint a legelőkelőbb úrnak, mert annak szintoly drága lehet becsülete, mint ennek; s erre kell szorítani mindazokat, kik a nyilvánosság terén föllépnek s bátor lélekkel szállnak hadba a fonáságok s visszaélések tábora ellen: de elég méltánylattal is bírnak, a jó tettek apostolai-, a jelesek magasztalóivá lenni. Csak így emelkedhetik a *journalistica* a nyilvános véle-

ményben tiszteletesebb, tekintélyesebb állásra, mely nélkül sikeresen hatni nem lehet! — Szép szó — mondaná Hamlet; csakhogy az akkori pesti journalisták, kivált a teutoburgiak közt nem kis számmal találkoztak oly egyének, kik régen számot vetvén becsületességükkel tartózkodás nélkül firkálták hitelvesztett nevüket a legalávalóbb rágalmak alá, s a felelősséget azzal rázták le nyakukról, vagy inkább hátukról, hogy megkushadva túrték még az — elbotoztatást is, mint az uszár a leöblítést.

— Törődtek is ezek a felelősséggel, midőn a sárban fetrengve minden nemest és dicsőt magukhoz lerántván, a gyávaság köpenye alól fügét hánytak a férfias elégtételt követelőknek. Örülhettél, ha ,csalódnak vagy ,tolvaj’-nak nem szidtak, s a bebizonyítás helyett az ,imprimatur’-ra nem utaltak.

E félévben kezdte meg lapomban Gaal József, ,Szalkay’ álnév alatt, különféle apró és nagyobb czikkekből a táborozást a ,Honderű’ által akkoriban föltalált ,arszlánok’ serege, azon

jámbor állatok ellen, melyek szeretnének rettentőknek látszani, de még csak maguk sem ijednek meg maguktól; — aztán azon ,búhárító bajuszú tensurak ellen, kik ázsiai ősi nyugalommal a haza egére torlódó föllegek létét csak akkor kezdik gyanítani, mikor a menkő lecsapott, s ekkor is — meggyőződven, hogy a segedelem már késő — újólag régi tespedésükbe dőlnek. Ez utóbbiakat különösen czélba vettük s a ,Darázsok‘-ban (melyeket én és barátom fölváltva irtunk) ugyancsak derekasan csipkedtük őket azon — ,erős hit-ükért, miképen minden vésznek egyedüli orvoslása a ,corpus iuris, s hogy a ,primae nonus leghatalmasabb védszer a darázscsípés ellen — azt olvasván ki ezen híres, soha eléggé nem áldható törvényből, hogy a magyar nemesembert a daráznak sem szabad megcsípni.

Sokan voltak, kiket megnevettettünk, de még többen, kik ellenségeink lettek. Gróf Fáy István (máltai lovag) ,régii ismerettség s ba-

rátság ösztönénél fogva kért meg egy hosszú levélben, ne „méltóztatnám” a nemességet s főleg a „magos aristocratia” saloni életét „persiflírozni”; „mert — úgymond — az bizony isten nem ér semmit, s azonfelül a költői tehetségnek legnyomorultabb ága a kiviczczelés, miután res etiam sanctissima in ridiculum vocari potest, s kicsúfolni mindent lehet a világon”. — Somogyból apámnak egy volt „táblabíró” barátja hatalmas pirongatoriumot, Borsodból és Szabolcsból pedig egypár füttykőst és ólmos botot küldtek „recepisse” mellett; egy tuczat kékvérű nagyság és méltóság fölhagyott az előfizetéssel, egypár „nemes” casino visszaküldte a lapot, s a „censurae collegium” elnöke komolyan fenyegetett, hogy lapomat Bekétől elveszi s Engel ülnök által fogja censuráltatni, ki „ad altius mandátum az „Életképek”nek még a címét is kitörli. No de azért csak vígan folytattuk mesterségünket; nem tekintettünk se jobbra se balra, hanem törtünk egyenesen előre, s az utunkban talált köveket szépen föl-

szedtük s visszadobtuk jóakaróinkra, kik azokat utunkba rakták!

Hogy meddig tartott a dicsőség? Majd meglássuk!

II.

Az 1844-dik év nevezetes időszakot képezte az ipar évkönyveiben.

Gyökeret vert az az eszme, hogy teljes erővel pártoljuk azt, a mi honi.

A kezdeményezés dicsősége a pozsonyi országgyűlési ifjúságot illeté, mely becsületszóval kötelezte egymást, hogy ezentúl csak magyar természetményeket fog fogyasztani s magyar iparczikkeket vásárolni. Ez elv mellett kívántak apostolkodni, s e nemzeti ügynek erejükhez képest minél több barátot szerezni.

Néhány hét múlva (september 27-dikén) meglőn tartva Pozsonyban az országos védegyelet alapító ülése, s hozzájárulásra a hon minden lakosát fölszólíták.

Az alapítók közt az én szerény nevem is előfordulván, kötelelességemmé vált az egyesü-

let érdekeit gyöngé tehetségem szerint előmozdítani.

Lapom élénken karolta föl e jó ügyet. Mindenek előtt pedig a haza lelkes leányai figyelmébe s mély pártolásába ajánlám azt, joggal várván tőlük, hogy — ha honunk fölvirágzását óhajtják, iparkodni is fognak azok sorába állani, kik — bármily csekély legyen is egyes erejük — ezt buzgón csatolják a nagygyá csak ily módon emelkedhető közerőhöz. Annál biztosabban számítottam e pártolásra, mert legkisebb áldozatba sem került: — sem pénzkiadás, sem nélkülözés tekintetében. Minden csak abból állott: hogy a mit honi termékül vagy készítményül megkaphatunk, azért ne vesztegesük pénzünket a külföldnek. — Lehetett-é a honnak ennél szerényebb kívánata, s áldozatba került-é azt teljesíteni, a mi oly könnyű volt, és semmi fáradsággal sem járt?

Jól esik bizonyítanom, hogy számításomban nem csalatkoztam.

A védegyleti igazgató választ-

mány azon évi november vége körül tartá Pesten az iparegyesület szállásán első ülését, gr. Batthyány Kázmér elnöklete alatt, A számosán összegyűlt tagok közt volt Batthány Lajos, Teleki László, Orczy László, Szentkirályi Mór, Bezerédy István, Kossuth Lajos, Vörösmarty s több más. Két héttel azután alakúit meg a megye nagyobb termében tömérdek nép jelenlétében a védegyelet pesti vidéki osztálya, melynek elnökévé közfelkiáltással Szentkirályi Mór másodalispánt választák. Ugyanaz nap a nemzeti kaszinóban egy g y á r alakító társaság keletkezett, tíz pengő forintos részvények mellett. Az eszme annál üdvösebb volt, mivel e vállalatnál a kevésbé tehetősek is részt vehettek. Elnökökül Keglevich Gábort és Széchenyi Istvánt választák, a mint azt a magyarnak demokratikus szokása megkívánta, mely ősidőktől fogva csak nagyurakat szeret látni közhasznú és jótékony intézeteink élén.

Egy-pár hónap múlva anynyi történt már

a védegyelet s az ezzel lelkesen felölelt rokon-
 ügyek érdekében, hogy nem győztünk magun-
 kon eléggé csodálkozni, s az isteni gondviselést
 magasztalni, hogy valahára önerőnk elismeré-
 sére ébresztett föl bennünket — oly hosszú
 álmom után; s hogy ezentúl könnyült kebellem s
 bizodalmas hangon mondhatjuk el egymásnak:
 mikép Magyarország már nem lesz, hanem
 v a n !

Novemberben, a lelkes gr. Batthyány
 Lajosné és Károlyi Györgyné, kik a hölgyek
 közt legelsőök karolák föl egész hévvel a véd-
 egyelet magasztos ügyét, s annak leghűbb ter-
 jesztői lettek, Pozsonyból Pestre érkezvén,
 nagyszerű éji zenével lettek megtisztelve. Vay
 Dániel ékes beszédben tolmácsolá az ezerekre
 menő sokaság érzelmeit, mire a két úrhölgy
 röviden válaszolván, Károlyiné elővezette pa-
 lotája erkélyén három gyermekét, s megígérte,
 hogy azokat a haza díszére fogja fölnevelni. E
 nemes hölgyek igenis érezték, hogy egy egész
 ország szeme áhítattal csügg rajtok, s azért

honleányi tisztök érzetében megragadták a vezéri szerepet, elől mentek buzdító példával, s rövid idő múlva ezerekre ment híveik száma!

Pestmegye akkori közgyűlésén már honi gyárakban készült kelmékben jelentek meg. Jelen volt e közgyűlésen az európaszerte híres s máig is sokat emlegetett Liszt Fridrik, német nemzetgazdász is, kit Kossuth a védegylet pártolására tartott remek beszédében bemutatott a közönségnek. A tudós férfit hangos 'éljen'-ekkel üdvözölték. Éber figyelemmel kísérte ő a zajos gyűlést, s a megtapsolt vagy közhelyesléssel fogadott kifejezéseket a mellette ülő Hajnik Pál és Meszlényi Rudolf által magyaráztatta mese masának. Arczvonásaiból látszott, hogy kellemesen volt meglepetve az ősi népgyűlések eken egyetlen maradványának kissé zajos ugyan, de azért mégis tiszteletreméltó modora által, mely anynyival föltűnőbb lehetett előtte, mert ő a német kamarák feszes nyugalját szokta meg.

Este az ünnepelt két grófi nővér a nem-

zeti színházat látogatta meg szintén h o n i
kelmékben, melyek ha nem voltak is oly
fluornak, mint a külföldi készítmények, mégsem
vesztettek a szeretetreméltó hölgyek legkeve-
sebbet is azon eredeti szépségből és kellőmből,
mely őket jellemzé.

Örvendetes mozgalmakról tudósítatánk ak-
kor a haza minden részéből. Fejledező pezsgő
életről, buzgó tevékenységről a társadalmi élet
mezején. Úgy látszott, hogy e nép, mely any-
nyit bírt eltűrni, melyet nem zúzott el az idő
ónterhe, ki fog emelkedni nyomott helyzetéből,
föl fog virulni még, ha e g y e s ü l !

Politikai és szépirodalmi lapjaink a véd-
egylet naponkénti szélesebb terjeszkedését
hirdették; kedvencz tárgya lett az a nyilvános
és meghittebb társalgási köröknek; a szép tűz
sokkal nagyobb volt, hogysen attól lehetett
volna tartani, hogy oly hamar ellobog.

Bajza ,Ébresztő, Garay pedig ,Magyar
leány dala című igen szép védegyleti verseket
írtak az ,Életképek'be, s még a ,Honderű' is

is oly buzgó pártolója lett az általa eleintén ócsárolt egyesületnek, hogy párisi divatképeivel fölhagyván, azokat honiakkal cserélte föl. Persze, hogy a gonosz nyelvek ezt olcsó liberálistusnak mondták, miután a furfangos szerkesztő ezáltal olcsóbb képeket kapott.

Az első vidéki hírt a védegyeletről Bucsánból kaptam, hol a szomszédságban levő galgóczi őslakban egy névnapi ünnep alkalmával a hazai ipar terjesztése szóba jövén, gr. Zay Károly a lelkes házi asszonyt, Erdődy Erzsébet úrhölgyet, és vendégeit buzdítólag szólítja föl a védegyelet pártolására, s azokat egytől egyig tagokul nyerte meg e nemzeti ügynek.

Kövezték aztán ez örvendetes hírt számos tudósítások városokból és megyékből. így Nagyszombatból, Váczról, (hol Kossuthnak föl hívó levelét a védegyelet ügyében harsogó 'éljen'-ek közt olvasták föl), Kőszegről, (hol az egyelet létrehozásában többnyire Izráel fiai fáradoztak), Kunszentmiklósról, Szathmárról, Pozsonyból, Egerből, Kalocsáról stb. a legszólóbb bizonyít-

ványok érkeztek, hogy eszünkbe jutott a haza, s nem hiában várta, hogy minden polgára teljesítse kötelességét.

Kopácsy primás a nagyszombati papnövendékek posztó-kellékeit, melyek évenként mintegy hat hétszáz rőfre rúgtak, az ugyanottani posztógyárból földözteté; Zala lelkes hölgyei — Horváth Márkus Jánosné buzdítására — kartonruháikat Ramaseter sümegi gyárában készítették: több előkelő földesúr meghagyta tisztjeinek, hogy honi gyártmányokkal éljenek, ők magok is jó példával menvén elő társas-körökben és táncmultságokban; így például Pesten, (január 15-dikén 1845), a védegyleti bálban, s számos vidéki városokban nők és férfiak honi kelmékből készült magyar szabású öltönyökben, az aszszonyok tarajos és búbos fejkötőkben, arany rojtokkal, leányaik ékes pártákban jelentek meg, melyek többnyire az „Életképek”hez mellékelt és Barabás által rajzolt magyar divatképek után készültek. Szóval, örvendetes fordulat állt be mindenütt a nemzet életében:

kivetköztünk elkülföldieskedett állapotunkból, s visszatértünk magunkba, híven ragaszkodván ismét nyelvünkhöz, szokásainkhoz és viseletünkhöz, melyet idegen befolyás alatt egy ideig megtagadni kényszerültünk.

Néhány hónap múlva ötszázezerre nőtt a védegyleti aláírók száma, s volt, a ki kiszámítá, hogy — ha mindegyiknek ezek közül egyéni költsége, mit eddig külföldi árukért adott, csak húsz forintra tétetik — évenként tíz millió forint vándorolt ki ez úton szegény hazánkból a külföldre, mely összeg ezentúl a hazai ipar javára fog háramlani.

Persze, hogy voltak ez ügynek — árnyéköldalai is. Kolozsvárt borzasztó részvétlenség uralkodott iránta, a mi feltűnő volt e honban, hol a természet pazarul vesztegető ajándékait a tétlen nemzedéknek; több helyről, nevezetesen a felsőbb megyékből, hírek érkeztek, hogy — míg a hölgyek kék színű, több soros apró fehér csipkével díszített honi kartonban jártak — a férfiak még mindig frakkot

és „quákker“-t viseltek; némely hiába való kereskedő külföldi árucikkeit honiak gyanánt árulá; mások megtudván, hogy a tagok csupán honiakat vásárolnak, kettős áron adták azokat: Keszthelyről kereskedők kartondarabkákat levelekbe zárva küldöttek külföldre: az idegen kelmék megérkeztek, s néhány nap múlva, mint honiakat árulták; a divatárúsnők pedig (nevezetesen Pesten, Kassán, Pozsonyban) a nálók megrendelt magyar fejkötőcskét készakarva elkontárkodták, hogy a megrendelőknék ne legyen kedvük azok csináltatásához. A legszomorúbb az volt, hogy egy pár politikai lapunk a védegyelet korszerűségét és szükségességét kétségbe vonván, (mint ezt Desseffy Emil a „Budapesti híradó“-ban tevő,) a külföldet, mely amúgy is gyanús és irigy szemmel kísérte iparmozgalmainkat, s hazafias törekvéseinkben daczos és elkülönítési szándékot látott, még inkább ellenünk ingerelte. *) — Meg-

*) A „Budapesti híradó“ fölvetve Pulszkynak az „Allgemeine“-ből egy cikkét, melyben a védegyesület nép-

czáfolták ugyan Kossuth, Tóth Lőrincz, Agricola és mások, szóval és írásban, fényesen ez állításokat, s a megyei és egyleti termek egy részt, Helmezy és a többi jóra való szerkesztők más részt elegendő tért nyújtottak erre; de — kérdés — kellett-e e harcznak magyarok közt folyni, s szükség volt-e a világnak azon nem igen épületes látványt nyújtani, hogy e ,szétszító‘ nemzet sohasem bír tökéletes egységre vergődni? *) Igaz, hogy végre sikerült a

szérségének erősítésével többek közt fölhozatik az is, hogy a részvényesek közt az ország legnépszerűbb férfiai, az alsó és felső tábla legünnepeltebb jeleseit, a legnevezetesebb írókat s legjobb költészeket láthatni, — s azon megjegyzéssel kísérte: ,Mily gyönyörű erősség egy iparemelési vállalat mellett, hogy abban a poéták is résztvesznek!‘ — Ezt azon számban írta, melyben Jósikának ,Akarat és hajlam‘ című regényét kezdte meg, s Bajzának ,A királyhoz‘ című versét közlé. Nagyúri fricska volt ez — mint egyik barátom monda: hogy el ne bízzák magokat azon kegyesség fölött, hogy egy politicalap mesgyéjébe fölvetelre méltattatának, s valamikép ne gondolják, hogy ők is oly emberek mint mások. Pedig uram, méltóságos ,Híradó‘ uram, a poétából nem ment ám, akkor sem és most sem, úgy mint önök közül, 99 egy latra, s forintja, melyet egy egy hazai iparczikk megvédésére kiadott, szinte anynyi krajczárból állott mint az önöké!

*) A győri ,Vaterland‘ e viszálykodások által tulajdon táborunkban ,couragé‘-t kapván, egyik számában azt a

diadalt az ügy részére kivívni; de a ,félmagyarok száma nem csökkent, s maradtak elég számosan, Pesten úgy mint a vidéken, kik — kivált közhelyeken — nem tudtak vagy nem akartak ,honi'-ak lenni.

Mindezek daczára a védegyelet mindinkább kiterjeszkedett. A valódi hazafi örömmel tapasztalta, hogy ez élénk mozgalom nem valami farsangi tünemény vagy bohóskodás (azért, mert történetesen a farsangi időbe esett), hanem társaséleti krónikánk lapjain oly sokat ígérőleg elkezdett történeti rajz, melynek bár sohase olvastuk volna — végét.

Bő eszközt nyújtottak e jobb szellem és irány kifejlesztésére az ország minden részében nagy gyorsasággal keletkezett gyárak. Több

colossális viczzet rántotta, miszerint bizonyos magyar uraság szerezcent kívánván szolgálatába fogadni, egyik pesti ismerősének azt írta, küldjön neki egy szerezcent, de azt előre kikéri, hogy — miután ő (az uraság) védegyeleti tag — a szerezcent honi legyen. — Ily bányúságokkal aztán a ,Vaterland' a védegyelet hitelét megdönthetni vélte: hja, ha e jó ügynek csak ilyen ellenei lettek volna!!

vagyonos és tekintélyes hazánkfia társulatot alakított, mely a gyárak építését s az iparosztály pártolását tűzvén ki célul, a belföldi vállalkozók segélyezésén kívül a külföldi gyárosokat is igyekezett fényes ígéretekkel beédesgetni. A siker nem váratott sokáig magára. Höhnel bútorgyárt, Esche swál- és tibetgyárt, Fries és Zeppezauer selyemgyárt, Hertsch és fia (a Marczibányi házban) negyvenöt szövőszéket állítottak föl; Michna gyapot- és selyemgyára védegyleti mellényeket készített, melyek háromszínű csíkjaiba Magyarország címere s a 'védegylet' szó volt beszöve; Valero selyemgyárnok hatvan szegény gyermeket fogadott föl Árvából és Szepességből, s gyári munkákra tanítatván meg őket, ez által nemcsak jótékony-ságot gyakorolt, hanem nemzeti cél-t is ért el, a menyinyiben tót ajkú hazánkfiait az ország szívében hasznos műiparokká képezvén, s nyelvünk megtanulására buzdítván, bennük a magyar nyelv és nemzetiség iránti szeretetet és rokonszenvet fölébreszté, melyet — mint remél-

hető volt — majdan övéik köréhe is át fognak plántálni; — Weisz Bernát és társa nagyhíd-útczai házakban iparműcsarnokot állítottak a magyarországi kéz- és gyárművek számára, mely a magyar készítmények eladásának egyesítő gyűlpontját képezé, s a honi gyártók nagy részét arra bírta, hogy gyártmányaikat nagyban leendő eladás végett bizományba adja; — Győrött gyapjúfonó társaság keletkezett, mely a Pesten állítandó hasonnemű gyárral közvetlen érintkezésben álljon; Kézsmárkon és Pécssett társaságok alakultak, ott egy fonógéppel összekötött len vászongyár, itt egy évenkint hatszáz mázsa gyapjút földolgozandó posztógyár alapítására; Zomborban Prokopovics Vazul czérna- és pamut szövetgyártással tett kísérletet, s rövid idő múlva gyárában két gyapjútisztító-, négy fonógépen s harminckét szövőszéken igen jeles és kapós gyapjúsöveteket készített. Szóval, nem lehetett már panaszkodni, a mint ezt sok álhazafi színlett aggodalommal tévé, a gyártmányok elégtelensége

és drágasága ellen, — s folyton nőtt a lelkesek száma, kik hévvel javasolták megragadni az alkalmat, mint olyat, mely hazánkra nézve minden tekintetben pénz-szülés volt, s ha rögtön nem is, de idő folytával dús sikert ígért.

E lelkesek közt elsők voltak hölgyeink, kiknek fogékony keblében a védegyelet dicső eszméje leghamarább gyökeret vert, s kikben meggyőződéssé vált a nemzet koszorús költőjének szózata, melyben figyelmeztetett bennünket, hogy honunkon kívül a nagy világon nincsen számunkra hely, s hogy itt élnünk, halnunk kell. — Az ember szíve repesett örömeiben, midőn látta a női kebleket ennyire hevülni a honszeretet érzelmétől, s tapasztalta, hogy e jótékony egyesületnek épen a nők közt találkoztak legbuzgóbb hívei, kik szigorúbban — mint a férfiak — törvényül fogadták, csupán honi gyármányokkal fődözni szükségüket, ily tünemények — ámbár a házi élet csendjéből fejlődtek — nem kerülhették ki teljes figyelmét a valódi hazafinak, a ki tudja, hogy ha-

zánk szép jövőjének csirái ily életjelekben rejlenek: — tapasztalhatta, hogy a kik legkevesebb kitüntetésre számoltak, azok tűntek ki legjobban, s ha oly szerencsés lehetett velők pár szót váltani s eszméik mélységét megismerni, azonnal megérthető, miért volt oly egyszerű öltözetük? s igazolva találta egyik jeles írónk mondatát: miszerint „az isten, mikor az első hölgyet teremte, tudta, hogy azt elég erővel ruházta föl a kevély férfiúval szemközt.

Szabad legyen záradékul az akkori korból egypár adatot közölni, melyek a most említett védegyleti mozgalmakra vonatkoznak, s annak bebizonyítására szolgálnak, hogy nincs oly komoly dolog, melynek ne volna meg néha — mulatságos oldala is!

Szerelmi kömetsző, ki e tájban fővárosunkban letelepült, s lapom számára is több igen sikerült mellékletet készített, megkísérté batiszt- vagy vászonkendőkre színes litographiai rajzokat nyomatni, melyek, ha néhány hétig — míg t. i. a színek egészen áthatnak a szövet

szálain — száríttatnak, a mosást kiállják a nélkül, hogy a rajz valamit vesztené eredeti színéből. Beállott ő e találmányával Kossuth-hoz, bizonyossá tevén őt, hogy e műtétet már sokan megpróbálták eddig, azonban igen kevés vagy épen semmi sikerrel. Kossuth tehát egyik védegyleti választmányi ülésben, melyben én is jelen voltam, meleg szavakkal mutatott be egy ilyformán készült kendőt, s ezt oly becses találmánynak mondta, melyet méltán fog irigyelni tőlünk a külföld. A kendőt köröskörül színes arabeszkek szegélyezték, s szélein Deák, Klauzál, Bezerédy és Kossuth aczképei, közepén Batthyány Kázméré, közben az ipar-, véd-, kereskedelmi s gazdasági egyesület jelvényei voltak nyomva. A szintén jelenvolt Kánicz Manó nagykereskedő, kinek házában akkor is később is politikai coriphaeusaink gyakran megfordultak, azt a szerény észrevételt tette, hogy ő már több év előtt Bécsben épen ilyforma kendőket látott, melyek a próbát ki nem állották, s azért — anélkül, hogy a jelen találmány

becséből valamit levonni akarna, — kívánatosnak tartá, hogy a választmány, mielőtt azt az ország figyelmébe ajánlaná, annak szilárdságárei magának biztos meggyőződést szerezzen. Megvallom, hogy nem jó szemmel néztünk Kánicz tagtársunkra, s valami titkos malíciát véltünk felszólalásában lappangni; miután azonban szavait mégsem lehetett figyelem nélkül hagyni, Csanády Ferencz iparegyesületi titkár indítványára elhatároztuk, hogy a próba rögtön megtéessék, s a kendőnek mosatása a titkárnak tőszomszédságban levő lakásán eszközöltessék. Úgyis történt; a műtétnél két választmányi tag s a titkár voltak jelen, kik tíz percz múlva — hófehértisztára mosott kendővel tértek vissza! — Mulatságos jelenet volt! Csak később derült ki, hogy tévedés volt a dologban, miután Szerelmi úr a mosás alatt csak a tiszta vízzel való mosást, s nem a — lúgozást értette, melyet Csanády barátunk gazdasszonya a becses találmányon túlságos buzgóságból vitt véghez!

A másik adat egy irány és következetesség nélkül basáskodó cenzúra neveltséges erőlködéseit tünteti föl oly eszmék elfojtására, melyeket ép oly kevésbé lehet visszakalapácsolni, mint tavaszkor a fűvet, mert sokkal mélyebb gyökeret vertek a fogékony keblekben, hogysen azokat onnan a világ valamenynyi veres ónja kiirtani képes lett volna.

Az „Életképek” és a „Pesti divatlap”nak, melyek legbuzgóbban kardoskodtak a védegyelet mellett, sok ideig nem lehetett azt saját címe szerint említeni. Valahányszor e szó „védegyelet” a kefenyomatban előfordult, cenzorunk azt mindanynyszor irgalom nélkül kitörölte. Minden, a mit kivívhattunk, abból állott, hogy a „védegyelet” helyett „ipar-egylet”-et használhattunk, a mi — miután ilynemű egylet is létezett — sokszor a legfurcsább fölcserélésekre adott alkalmat, s ugyancsak megpróbálta szerkesztői ügyességünket, hogy a közönséggel megértessük, melyik egyletről akarunk tulajdonkép szólni?

A ‚Honderú’ azonban nem esett e tilalom alá. Neki megengedték e kényes portékát akárhányszor is említeni hasábjain. Midőn e végett cenzoromat, ki történetesen a ‚Honderú cenzora is volt, interpelláltam, azt a rövid, de mégis sokat jelentő választ nyertem tőle, hogy ő először is: nem tartozik nekem erről számat adni; másodsor pedig: hogy a ‚Honderú’ e kedvezést megérdemli, miután a védegyelet ellenében oly állást foglal el, mely a magas kormány ‚intentioni’-nak tökéletesen megfelel, azaz: ez idétlen tüntetésekének (vulgo honi iparunk emelésére célzó törekvéseknek) emberül opponál! Értésemre adatott egyszersmind, persze oly nonchalant finom modorban, mely e gondolatölő kényuraknak áldozatuk (a szegény írók) irányában szokása volt, hogy — ha hajlandó volnék ez ügyben szintoly állást elfoglalni, mint a ‚Honderú’ — az övéhez hasonló kedvezésben én is részesülhetnék. Már aztán e gyönyörűséges ‚Zumuthung’-ot (németül beszélünk egymással) szépen megköszöntem, s csak

túrtem keresztényi megadással a védegyletnek következetes butasággal ipar-egyletté plajbászolt átváltoztatását, míg előbbi cenzorom (Beke Kálmán) hazajöttével a dolgok jobbra, azaz kisebb rosszra változván, a védegyleti cím ünnepélyesen rehabilitáltatott! — — Mit mondtok, fiatal íróársaim, e vízözön előtti állapotokhoz? Hiszitek-é, hogy úgy ránk nehezedhetik ismét a sorsnak átka, mikép még vissza fogjuk sóhajtózni e kétes boldogsága időket?!

III.

A mily nevezetes előhaladást tett 1844-ben a hazai ipar és kereskedelem, oly kevés feltűnőt mutatott ez időszak az irodalom és művészet mezején.

Irodalmunk nem igen mozdult. A regény parlagon hevert s e meddőséget egyedül Jósikának az utóbbi időben termékenyebbnek mutatkozó tolla enyhíté némileg. Ifjabb íróink közül, kik szép tehetséggel munkálkodtak a beszély mezején, nem akart válni, ki megkísérettette volna regénynyel föllépni. Eötvös idejét a politika foglalta el; Kuthy ‚Tohub‘ című regényt kezdett írni, melyből az ‚Életképek‘ pár sikerült töredéket adott, de a mű nem végeztetett be; másoktól pedig kiválót alig lehetett várni. Igaz, hogy nem is volt könnyű közönségünk ízlését kielégíteni, s különösen

fiatalabb íróinkra nézve nagy, majdnem legyőzhetlen akadály emelkedett e tekintetben társadalmi viszonyaink akkori állásában, mely őket a kísérlettől visszatartoztatá: anynyi erő és életképesség mellett azonban, melyet az „ifjú Magyarország akkoriban bírt, e kísérletet mégis meg lehetett volna tenni — már csak azért is, hogy túlhatoljunk valahára a törekedési időszakon!

E pangás és tétlenség volt aztán oka annak a hanyagságnak és figyelmetlenségnek, mely nyelvünk iránt nevesebb hírlapjainkban is mutatkozott. A szerkesztők nem igen törődtek a tiszta írásmóddal, s szembeötlő nyelvhibákat követtek el vagy hagytak elkövetni — főképp a politikai hírlapoknál: a mi annál botrányosabb volt, miután — ha már a divatlapokban is méltán követelhattük, hogy a nyelv tiszta, csinos, kerekded legyen — ezt annál inkább követelhattük a politikai újságoknál, melyeknek amazokénál aránytalanul nagyobb közönsége volt, s melyek nem csupán mulatsá-

gul szolgálnak, hanem sokkal magosabb czélt tűznek ki magoknak: a jog és igazság magyarázatát, legszentebb érdekeink védelmezését. — S azért nem volt csuda, hogy minden buzgó hazafit kellemetlenül érintett az akkori szerkesztők többségének azon megfoghatlan közöm-bössége, miszerint a legferdebb szőejtéseket s nyelvbotlásokat a czikkebe becsempésztetni s ez által nyelv szokássá fajulni hagyták. Avagy nem olyanok-e ezen nyelvhibák, mint egy ellenséges vadcsoport, mely nyelvünk dús virányiba betörvén rend és szabály nélkül szökik keresztül árkon s bokrokon, s a legszebb vetéseket ledúlva titkos utakat nyit magának?! A kár nem oly könnyen helyreállítható. A nyelvnek elcsonkítását érzékenyebb vesztéségnek tartom, mint a népjogok megcsonkítását. A tartományokat elveszteni, de ismét visszanyerni lehet; a legbátrabb nemzetet is meghódíthatja egy szerencsésebb győző, vagy rabbilincsre fűzheti egy ravasz kényúr; de — valamint a lenyomott aczélrúgó — kettős erővel pattan fel

ismét, s a törvényes szabadságot végkép lerombolni nem lehet. Ámde a nyelv! Nézzünk csak egy mostani görögöt, ki elcsonkított nyelven reménytelen panaszokra fakad ösnyelve ledúlt dicsősége fölött — mert a mi egyszer elveszett, az örökre el van veszve! — Fájdalom, hogy majdnem huszonöt év után nyilvános közlönyeink (kevesek kivételével) a főnebbi panaszokra még mindig sokszoros okot nyújtanak; pedig nem szükséges ám, hogy azon ártalmas konkoly mellett, melyet bizonyos oldalról folyvást tiszta búzánkba hintenek (tessék a sorok közt olvasni), még ezt a dudvát is el hagyjuk burjánozni. Engedjük csak meg, hogy nevesebb Íróink munkáiban, vagy tekintélyesebb lapjaink egyikében valami hibás kiejtés vagy szabályelleni szójárás előforduljon: azonnal támad száz olvasó s — a mi még roszzabb — egy tuczat íróska is, ki a tekintély után indulva elsajátítja s magáévá teszi e nyelvbtlásokat, vagy magyarán mondva bakokat, s — mint bizonyos madarak a dudvamagot — az ország minden

részébe elhordja s végtelenségig sokszorozva burjánkoztatja! Ennek szomorú példáját látjuk — szomszédinknál! Mily ferde, alacsony lépcsőn áll ezek nyelvészeti ügye! s pedig mennyi erőteljes szavaik vannak, melyek akármely szótárban tiszteletes helyet foglalhatnának el; de mivé törpülnek azok a hibás szőejtés s kifíczamított nyelvsajátságok által, melyek a tiszta (német) nyelvhez szokott fület minduntalan kínozzák?! — Mikor fognak lapszerkesztőink — kivált a politikaiak — tömérdek elfoglaltságuk közepette rá érni azon meggyőződés táplálására, hogy ők — inkább mint mások — hivatva vannak ezen helytelenségeknek hadat, kiírtó háborút üzeni, s hogy ők — inkább mint mások — képesítve vannak a nemzet tanítéivá, nyelvmestereivé lenni! Avagy nem a hatalmas sajtó (akármit beszéljenek a philiszterek, bizony hatalmas az) kormányozza-e a nyilvános véleményt? Mit nem vihetne mindent véghez, ha komolyan föltenné magában: a közönséges figyelmet nyelvünkre — ezen meg-

becsülhetetlen nemzeti kincsre fordítani, s a lelkesedést iránta folyvást ébren tartani.

Igen épületes (és tanulságos) egyébiránt, mit az akkori „Pesti hírlap“ egyik levelezője a magyar politikai lapok irányáról mond, s a mi tán ma is megjárná üdvös „memento“-ul. „A magyar hírlapok stylusa — így irt tisztelt hazánkfia — nekem röviden kimondva nem tetszik. Nem keresem benne a művészetté vált társalkodás azon zamatját, mely a francia coriphaeusok hírlapczikkelyeiben előmlik; ezt a mieinktől követelni nem lehet, mert a politikai élet még nem hatotta át társasági s a párisihoz különben sem hasonlítható életünket, s a méltányos bíráló nem fogja rász néven vehetni, ha dolgozatainkon vagy a tudosság mécsének szaga, vagy a megyei terem sújtásosága ismerszik meg szükségképen. De azért ezen belénk nevelt gyarlóságok mellett is publicistái tárgyaláshoz idomított stylushoz hasonlító valamit joggal követelhetünk tőletek; valamit azon átlátszóságból, azon szabatoságból,

mely a francia publicistát jellemzi. Hol van nálunk a szó, mely talál; hol az okoskodás fonala, mely magát észrevétlenül behizelgi; hol az elmésség, mely a szükséghez képest megnevettet vagy megöl? Ah uram, szerkesztő uram, ha a magyar journalisticának az leendő ezentúl is sorsa, hogy vagy iskolai leczkék gőzével körülkerítse az olvasó fejét, vagy hogy európai institutiókról ázsiai dagálylyal — már Cicerónál ellentéte az atticismusnak — s ezen dagály tőszomszédságában mindjárt alföldi-lapályosan értekezzék, akkor ne számítsa magát a valóságos polgárisodás tényezői közé!

A főnérintett hanyagság miatt történhetett aztán, hogy némely lapban oly irgalmatlanul bántak nyelvünkkel, hogy a hazafinak minden szál haja fölmerült ily szentségtelen merénylet felett, s jó ideig habozott: gúnyra, vagy káromkodásra nyissa-e meg ajkát?

Így a „Kassa-Eperjesi Értesítő” azonévi 23 d. számában a következő sorok voltak olvashatók — szóról szóra:

„Óvako zás. Minden kellemetlenség, mely azon dohányzás által külvárosokon, szénapiacson is megtörténhetne, gondosan elejét vetni; tehát minden Rang szerint, többszöri fölszólítás mellett, utoljára megkért, hogy a dohányzás külvárosokon és szénapiaczokon meg van tiltva, másképen kiki minden ártalmasságot magának felírhatik. Kassán, augusztus 16-dikán 1844 szab. kir. Kassa városi kapitányi hivatalból.’

A kinek a dolog hihetetlennek tetszik, tessék a nevezett lapszámot fölkeresni a — múzeumban. Tán ráakad ott a „Merkúr-ra is, egy Pesten Beimel nyomdájában megjelent zuglapra,*) melynek vadonnat újdondásza ily gyönyörű magyarsággal írt az időjárásról:

„Pest September 6-kán délutáni órákban 2—4-ig minekutánna délelőtti égdörgés nagy

*) E lapocska csak azért élt, hogy szerkesztő-kiadó-jának, Beimel Józsefnek alkalma legyen minden héten hatszor kinyomatni praedicatumát, melyel ő magamagát megajándékozta. „Esztergami Beimel József: így írta magát, semmi egyéb oknál fogva, mint hogy egypar-szor keresztül utazott — Esztergámban.

esővel lepett el, nagy eső borította Rákosunkat, melynek következtében az egész Királyutca megtelt vízzel és a házakban számosan gyíkok mutatkoztak.— —

Tudnék még szolgálni több ily nyelv-curiosumokkal, ha nem sajnálnám a tért, melyet elfoglalnak, s ha nem akarnám az illetőket — ha netalán még élnének — megkímélni a szégyenpírtól, hogy ily menthetlen botrányt, ily nyelvészeti szentségtörést elkövettek, vagy megtörténni engedtek.

A művészet mezején sem lehetett valami különös örvendetes haladást tapasztalni. A kis Poprád fia, Alexi szobrász, ki Pozsonyban az országgyűlési teremben Hunyady Mátyásunk álló szobrának mintáját állítá fel s a műértők egyhangú elismerésével találkozott, Bécsbe volt kénytelen vonulni, hogy itthon éhen ne dermedjen: Ferenczy, ki a ruszkai márványfejtésre csak azért áldozá föl majdnem minden

vagyonát, hogy a világnak megmutathassa, miszerint nemcsak a carrarai, hanem a magyar márvány is alkalmas a legremekebb művek előteremtésére, nagy költséggel épített budai házát azért, hogy adósságait becsületes ember módjára leróhassa, csekély áron eladván, születése helyére Rimaszombatba költözött; — hasonló vagy nem sokkal kedvezőbb sorsban részesültek több hazai művészeink is, s volt okuk keseregni mostoha sorsukon, hogy nem Párisban, hanem Magyarországon születtek.

Műegyesületünk, melynek feladata lett volna, a honi művészetet és művészeket pártolni, ezeket minden alkalommal mellőzte, így Lipparini ‚Bozzari Mark halála’ című festményét, mely jövő évi műlapul volt választva, Drezdába küldé, hogy azt ott kőre rajzolják, mert hazánkban művészt nem talált, azaz: nem akart találni, kire ezt szintúgy bízhatta volna, mint Hanfstengel uramra, ki természetesen német művész volt s azért a magyar egyesület pártolásában kellett részesülnie; más

alkalommal meg egyik nevesebb rézmetszőnek, Perlasca Domokosnak ajánlatát az egyesületi műlap készítésére nézve, jöllehet a művész kinyilatkoztató, hogy — ha az kielégítő nem lenne — egy fillért sem kíván fáradságáért, kereken visszautasítá, s e helyett egy Münchenben készült silány és elkontárkodott könyomatot adott műlapul — épen oly időben, midőn leghöbben buzogtunk nemzetiségünk s honi iparunk (a védegyelet alapításával), s művészetünk felvirágoztatása mellett. — Felszólalt ugyan egy pár részvényes e hallatlan sáfárkodás ellen, a lapok is úgy nyilatkoztak, hogy nemzeti bünt követ el, ki oly társaságot pártol, mely cseppet sem törődik nemzetiséggel s hazai művészek buzdításával, s dicsőségét csak abban helyezi, hogy a külföld commissionariusává szegődik; de azért mégis csak oly mű- (?) lappal elégítették ki a részvényeseket, mely a részvénydíjnak egy harmadát sem érte meg: úgy határozatván ez el a választmányi ülésekben, hol a német elem

túlnyomó, vétkes közönbössége tehát a honi művészet iránt megmagyarázható volt. Anynyi bizonyos, hogy a pesti műegyestől nem volt a hazában! Hire is járt, hogy hazai művészeink, az önérték és becsület sugallatát követvén, elszakadni akarnak e hazafiatlan irányban sáfárcodott egyesülettől, s külön egyesületet kívánnak alkotni, mely egyedül honi művészekből fogad és állít ki műveket. Jó érzelmű lapjaink örömmel üdvözölték a leendő egyesületet a sértett nemzeti becsület-előidézte pályán: az egész dolog azonban jámbor óhajlás maradt; hiányzott az erély ily üdvös demonstrációhoz: s bár ne hiányzott volna ennél és más alkalomnál — sem akkor, sem később; hiszem istenem, hogy igen sok egészen másképp menne, mintáz, fájdalom, áll!! *)

*) Utóbb e szép (!) hírű egyesület anynyi számtalan biztatás, felszólítás, megrovás s effélék következtében elhatározó, azon pénzöszevegnek, melyet céljai gyámolítására

Nem sokkal vigasztalóbbat lehetett a zeneegyletről mondani. Műelőadásai oly tökéletes német physiognomiát viseltek, hogy szinte fáj a magyar ember szíve. Nem is lehetett ez máskép, mikor a hangszerzők és előadók nagy részben németek voltak. Persze, hogy az egylet azzal menté magát, hogy nem talál classicus műveket a magyar hangköltészet mezején, s hogy azon egy-két eredeti zenemű, melylyel bírunk, sokkal csekélyebb hatást gyakorolhatott még egészben, hogysen a nemzeti önalkotó erő kinyomásának tekintethetnék. S ebben, lehet, hogy igaza volt; de abban meg nagyon fonákul cselekedett, hogy az egyes énekrészeket, úgymint a kardalokat, német nyelven adatta elő, holott, ha akkor már olasz, francia és német daljátékokat bírtunk

magyarhoni zsebekből bevesz, egy negyedét a magyar művészet pártolására fordítani. Nagyon szép volt tőle, s meg is köszöntük e dicséretes hazafiúi buzgalmat; mert hát akkor is, most is, azon gyönyörűséges helyzetben voltunk és vagyunk, hogy örülnünk és hálálkodnunk kell, ha saját zsírunkból egypár csepp saját pirítatlan kenyereinkre is csurgattatik!

fordításban a közönségnek bemutatni, ezt egy áriával vagy kardalocskával is megtehettük volna. Ily csekély figyelmet honi hangász-egylettől — ha már nemzeti szellemű hangművekre pályázatot csekélyebb pénzereje miatt (mint állítá) nem nyithatott — csakugyan meg lehetett volna várni. Hogy aztán évről évre csak tengett, ezt idegen szellemének tulajdonítsa s ne a közönségnek, mely tőle ezen ferde irányra miatt elfordult. Eltévesztette célját: a nemzeti művészet fejlesztését. Mert hogy buzdíthatta volna fel a szendergő honi tehetségeket utánzásra vagy eredeti alkotásra oly zeneművek előadásával, melyekben sem nemzeti elem, sem honi érzelem nem volt? s hogy várhatott pillanatnyi mulékony hatásnál többet oly közönségnél, mely — hála a nemzet fölébredő génuszának — mind erélyesebben viszszautasítá magától, ami idegen?

Az egyleti elnök (Festetich Leó) nem bírt elég erélylyel s tekintélylyel, hogy oly egyneknek, kik idegen szellemű törekvésüket nyíl-

tan s tartózkodás nélkül oly egyletek alapítására szentelték, melyek hazaellenes irányban működtek, vétkes fondorkodásait meggátolta vagy hatásukat meggyöngítette volna; — a magyar elemet jóformán csak Mátrai Gábor, az énekiskola igazgatója, s én, mint egyleti titkár, képviseltük; de hatásunk nem terjedt tovább, mint sikertelen tiltakozásokra a magyarellenos törekvések ellen, mit idővel megünvén, Mátrai az ülésekből elmaradt, én meg titkári állomásomról lemondtam. Ha az egylet nem nagy veszteséget vallott is ezáltal, nekem bizonyosan még kevesebb okom volt megbánni, hogy ily zagyva társaságtól megváltam.

Volt még ezen egyletnek egy méltó társa: a ‚pesti dalárda’, mely szinte németül gajdolt, s egyúttal nemzetiségi térítő szerepét viselte. Kirándulásokat tett, hogy a vidéket megnémetesítse, a mi azonban — hál’ Isten — seholsem sikerült neki, sőt néhutt, mint például Vácson, csúfját is vallotta azért, hogy a derék lakosokról föl merte tenni, mintha ezek

tősgyökeres nemzetiségükből kivetközni s a német nótájára táncolni akarnának! — Ugyanakkor valami Heilenbach báró úgynevezett „nemzeti zenei társaság”-ot alakított, melyel először a szomszédtartományokat járta be, polkákkal s olasz nyitányokkal híven dicsőséget szerezni a magyar hazának s zenészetünknek, később Keletindiára készült, honnan — nem tudom — visszakerült-e vagy nem, s szerzett-e proselytákat ügyünknek, vagy karbunkulusokat vadászott-e e helyett inkább ama gazdag világrészben? annyi bizonyos, hogy a magyar zenei történet mitsem vesz, ha e pont felvilágosítatlan marad!

Voltak ugyan zene világunkban egyes fénypontok, sajnos azonban, hogy részvét és fogékonyság hiánya miatt nem bírták a hazai művészet magasabb fokához vezető utat kellőleg kivilágítani, úgy hogy sokáig csak setétben tapogatózva, gyakran eltérve s még gyakrabban elmaradva a céltól, haladhattunk előre, s — mi tagadás benne — még most sem jutottunk

oda, minden öntömjénezgetésünk mellett, hogy okunk lenne e tekintetben törekvéseink sikere felett örülni!

Az említett kevés fénypontokhoz tartozott a „Kölcsey hymnus”, Erkel Ferencznek húsz darab arannyal jutalmazott kardala, előadva a nemzeti színház kardalnokai által 1844-dik évi július 2-án a nemzeti színházban. A pályamű, az akkori Ítések véleménye szerint, nem bír ugyan azon magasztos varázsszal, mely ellenállhatlanul elragadja az embert, de vannak azért igen sok meglepő momentumai, s minden esetre nyereményül volt tekinthető oly időben, midőn a külföldi zene bálványozói egy magyar hymnus szülemhetését képtelenségnek tartották, — persze, mert majom-agyuk felfogása szerint a szent magasztaltság bélyegét csak idegen művek viselhetik, s kizártja az a magyar szellemet. — Dicséretre méltattak e hymnuszon kívül még Egressi Béni és Travnyik János hasonló zeneművei is, s előadáskor szintoly zajosan megtapsoltattak, mint Erkelé, ki-

nek kitüntetése, noha érdemelt volt, azért nem lepte meg lelkesedésig a közönséget, mert a színe előtt felbontott jelígs levélkében rejtett nevet a félváros már hetek óta ismerte. — A ‚Honderú‘ szerkesztője — e dicsőséget anticipálva — néhány nap a pályamű előadása előtt a budai hegyek közt kedélyes (?) mulatságot rendezett, s ez alkalommal Erkelnek egy művészileg készült aranyezüst taktverő pálczát adott át, melynek belső üregébe ötven darab arany volt rejtve, mely, valamint a taktverő elkészítésére megkívántatott öszszeg több ,e l ökelő (!) művészbárát‘tól íratott alá. Persze, hogy a ‚canaille‘ filléreit, melyekkel szívesen adózott volna a művész kitüntetésére, nagyon fáradtságos lett volna öszszeszedegetni; pedig e pénznek is csak oly szaga van, mint az arany-
nak, s Erkel bácsi csak úgy tudta volna annak is hasznát venni, mint ennek.

Eördögh Károly is adott ki ‚Magyar dalnok‘ című füzeteket, melyeknek czélja a nemzeti

dalművészet gyarapítása s művelése volt. Nem tudom, volt-e és mennyi sikere?

Hát színművészetünk hogy állott ez időben? Elég szomorúan. De erről külön szakaszban.

IV.

Színművészetünk is elég szomorúan állott — mint mondám — ez időben.

Pedig nem volt időszak, mely a nemzeti színház emelésére kedvezőbb lett volna, mint az akkori. Néhány jó sikerült darab, nevezetesen Obernyik ‚Örökség‘, Eötvös ‚Éljen az egyenlőség‘, Czakó ‚Kalmár és Tengerész, Degré ‚Eljegyzés álarcz alatt, Szigligeti ‚Gritti‘ és ‚Rab‘ s végre Kovács Pál ‚Nemesek hadnagya‘ című színműveik, jelesebb színészeink által (kiknek soraiban az ugyanakkor alig huszonhatéves korában meghalt Hubenay Ferenczné érzékeny hézagot okozott) kitűnő igyekezettel előadva; az országgyűlés végeztével a fővárosba visszaözönlött ifjúságnak s a hazai intelligenciának nagyobb száma; mindenekeelőtt pedig a városi (általam ‚mandzsur‘-nak keresztelt)

színháznak naponkinti hanyatlása: mindezen tényezők karöltve igyekeztek nemzeti színésztünket azon polczra emelni, mely azt, mint nemzetiségünk terjesztésének egyik hatalmas emeltyűjét, hivatásánál fogva illette.

S mégis, mi volt oka, hogy a nemzeti színház e polczra föl nem vergődhetett, minden hazafias pártolás mellett hivatását be nem töltötte, s annak, mit a nemzet tőle várt, sem akkor sem később eleget nem tett?

A felelet erre az, mit e könyvben is már többször említék, s mire, valahányszor a nemzeti színháznak művészi szempontból vett „precair állása szóban forog, mindenkor viszszatérek: értelmes művezetés, jó és célirányos gazdálkodás, lelkiismeretes kezelés hiánya!

Midőn Bartay Endre az országos választmány által a nemzeti színház igazgatóságával felruházott, a hazai hírlapok ugyancsak derekasan befűtták a tárogatóba, s harsogott Bartay uralmának magasztalása mindenfelé.

Nem volt színházbérlő, kinek munkálkodása kezdetét a hírlapok útján nyilvánuló közvélemény valaha oly hangosan üdvözölte volna, mint Bartayét; nem, kinek kedvezőbb horoscop állítatott volna pályájára nézve, mint Bartaynak; — nem voltak körülmények, melyek szebb sikerrel mutatkoztak volna igazgatóra s közönségre nézve, mint Bartaynál: s mégis alig haladt el pár év, s Bartay — nagyserűen megbukott. Az országos segélyezés, a majdnem egész éven át teli színház nem volt elégséges Bartay költekezéseit fődözni, — s e sokaktól üdvözölt igazgató adósságok terhétől elnyomottan volt kénytelen visszavonulni. A menynyi szép remény csatlakozott Bartay vezérléséhez, midőn ő föllépett, s részben valósult is (így például jobb operát, mint alatta, s illatosabb koszorúját külföldi jeles művészeknek*),

*) Bartay igazgatása alatt hallottuk a híres Ronconit, kinek hangját egy akkori criticus oly erősnek találta, mint a tizennyolcz, kardalnok szavát együttvéve; a cseh fülemült Luczer kisaszszonyt, s az olasz dalkirálynőt T a d o l i n i t. Ronconi ötször, Luczer tízszer énekelt;

mint akkor, nemzeti színházunk sohasem látott többé), oly hamar oszlott el ismét a gőz, s láttuk, hogy az egész csak délibáb volt. — Utálattal töltött el azonban bennünket azon tapasztalás, hogy a szerencsétlen ember leléptét legfanyarabb kárörömmel épen azok kísérték, kik pazar kiadásainak részesei voltak, s asztaláról a legkövérebb falatokat ették. Az volt főhibája Bartaynak, hogy nemcsak a színházban, hanem otthon is nagyon vendégszerető volt, elkapatta magát jó, de könnyelmű szívetől, s igen sokat hagyott maga mellett élni, helyesebben dőzsölni. Azon kívül pedig nem nézett tovább mint a legközelebbi jövődőbe, s nem gondolta meg, vagy inkább nem fogta föl, hogy az ügy, melynek élén áll, nem saját ügye, hanem a nemzeté; nem pusztá mulatozási, hanem nemzetiségi ügy! — Bukása, ámbár előrelát-

mindegyik háromszáz ezüst forintot kapott esténkint; Tadolini még többet: de csak ez utóbbi hozta be a költségeket, s pótolta némileg a veszteséget, mit Bartay az előbbieken vendégszereplése által szenvedett. — A világhírű Elsler Fanni is ez időben ,lebegett föl' a nemzeti színpadon.

ható volt, mégis nagy zajt ütött; s tevés számú jóakaróinak undok látványt nyújtott az, hogy a tanyérnyalók serege, mely őtet vesztéig környezé, hajigálta most reá az első követ. Teljes mértékben kellett neki a közmondás igazságát tapasztalni oly barátokról, kik csak addig maradnak azok, míg a nap süt!

Lehet, hogy tán Bartaynak is fog egy crónicása támadni, s tán épen azok urak közül, kik őtet az igazgatói paripáról lebukfenczezni segítették. Ha igen, úgy nem ártana egykori „patronus”-ok sok hibái mellett annak oly érdemeit is kiemelni, melyek minden méltányosan gondolkozónál kétségtelen elismerésre számolhatnak. Ezen érdemei pedig — csekélyebbeket elhallgatva — a következők: hogy Bartay volt, ki a dráma és opera közt évek óta folytatott harczot szerencsés tapintattal megszüntette; a közönségnek a külföld legjelesebb művészeit bemutatta, s ezeknek megszerzése végett hosszabb utazásokat tett saját költségén; a színházi belső szerkezetben, a színészek meg-

hallgatásával, czélszerű javításokat tett; a színeszek közül hol az egyiket, hol a másikat kivitte magával Bécsbe, ott tulajdon contójára hetekig időztette, hogy az udvari és operaszínházban szerepelt jeles művészeket lássák, hallják és okuljanak; s hogy végre mindezekért a köszönetét, melyet nem várt, nem is kapta meg *).

Bartay leléptével azon szerencsétlen fluctuációknak, melyeknek e nemzeti intézetünk bérlők és igazgatók dolgában folyvást kitéve volt, még koránsem szakadt vége.

A nemzeti színház fölügyelése gróf Ráday Gedeonra ruháztatott a közelebbi országgyűlésig. A bekövetkezett színházbérlési bonyolódásokat tekintve szerencsésebb megoldását e

*) Sokkal későbben Bartay után egy másik igazgató ezen fölsorolt érdemek egy részét nagy hűhóval magának vindicálta: pedig csak halványan utánozta azt, mit előtte mások sokkal komolyabb szándékkal s minden nyegleség nélkül nemcsak megkísértettek, hanem sikeresen véghez is vittek.

kérdésnek hamarjában gondolni nem lehetett. A lapok és a közönség a gráfnak bölcs és ügyszerető gondoskodása- s tapintatától méltán várták, hogy e kellemetlen állapotnak valahára vége lesz — s megkísértetett a házi kormányzat.

Eleinte ezen intézkedést a kénytelenség okozá, mivel a színházi tetemesb jövedelmezések, melyek a páholyok félévi s a zártszékek évnegyedes bérléséből szoktak begyűlni, a volt haszonbérlő által már fölszedetvén, a húsvéti bérlésig szó is alig lehetett arról, hogy akadjon valaki, ki ily körülmények közt az igazgatóságot, vagy — a dolgot saját nevén nevezve — a bérlőséget elvállalni kész lett volna: később — mindinkább azon nézet váltván illetékes körökben uralkodóvá, hogy a bérlő inkább az anyagi ügyekre s az ezekből eredő hasznokra, mint a szellemiekre tekint, a nemzeti színháznál azonban a haza polgárainak magasabb igényei vannak, melyek kitelhetőleges teljesítésére sokkal kevesebb a kilátás egyes férfiaknál, kik

a színházzal csak üzérkedni szoktak, mint a házi kormányzatnál, főleg ha annak élére oly tisztelt férfiú állítatik, mint Ráday — a házi kezelés állandóvá vált.

Az előadásokra a szokatlan változások semmi befolyással sem látszottak bírni; a közönség (áldott közönség ez a magyar közönség) szintoly számosan látogatta azokat mint azelőtt; sőt még a színészek is nagyobb kedvvel játszottak s szabadabban látszottak mozogni, mint az utóbbi időkben, hol a kormányt ingó kezekben tudták, s a bukás mindennap váratott.

Nem sokára azonban — fájdalom — a régi kórjelek mutatkoztak, s a lapok eleinte szelíden, aztán komolyabban kezdték inteni Rádayt, hogy erélyesebben örködjék a gondja alá vett nemzeti intézet fölött, s ne engedje azt apróbb és nagyobb ármányok csatahelyévé tenni.

Főhibája volt Rádaynak, hogy a dolgot — minden ügybuzgósága mellett — nagyon gavallérosan vette, s apróságokkal nem szeretvén bíbelődni, lassankint a nagyobbakban is kelleti-

nél több befolyást engedett bizonyos színész-uraknak, a mi sokféle önkényre s visszaélésekre adott alkalmat. Ezen urak közt Fán-csy Lajos, „nemzeti színházi országosigazgatási ügyvivő”, mint magát nevezni s a színházi ukászokban aláírni szokta, majdnem korlátlan hatalommal ruháztatott föl a főigazgatótól, s ennek palástja alatt oly dolgokat követett és hagyott elkövetni, melyek az oly szép fejlődésnek indult nemzeti intézetet alig tudták volna az ellene ily körülmények közt szükségkép támadandó közönbösség következményeitől megóvni, ha a magyarok „különös” istene nem örökös fölötte, s azt minden félszeg intézkedések s csudálatos kezelési módszerek daczára mind a mai napig szakadatlan épségben fön nem tartja. — Valóban, ha ez az istene nem lenne, azt lehetne gondolni, hogy „ördöge” van!

A panaszok, melyek akkoriban a nemzeti színház igazgatósága ellen emelkedtek, sűrűbben kezdték egymást érni, s annál élesebb kifejezést nyertek, minél hányivetőbb hanggal

találkozott a lapok jóindulatú megrovása az „ügyvivőség” részéről, mely a nemzeti színházat minden bírálaton fölül állítani, s a journalisticát annak bérenczévé szerette volna alacsonyítani.

Hadd említsek egypárt ezen panaszok közül, hogy az olvasó párhuzamot vonhasson a nemzeti színház múlt és jelen állapotja közt s megítélhesse: mi szűnt meg azóta gáncsnak s megrovásnak oka lenni, vagy mi adott erre az újabb időkben még nagyobb alkalmat?

Panaszolkodtak tehát lapok, írók és közönség:

hogy az eredeti színművek s jelesebb fordítások hónapokig váraoztak előadásra, mialatt Szigligeti darabjai kivételes pártfogásban részesültek s a legkedvezőbb, t. i. vásári időben kerültek előadásra;

hogy a drámabíró választmány bűnbakul szokott használtatni oly darabokért, melyek (úgy mint ez a „Debreczeni rüpök” s „Vándorszínészek”-kel történt) a választmánynak alá

sem terjesztettek — miután némely urak mód nélkül finom ízlésükbe bízva ezt szükségtelennek tartották*);

hogy az erők a drámában ellustásodtak s az operában czélszerűen nem használtattak:

hogy egy ünnepelt művésznő-, Hasselt-Barth aszszonyaságtól, ki néhány év előtt a nemzeti színház közönségét csalogánydalával elbájolta, s most a magyar conservatorio m alaptőkéjének nevelésére a magyar színházban énekelni akart, a színpadon való föllépést megtagadták, mert az idegen művésznő nem magyarul, hanem olaszul fogott volna énekelni, a mit — a ‚directorium‘ véleménye szerint — a színház méltóságával nem lehet megegyeztetni:

*) Magam is jelen voltam egyszer egy választmányi ülésben (1840-ban) mint annak tagja, midőn Egressi Gábor egy darabot (már elfelejtettem címét és szerzője nevét) mutatott be fölolvadás végett azon kijelentéssel, miszerint ő és az igazgatóság e darabot jónak találják, s hogy ennélfogva elő fog adatni, akár ajánlja azt a választmány akár nem. Ily categoricus nyilatkozatra aztán az ülés eloszlott s a darab fölolvadatlanul maradt. Adatott-e később? nem tudom.

holott ugyanakkor és később ugyanazon színpadon Marra, Viardot-Garcia, Schoberlechner-Dal'Occa, Ronzi de Bognis, Rovere, Alboni olaszul énekeltek; Guerra, Brussi és Holler spanyolul tánczoltak; Sivori, Thalberg, Molique, Menter idegen zenét hallattak; Weisz ködfátyolképeit francziául magyarázta; Gungl, Strauss németül hopszaszszásztak; sőt még Füredi is, a magyar színház tagja, egy magyarul dalolt opera közepette egyszer olaszul, s Szigligeti 'Egy szekrény rejtelmei' című népszínművében egy 'walzer'-t énekelt; a magyar zenekart pedig egyideig valami Giuglielmi nevű olasz karmester igazgatta — mint akkor mondták, mert szép felesége volt;

hogy örökös vendégszereplések divatoztak, míglen színészeink lovagoltak és vadásztak (magam is akárhányszor láttam a szép Laborfalvi Rózát s a kedves Lendvaynét lovagolni, s nem egyszer kiáltottam rá az utóbbira, hogy fogja meg jobban a kantárt);

hogy bizonyos primadonnai szeszélyek miatt

az ifjabb erők, bár az ‚assoluta‘ nem félthette tőlük babérjait, mivel ezek már rég biztosítva voltak számára, nem foglalatoskodtathattak, vagy föllépésük nagyon megnehezítetett stb. stb.

— — Hadd illusztráljam, a mit elmondtam, vagy még elmondani akarnék, rövid előadásával Hollósy Kornélia első feltűnésének a nemzeti színpadon.

Az 1846-diki év július 23-dikán a nemzeti színházban az akkor ragyogó hírű A l b o n i M a r i e t t a kisaszszony utólszor lépett föl, mint vendég, Lindádban.

Az ünnepelt művésznőt (Schodelné rekedtsége [?] miatt) addig csak töredékes előadásokban lehetett hallani, s hogy valahára egész operában sikerült őt látni, ezen élvezet Hollósy Kornélia kisaszszonynak volt köszönhető, ki a címszerepben ugyanazon este, szinte mint vendég, lépett föl először.

A közönség, mely a színházat minden zugában fuladásig megtölté, sok előszeretettel viseltetett e kedves vendég iránt, s e megelőző sze-

retet anynyira ment, hogy majd minden kisleptekor virágbokréták és koszorúk özönlöttek eléje — Alboni kisaszszony gyöngédten melőzésével.

A lapok ezt megbocsáthatónak tartották — részint azon körülménynél fogva, mert az egész opera előadását — mint főnebb emlitem — csak Hollósy kisaszszony szívességéből lehetett élvezői, a magyar közönség pedig, valamint csudatürellemmel viseli a mindennemű nélkülözéseket, úgy hálával és szeretettel teljes az iránt, ki neki szívességéből élvezetet nyújt; részint pedig, mert egy magyar születésűt látott külföldről visszatérni, hol működéseit tetszés koszorúzta, s szokása szerint megelőző szeretettel üdvözölte azt a színpadon, melyen állandóan szerette volna bírni.

Hollósy kisaszszony, első fölléptekor, föltűnő elfogultsággal énekelt; a rendkívül szíves fogadtatás eleinte inkább csüggeszteni, mint bátorítani látszott őt — a mi minden esetre szerénységének jele volt. Mihelyest azonban az

első meglepetés benyomása eloszlott, csakhamar a legtisztább csöngésű s bőterjedelmű hangot hallatá, mely kitűnő s nem mindennapi képzettséggel bírt, s bár némelykor kissé gyöngébbnek tűnt föl, magában hordta a kifejthető erő csiráját. Hogy buzdító tapsok, kihívások s tetszésnyilatkozatok sűrűn követték egymást, nem szükség mondanom.

Július 30-dikán a kedves vendég Amina szerepében az „Alvajáró”ban lépett föl másodszer a nemzeti színpadon. Elfogultságán most sem győzedelmeskedett teljesen, de sokkal bátrabb volt mint először, s így csudaszép hangját, mely különösen a felsőbb fokozatokban ritka bájcsengésű volt, s szende játékát a közönség teljes mértékben élvezhette. Nézők ismét nagy számmal voltak, s a virágbokrétákés koszorúkkal tanúsított üdvözlések most sem hiányoztak.

Lássuk, mi történt e színpadon nyert diadalok után a — kulisszák mögött!

A mily kitűnő figyelemmel fogadta Hollósy

kisasszonyt a közönség, oly sértő tiszteletlenséget s illetlen bánásmódot volt kénytelen azoktól tapasztalni, kiktől joggal lehetett várni, hogy a közönség hangos követelésének engedve a kedves művésznőt a színpad számára megnyerni, nem pedig attól elriasztani fogják.

Hollósy kisasszony — mint láttuk — már kétszer lépett fel a nemzeti színpadon, kétszer töltte meg fulladásig a színházat, díjt nem követelt, a közönség őt a tetszés kitűnő, csalhatatlan jeleivel fogadta — s a nemzeti színház anynyi ura közül mégis egy sem találkozott, ki a művésznőt e csupa szívességből történt föllépései után fölkereste, nemes buzgalmát megköszönte, s vele további föllépései iránt értekezett volna; hanem odaküldtek neki a színházi szolga által vagy három négy operaszerepet, hogy azokat ,tessék betanulni, s még azt sem tartották érdemesnek megkérdezni; mikor, mily szerepben s minő föltételek alatt akar a kisasszony ismét föllépni?

Egyetlen pontocskával sem nagyítom a dolgot, hanem elmondom szárazon a hogy történt.

(Midőn sok évek múlva egy másik kitűnő művésznővel hasonló illetlen módon bántak, s én a színházi matadorok egyikének ezt neheztelve főlemlítem, a jó úr azt válaszolta reá cinicus mosolylyal: ‚már az igaz, hogy fene goromba ‚náczió‘ vagyunk!‘ Szinte ki lehetett hangjából érezni, mily büszkék ő és collegái arra, hogy e tekintetben meszsze túlhaladják a — külföldieket!)

E durva bánásmód által, melyet csak félig mívelt rendező a legutolsó kardalnoknő iránt sem fog elkövetni, Nelli kisaszszonyt elkedvetleníteni s odabírni akarták, hogy a nemzeti színháznak mielőbb hátat fordítson. Tartottak is már búcsújárást földszint és karzaton némely ingyenjegyes, lekenyerezett naplopók, kik suttogva terjesztették: miszerint a ‚mélyen tisztelt közönség óhajtásának ‚most az egyszer nehéz lesz eleget tenni, miután Nelli kisaszszonynak nincs kedve szerződésre lépni, mert

néhány évre még Olaszországba akar menni — tanulni; hogy nagyon fiatal, a melle is gyöngye; Schodelnéval úgysem állhatná ki a versenyt; igen korlátolt repertoírja van, alig két három opera; nehezen tanul; nem tud jól magyarul (lépveszsző a patriótákra nézve); az igazgatóság mindent elkövetett, hogy a kisaszszonyt megszerezhesse, de követelései túlzottak, a pénztár erejét túlhaladják stb. stb.; — s ez alávaló bujtogatásnak következménye majdnem az lett, hogy Hollósy kisaszszonyt, kit a legelső olasz színpadokra híttak meg primadonnának, de a ki derék apja s lelkes rokonai által buzdítva kitűnő tehetségeit csupán édes hazájának kívánta szentelni, a nemzeti színházra nézve örökre elvesztjük.

Volt azonban, mit a „bölcsek hétfejű tanácsá”ban (így nevezték gúnyorosan azon kamarillát, mely akkoriban a nemzeti színház ügyeit vezette) az ármányok és fondorkodások java-
virulása közepeit a számításból kifelejtettek: s ez a — sajtó volt, mely, bár a censura járma

alatt nyögött, bátor lélekkel rontott neki minden alkalommal azon valóságos és pünkösdi nagyságoknak, kik áthatlannak hitt nimbuszukban se látni se hallani nem akartak, s mely sokszor a közönséget sem kímélte, ha ennek ‚birkatürelm‘-ét a mindennapi botrányok és ferdeségek kifárasztani nem tudták.

S e sajtónak, s (némi önérzettel mondom) különösen az ‚Életképek‘nek lehetett köszönni, hogy Hollósy kisaszszony meg lett nyerve a nemzeti színháznak, melynek utóbb legékesebb, s még mindeddig ki nem pótolta díszje és büszkesége volt.

S mivel mentettem meg e kincset a nemzeti színháznak?

Egy háromhasábos ‚vértés‘ czikkkel, melyet lapom 1846-dik évi augusztus 8-dikán megjelent 6-dik számában írtam, s mely mint a bomba pattant szét az ellenfél táborában.

Félretéve minden kíméletet figyelmeztettem ebben a coulissák ezerféle titkaiba be nem avatott közönséget azon kisebb és nagyobb fo-

gásokra, melyekhez a színházaknál (ez esetben a nemzetinél) nyúlni szokás, ha oly művész vagy művésznő elriasztása vagy eltávolítása céloztatik, a ki holmi hamis bálványokra nézve idővel veszedelmes vetélytárs lehetne, s melyeket most Hollósy kisasszony irányában is alkalmazni kezdenek. Elmondám, hogy még vagy ötször hatszor egymásután fel fogják „Lindá”ban s az „Alvajáró”ban léptetni, s aztán — ha a közönség nagyobb, de szűkebb ereszényű része azon reményben, hogy a kedves művésznőt újabb szerepekben is fogja hallhatni, a már élvezett előadásokra gyéribben találna megjelenni s földszint és karzat fulladásig tömve nem lenne — intrigáik földözésére azon mentséget használni, hogy ily kétes körülmények közt nem volna tanácsos szerződési alkudozásokba bocsátkozni, s pedig annál inkább nem (s ez volt a kifityegő lóláb), mert azt a további körülményt is tekintetbe kell venni, hogy a „meglevő kitűnő erők mellett a kérdéses szerződés amúgyis fölöslegessé válnék stb.;

s azzal végzém be heves philippicámat, miszerint ne tessék bizonyos uraknak elfelejteni a közönséget, mely ébren van és jogait érzi, s mely, ha tudja is az érdemet méltányolni, s nem felejt el az életet, mit neki nyújtottak, koránsem oly gyáva s nem is szabad annak lennie, hogy szüntelen csak azon régi élvek emlékének tömjénezen, nem követelve újakat, melyek oly könnyen elérhetők, de tőle oly fitymálólággal megtagadtatnak.

A cikk nagy lármát ütött, s elevenére talált azoknak, kiket megtámadtam. Volt lótásfutás ide oda, dühös mínák a lárvák alatt, ökölbe szorított kezek a — zsebekben. — Holósy kisaszszonyt nyilatkozni kényszeríték: miszerint igen sajnálja, hogy a nemzeti színház igazgatósága, illetőleg r e n d e z ő s é g e oly kíméletlenül megtámadtatott miatta, s kimondatták vele: hogy az ügyvivő Fánecsy Lajos úrnak, az iránta tanúsított szíves figyelme- és készségéért a legőszintébb elismeréssel tartozik; — engem pedig párbajjal fenyegettek

életrehalálra, a mi azonban pusztá fenyegetés maradt. — —

Augusztus 18-dikán Hollósy kisaszszony ‚Luciá‘-ban lépett föl. A színház ismét fulladásig megtelt, a tapsok és kihívások szünni nem akartak. De a kedves művésznő nem is énekelt még szebben, s nem fejté ki ragyogóbban tehetségeit, mint azon este. Valóságos fülemülehang volt, nevezhetlen bájú és elragadó.

S most már valamenynyi lap sürgeté a kisaszszony szerződtetését.

Jól esik mondanom, hogy nem környezett még az őszeses hírlapirodalom nagyobb szerepessel színésznőt vagy énekesnőt első föllépteinél, mint Hollósy kisaszszonyt környezé: úgy hogy az igazgatóságnak ott, hol a vélemény ily általános kedvező volt, nem is volt szükséges speciális nézetek iránti rokon- vagy ellenszenvből kiindulni, hanem csak a méltányos kívánságot kellett teljesítenie, melynek a közvélemény orgánumai hű tolmácsai voltak. — S ha a hir-

lapirodalom e szinte szenvedélyes kegyeletre az által hitte magát fölhíva, mert csak így vélte kieszközölhetőnek, hogy a jeles énekesnő a nemzeti színház rendes tagjául fölvétessék: akkor e buzgóság annál inkább helyeselhető volt, mert az énekekben kitűnő, de sokat gyöngélgelő Schodelné mellé még egy elsőrendű énekesnő már azért is szükséges volt, hogy az operák betanulása ne menjen azontúl is oly csigahaladással előre, mint eddig ment.

Augusztus 26-dikán a következő levelet vettem:

„Tekintetes úr! Tudván, hogy mind az egész közönséget, mind magát a tekintetes urat is igen érdeklí, sietek tudatni, miszerint Hollósy Kornélia kisaszszony tegnapelőttől fogva a nemzeti színház szerződött a g j a. Becses jóindulatiba zárt maradok a tekintetes úrnak lekötelezett szolgálja Ráday Geodon m. k., nemzeti színházi országos főigazgató.”

Íme, kétségtelen diadala a sajtónak! S ez annál nagyobb megelégedésünkre szolgált, mert

hatalmát oly férfiú ismerte el, ki szabadelvűsedénél fogva táborunkhoz tartozott, s így társaiban — önmagát tisztelte meg! Nem volt egy magyar journalista sem, ki a nemzeti színház teljes felvirágzását ne óhajtotta volna; Ráday pedig ezt nemcsak óhajtá, hanem azt előidézni tetteleg fáradozott is: s ennél fogva föl nem tehető azokról, kik egy célra fáradoztak, hogy ellenségül álljanak szemközt egymással. Ha a hírlapok kezelőit némely hibák és visszaélések, melyeket a színház körül tapasztaltak keserűbb kifakadásokra ösztönöztek, e szigorúbb föllépés — mint az eredmény mutatta — minden esetre hatást tett s figyelmet gerjesztett az iránt, hogy volt anyag a színházkezelés ingredienciái közt, mely fermentációt okozott.

September 3-dikán „Lindá”-ban Hollósy kisaszszony már mint szerződött tag lépett föl, s a nagyszámú közönség szokás — de érdem szerint is köztetszéssel fogadta.

Később, e jeles művésznő diadalai közt, el-

hitte volna-e valaki, hogy oly sok küzdelemben került neki a nemzeti színházba bejutni, s, a mi legszomorúbb, éppen azért, mert ragyogó tehetség volt *)?!

*) Meg egy másik erő is tűnt föl akkoriban a nemzeti színházban kevesebb szerencsével ugyan, mint Hollósy Nelli, de szintoly fényes sikert aratván később a külföldön, mint ez utóbbi hazájában. Érttem C s i l l a g R ó z á t, ki 1840-dik évi június 9-dikén tette első kísérletét Mátyás szerepében „Hunyadi László”ban, s mind szép és erőteljes kifejtést várató hangja, mind elfogulatlan játéka után buzdítólag fogadtatott s gyakori tapsokkal jutalmaztatott. — Nem lesz tán érdektelen, e nagy hírre jutott honleányunkról, kit kicsinyes ármánykodások s illetlen bánásmód a külföldre kényszerítettek menekülni, néhány adatot közölni azon időből, melyben fényes jövődjének alapját megvetette, s mely a nagy közönség előtt eddig még teljesen ismeretlen.

Július vége felé volt 1850-ben, midőn C s i l l a g R ó z a a Holbein igazgatása alatt állott bécsi udvari dalszínház irodájában anyjával együtt megjelent s mint „altistáné” szerződtetni kívánt. Próbául Proch és Staudigl előtt Pirotto szerepét énekelte „Lindá”-ból, s ámbár szép alt hangjával tetszést aratott, szerződtetni őt mégsem lehetett, miután e szak már két altistáné által be volt töltve. Róza késznek nyilatkozott mint choristáné belépni; de a mily különösnek tetszik, mégis úgy volt, hogy az igazgatóság nem volt azon helyzetben ajánlatát elfogadhatni, mert az. operai személyzet teljes létszámánál fogva nem lehetett azt egyetlen egyénnel sem szaporítani.

Kétségesbeesve jött másnap Csillag Róza az udvari dal-

áttanulni, hogy aztán valami provinciális városban azokkal szerencsét próbálhasson. „Ez alkalommal — úgy monda nekem Proch, kinek szívességéből ez adatokat bírom — meg voltam lepetve Rózának szép és nagyterjedelmű hangjától, s azon gondolatra jöttem, nem lenne-e képes „Fides“-t énekelni? a mi annál kívánatosabb lett volna, mert a „Próféta” ugyanakkor éppen tetőpontján állt hírességének, az udvari dalszínházban pedig nem adathatott, mert a kik eddig a „Fides“-t énekelték, Lagrange, Behrendt-Brand és Wagner Janka, csak mint v e n d é g e k szerepeltek s ismét eltávoztak Bécsből. — Kérdeztem Rózát, meddig időzhetik még a fővárosban? azt válaszolta: legfőlebb tizennégy napig, mert azon túl nem lesz miből élnie! — Jól van — mondám, s meggyőződven előbb zeneképzettségéről azonnal hozzáfogtam a betanításhoz. — Tizenharmadik napon Csillag Róza az akkori intendáns gróf Lanckoronszky s az egész directorium előtt általános meglelégedésre énekelte a „Fides“-t, s augusztus 22-dikén (1850-ben) e szerepben először lépett föl az udvari színpadon oly fényes sikerrel, hogy azonnal ötezer s később tizenkétezer forintig emelkedő évi fizetéssel szerződtették. —

No, ezt is szerencsésen elszalasztottuk; pedig valamint Hollósy Nellit, úgy Csillag Rózát sem pótolta ki azóta s e n k i t ö b b é a nemzeti színháznál!

V.

A „Pesti hírlap” azonévi augusztus 25-dikei számában a „Nemeti színház s a magyar hírlapok” cím alatt — Bajza, Batthyány Kázmér, Fáy András, Kossuth, Tóth Lőrincz és Vörösmarty aláírásával — egy cikk jelent meg, melyben e köztiszteletű férfiak kinyilatkoztatták, miszerint csak azért szólalnak föl, nehogy valaki a csaknem valamenynyi hírlap által gyakorlott „balszellemű” megrohanásokba az egész közönséget beleolvadottnak vélje; részint pedig azért, hogy a túlragadt hírlapírókat működéseik kimaradhatlan eredményére figyelmeztesse, mivel t. i. „a független érzelmű, jóakaratu s értelmes igazgató kedvét vesztvén, a nemzeti színház jövődjé kockáztathatik.”

E fölszólalás, mely közvetlenül ellenem és

lapom ellen volt irányozva, s melyben alig volt újabb vagy fontosabb eszme, melyet már Bajza a „Pesti hírlap”-ban s Fáy András a „Pesti divatlap”-ban részletesen el nem mondott volna, annál váratlanabban lepett meg engemet, mivel oly szabadelvű férfiaktól, mint az aláírók voltak, azt lehetett volna várni, miszerint inkább azon egypár lap ellen fognak fölszólalni, melyek egyszerre oly hunyászkodó hangot kezdtek a nemzeti színház irányában hallatni, hogy túlságos bókolásaikkal annak inkább ártalmára mint hasznára voltak, s mivel a fölszólalók in altima analysi magok is megváltották: hogy „a színházi ügyek kezelésében hiba elég van: itt-ott hanyagság, ügyetlenség, apró ármányok, miket napfényre kell hoznunk, s a rendezőket, szereplőket, bírálókat (t. i. a drámabíró választmány tagjait), ha egyre másra roszul járnak el dolgaikban, megrónunk, vagy — ha tökéletesen haszonvehetetlenek vagy épen ártalmasokul mutatkoznak — népszerűletlenekké, megállhatatlanokká tennünk!”

Nem emlékezem, hogy mást tettem volna, mint hogy megróttam, mit a cikkírók is megrovandónak találtak. Avagy csak Rádayt nem kellett volna bántani és elkeseríteni? A főnidézett sorokból legalább ilyesmit lehetett kiolvasni. De ki hitte volna, hogy — midőn a nemzeti színház országos főigazgatóját, ki a szabadelvű párt egyik vezértagja is volt, a színház körüli hibákért és tévedésekért felelőssé tettem — ezt politicalai párthívei tiszteletlenségnek magyarázzák? Úgy szokott ez lenni, ha az ügyet a személynek, s a személyt az ügynek háta mögé állítjuk, s a szerepeket s azok hordozóit elcseréljük! Nem volt, ki Rádayt és szilárd hazafiságát jobban tisztelte volna mint én, de azért sem tiszteletlenséget személye, sem perfídiát az ügy ellen nem véltem elkövetni, ha a főnállott hibákat a fölszólalás után is csak úgy láttam mint azelőtt, s élesebb kikéleéseket is használtam, valahányszor a barátságos figyelmeztetésnek dacz vagy megrögzött hanyagság szegült ellene. — A dolognak egyéb-

iránt az a comicus oldala volt, hogy a fölszó-
laló urak nagyobb része vagy épen nem, vagy
igen ritkán járt a nemzeti színházba, s így nem
is ismerkedhetett meg annak művészet fő kiállá-
sával oly tökéletesen, hogy az ilyféle recrimi-
nációkra magát följogosultnak tekinthette
volna!

Két dolog volt, melyek közül akkor az
egyiket tüstint életbe léptetendőnek, a másikat
folytonosan szem előtt tartandónak véltem,
hogy eleje vétessék azon számos hibáknak,
melyeket a főigazgató, ki csakugyan minden-
nap vezér és közkatona nem lehet, önmaga el
nem háríthat. Az első: egy ügyes, munkás,
aesthetikai míveltségű aligazgató, kinek
kötelessége volna mindenre, mi az előadások
körébe tartozik, közvetlenül fölügyelni, mely
nagykörű állást egy színházi költő (dra-
maturg) hozzájárulásával lehetne kiegészíteni;
a másik: hogy a nemzeti színház ne tekin-
tessék pénztöke-gyűjtő intézetül, s ne iparkod-
janak minél nagyobb öszveget kupozgatni a

takarékpénztárba, a mi több mint czéltalanság, kereken kimondva: czéltévesztés; mert ha dicséretet érdemel is az igazgatóság, hogy mindenek előtt a színház anyagi állását akarja biztosítani, azon helyes nézetből indulván ki, hogy a művészet csak akkor virágozhatik föl teljes szépségében, ha nem kellend többé a mindennapi kenyérért küzdenie: a takarékoságnak is határa van, melyen túl a neve — fillérkedés lesz; ilykép gazdálkodni pedig nem lehet ott, hol épen a pénz helyes kiadásában van a legczélszerűbb gazdálkodás! —

Ezeket mondtam el épen huszonkét év előtt; s nyertek-e azóta oly kedvező fordulatot a nemzeti színház viszonyai, hogy a sürgetett reformok szükségessége ma már megszűntnek tekinthető? a szerzett tapasztalatok nyomán koránsem állíthatom.

Ugyanezen időben merült föl a magyar színészet kérdése Budán, s mivel ennél Ráday befolyása is igénybe vétetett, nem lesz

tán érdektelen annak keletkeztéről röviden megemlékezni.

Egynél szomorúbb adat, hogy országunk keblében többnyire a városi hatóságok voltak azok, melyek leggyakrabban s legtöbb idegenkedés kitüntetése által vétkeztek a nemzetiség, s így — saját érdekeik ellen.

Az 1845-d. évnek derekán a budai német színház bérlője megbukott. Alig terjedt el e bukás híre, midőn a lapokban és magán körökben sűrűn kezdett az óhajtás nyilvánulni, bár az ikerváros ezen színházában is a magyar színészet települne meg.

A budai casino választmánya íveket közzétett, melyeken minden egyéb kötelezettség nélkül azok írják alá magokat, kiknek kívánsága, hogy Budán valahára állandó magyar színészet legyen. — Az ívek örvedes sebességgel teltek, rajtok a legfényesebb nevek találkoztak, melyek e nemzeti vállalatnak biztosított jövőt ígértek, s a városi tanácsot meggyőzhették, hogy az általános kíván-

ságnak hódolni ha nem volna is hazafiúi kötelessége, de megkívánja azt a méltányosság elve is.

Azonban ki nem tudja, hogy a magyar ritkán mozdulhatott saját hazájában a nélkül, hogy egy vagy más oldalról kisebb nagyobb ellenséges táborok ne ütné föl fejét ellene.

Alig nyilvánultak ezen óhajások, midőn a megüresült színház kibérlésére német színigazgatók kezdték magokat ajánlgatni, többi közt a bukófélben levő pesti német színház bérlője Forst uram is, ki hirtelenében egy újonnan betanult operával lépett föl a budai színpadon, hogy magának a köztetszést, melyet Pesten eljászott, kivíjja. Törekvéseinek sikere az lett, hogy a budai városi tanács (január 2-dikán 1846) a megüresült színházat ezen derék úrnak átadta — hűsvétiglan, s pedig éppen azon a napon, midőn a nemzeti színház igazgatósága, a testvérváros lakossága tekintélyesebb részének ismételt fölszólítására, írott nyilatkozatában tudósítá a nemes tanácsot, hogy az elhagyott

színházat átvenni, s benne magyar színeszetet alapítani hajlandó, ha t. i. ez csődhirdetés nélkül eszközölhető volna.

A városi tanács a főnebbi engedményezés által nemcsak a közvélemény nyilatkozata ellen szegült, hanem a jó ízlés és művészet barátit még azon veszély is fenyegette, hogy az új bérlő rendre fogja a budai színházi közönségnek is előadni mindazon aljasságokat, botrányokat, zoológiai műmutatványokat, melyekkel Pesten a jóízlést már régen kiküszöbölte mandzsurszínházából.

Másrészt, Ráday ajánlata folytán, a kilátások a budai színház virágoztatására nézve a legkedvezőbbek voltak, a menyinyiben folytonos ösztököttese a nemzeti színházzal, ennek szavaló és énekes személyeinek gyakoribb föllépése színpadján, a ruhatárnak, könyvtárnak használata stb. annak nem kis előnyére váltak volna, hozzájárulván, miszerint szinte azon kedvező kilátások voltak a közönség részéről is abban, hogy a páholyok és zártszékek már

előre biztosítva voltak, s hogy e részvétnek állandósága mellett kezeskedett a folyvást fejlődő nemzetiség oly egyes polgároknál is, kik eddig Buda városában valamely osztrákvárosban képzeltek magokat; de kezeskedett egyszersmind azon körülmény is, hogy oly számos és művészi élvekkkel kínálkozó előadásokat, mint Budán ez esetben teljes joggal lehetett remélem, nem bírna nyújtani semmiféle bérlő, kinek a színház csőd útján átengedtetnék.

A budai tanács és választópolgárság Ráday levelére elhatározd: hogy a színházat húsvét-től fogva átadja a grófnak, s ez ügyben is tanúsított buzgalmát külön levélben meghálalandja.

Már panegyricus ömlengésekre kezdtünk fakadni a városi tanács e hazafiúi tette fölött, melyei bebizonyítá, hogy föl tudja fogni a kor kívánatait, s méltó arra, hogy Magyarország fővárosa e rélyes hatásának neveztessek.

Nem jó az a hirtelenkedés!

Február elején Fánccsyval, mint Ráday meg-

bizottjával, megjelentem a városi tanács és választópolgárság előtt, s a gróf kívánatát a színház átvétele végett élő szóval is előadtuk. Hoszszas értekezések s felvilágosítások után — melyek azonban csak a nyári színekörnek a hitelezőktől való megváltása körül forogtak, miután a hatóság késznek nyilatkozott a színházi jogot azonnal átruházni a nemes grófra — határozattá lőn, hogy „a hitelezők, kikkel a gróf csak a városi hatóság közbenjárásával kész egyezkedni, kihallgattatván, ezeknek a nyári színekör iránt tett követeléseik a gróffal tudatni fogván, az ügy végképeni eldöntése legközelebbi napokra halasztassék; továbbá a február 4-dikére kitűzött csőd elnapoltassék, s semmiféle más alkudozásokra lépések ne történjenek, míg gróf Rádayval ez ügy tökéletesen be nem végeztetett. — — Ennek következtében a megbukott színházbérlő hitelezői őszszehívattak, s a városi tanács által megkérdeztettek: kinek akarják a budai színházat átadni? A műértő (!) gyülekezet nem

késlett soká a felelettel s talált azonnal saját keblében egyént, ki a színház átvételére legalkalmasabbnak látszott. S ez érdemes úri ember: Herr von Michel, pesti lakatos volt, a ki oly kedvező föltételeket ajánlott hitelező collegáinak, melyekről ő maga legkevesebbé hitte, hogy azokat valaha teljesíteni fogja. A lekenyerezett hitelezők „unisono” mellette nyilatkoztak, hihetőleg azért is, hogy — ha a színházat majd ismét be kellend zárni — mindjárt kész legyen, a ki lakatot vessen rá, s a nemes városi tanács e nyilatkozatot Michel úréval együtt — minden egyéb comitiva nélkül — elküldte egy városi ember által gróf Rádaynak, hogy „olvassa el”, és ezzel minden „pro formá”-t befejezettek hívén, pár órával később (mintha félt volna, hogy a grófnak ellennyilatkozata olyan találna lenni, mely alól nem lehetne szép szín alatt kibújni) a színházat az arénával együtt Michelnek adta által!

Ez volt a tanácsilag elhatározott köszönet Ráday nemes buzgalmaért; így játszattott ki a

közönség azon legnagyobb és legtekintélyesebb részének óhajtása, mely Budán a magyar színészet megtelepülése mellett buzgott, s vonzott a mézes madzag mindazok száján keresztül, kik a nemes tanács e fontos ügybeni eljárását honszerte figyelemmel kísérték! — A legjellemzőbb e „turpis históriá”nál az volt, hogy a színházi jogot nem a város, melyet illetett, hanem a megbukott bérlő hitelezői oszták ki, s a város csak a helybehagyó szerepet játszotta. Kupaktanácshoz méltó resignáció!

Menynyi nehéz és viszontagságos éveknek kellett elmúlniok, míg a magyar színészet, mely hajdan oly sokoldalú pártolásban részesült Budán, itt ismét lábrakaphatott! Azt hitték, hogy Magyarhon közepette a színházat idegen elemeknek mindig nyitva lehet tartani; s fájdalom nem a magyar-ellenes kormány bírta egyedül a vas pálczája alatt megkushadt városi tanácsot arra, hogy kebléből a magyar színészetet kitaltsa: saját szűklelkűsége is indította őt erre, s a helyett, hogy a megelőző szerepet

játszotta volna, arra várt, mikor hazafiúi kötelességei teljesítésére idő és körülmények fogják kényszeríteni. — Ha az akkori tanács tagjai közt valamelyikével találkozhatnám, szeretném megkérdezni: hiszi-e most már, hogy Magyarországon annak, a mi nem magyar, nincs jövője, s hogy hiába feszítette magát egypár makacs váll akaratos erőszakkal azon ajtó megnyílása ellen, mely előtt egy nemzet kopogtatott és kívánt bebocsáttatást?!

VI.

Mióta a ‚Kritikai lapok s a ‚Figyelmező‘ megszűnt, egy kritikai folyóirat keletkezése a legérzettebb szükségek közé számíthatott. A ‚Tudománytár hazai termékekről nem hozott bírálatot; az academia már alaprajzánál fogva kizárta a kritikát kebléből; a Kisfaludy-társaság szívesen fölkarolta volna ez ügyet, ha ereje és körülményei engedik: s ennél fogva könnyen megmagyarázható, hogy — a minnek szüksége éreztetett — annak valósulása köz-óhajtássá vált.

Az 1845-dik év második felében, irodalmunk több bajnokai felszólítására, ‚Irodalmi ör‘ cím alatt külön rovatot nyitottam meg, mely minden két hétben fél, néha egész íven az ‚Életképek‘ ingyenmellékleteül jelent meg, s melynek célja volt, irodalmunk minden tenné-

keit szigorral, a hol kellett, de mindenkor méltányosan s minél alaposabban bírálni, s minden újonnan megjelenő munkát, érdeméhez képest, hosszabban vagy rövidebben megismertetni az olvasó közönséggel. — Sokkal inkább tiszteltem ezt, semhogy azon, kontárirók s lanyha szerkesztők által terjesztett balvéleményben osztottam volna, miszerint a tudomány és művészet alapelveiből induló kimerítő bírálat ínyére nincsen, s föltevém róla, hogy azon bírálatok megértésére s megrostálására elég felfogó s ítélő tehetséggel bír. Élénk pártolása mutatta, hogy hitemben nem csalatkoztam! — Utálta, igenis, ez a józaneszű közönség azon aljas, tuskés és bojtorjános polémiát, mely szem elől tévesztve az irodalmi ügyet személyeskedésekre vetemül, s melytől mindenkorra óvakodtam, elvül tűzvén ki, minden czéltalan feleselésektől tartózkodni, s nem túrni, hogy új vállalatom sértett hiúság- s ,beteges csiklándóság'-nak viczkádozás helyéül szolgáljon.

S meg volt — elég szomorú — ezen beteges

csiklándóság igen sok írónknál, kiknek olykor még leggyöngébb műve fölött sem lehetett szigorúan bíráló szót ejteni, a nélkül, hogy föl ne jaidultak, s az őszinte nyilatkozat mögött személyes vonzalom vagy idegenkedés indokait ne keresték volna. E nyavalygós érzékenység természetes következése volt a critica hiányának, még inkább a pajtáskodólag magasztalató elkenyezettetésnek; s ha tudtam is embertársaimban a lelki és testi betegséget egyiránt sajnálni, s az ily kóros állapotot, hol lelkiismeretesen lehetett kímélni, erre ott, hol követelésekkel lépett föl a mindennapiság, hol a pöffeszkedés tudomány színében, a tehetetlen erőködés művészet álarczában akart szerepet játszani — legkisebb hajlamot sem éreztem. —

Az ‚Életképek’ eddig is adott, s nem épen ritkán, könyvbírálatokat és ismertetéseket, s ugyanazon erők, melyek abban irodalmunk emelésére közreműködtek, gyámolíták ez újabb vállalatomat is, szaporodván idővel olyanokkal, melyeknek tetteles hozzájárulását az ‚Irodalmi

őr' iránt mindinkább nyilatkozó közelismerésnek köszönhetem.

A bírálatok rendszeren név nélkül jelentek meg. — A névtelenséget a critica kezelése körül mindenek fölött igen jónak tartom. Előmozdítatik általa a mellőzhetlenül szükséges őszinteség és bátorság a vélemény kimondásában a bírálók részéről, — s ez a nyereségek legnagyobbika: miután, míg egy részről ritka ember bír szilárd és eltökélt lélekkel, a netán sújtó igazságot kereken kimondani, másrészről az-is bizonyos, hogy a meggyőződés-szülte véleménynek tartaléktalan kimondása nélkül jóra vezető critica nem is képzelhető; — azonfölül a névtelenség elvonja az olvasó közönség figyelmét annak vizsgálatától: ki írta e vagy ama bírálatot? s e helyett e figyelem igen üdvösen egyedül arra fordíttatik, a mi íratott; — végre a bírálat alá kerülő írók részéről leginkább eleje vétetik e névtelenség által a személyeskedésnek, s az ügyet elhanyagoló s csak viszonyos személyes gáncsolásokkal foglalkozó pole-

mizálásnak. Ha van egypár oly ember, ki ábrándosságában örömeztőbb szeretne martyrul meghalni, mint confessorul élni, ki netalán azt akarná, hogy minden ember csak akkor szóljon, ha szava után egyszersmind nevét is elkiáltja, azokat különösen csak arra óhajtanám figyelmoztetni, hogy jobb-és üdvösebb a meggyőződést, az igaz véleményt álnév alatt kimondani, mint igaz név alatt — elhallgatni.

Ez a névtelenség vagy álnevűség szülhette aztán gyakoribb esetekben azon anomáliát, hogy — míg a magyar hírlapok hasábjain némely újonan megjelent munka felől magos dicséreteket lehetett olvasni — ugyanarról az ,Irodalmi ör'-ben egészen ellenkező bírálat állott, s viszont, hogy sok munka hanyag hallgatással mellőztetett, melyről az ,Irodalmi ör' méltánylólag emlékezett. Sajnálkozva kell egyébiránt érintenem, hogy lapjaink nagy része oly meggondolatlanul szórta a dicséretek halmozását a legsilányabb művekre is, s tömjénezte és czirógatta a középszerűséget, hogy teljes

igaza volt egy német lapnak, midőn azt mondta: miszerint — ha az ember a magyar hírlapokban megjelent munkák felőli ajánlatokat és dicséreteket olvassa — azt kell hinnie, hogy Magyarország irodalma pezseg a lángeszektől! — Váljon jobb véleményt táplálna-e az említett lap, mostani irodalmi viszonyaink tekintetbe vétele után, ítésetünk jelen kezelési módja iránt?!

Az 'Irodalmi ör' másfél évig futotta pályáját, s e közben hatvanhárom külön munkát bírált és-ismertetett meg: köztük Vörösmarty minden munkáit, Petőfy Sándor költeményeit, Eötvös 'Falu jegyzőjé'-t, Pálffy 'Magyar millionaire'-jét, Tompa 'Népregé'-it, Szemere Bertalan 'Utazás külföldön, Irinyi 'Német-, Francia- s Angolországi úti jegyzetek, s Jókay 'Hétköznapiak' című elmetermékeit. Legnagyobb föltűnést okozott Vörösmarty minden munkáinak (kiadták Bajza és Schedel) több számon át folytatott kimerítő bírálata, mely az 'Irodalmi ör'-nek valódi kincse volt,

bíráló magosabb követelésekkel, szigorúbb megrostálással járt el, mit eddig még legjobbjaink kezéből jövő bírálatoknál sem tapasztaltunk, mely azonban elkerülhetlenné vált, ha a bíráló önmagát nem akarta agyonvágni, midőn a munka hibáit keresztényileg szemléleti — microscopiumon, hogy önmaga előtt is minél kisebbnek látszassanak a megrovandók. A bíráló neve, a névtelenség elvénél fogva, sokáig titokban maradt; alig győztem a kíváncsiak serege elől menekülni, kik azt tudni szerették volna: még Bajza és Vörösmarty is hozzájuk csatlakoztak s ostromoltak vallatásaikkal, valahányszor egyedül voltam velők a drámabíráló választmány páholyában a nemzeti színházban, hová e célból még operanapokon is eljártak, mit különben tenni nem szoktak. Hallgattam néhány hónapig mint a sír, míg végre nyert fölhatalmazásnál fogva a fátyolt föllebbentém s megmondám, hogy a geniális bíráló: Erdélyi János.

Nem ártana e remek dolgozatot külön ki-

adni: mai bírálóink sokat tanulhatnak abból, mindenekelőtt pedig azt, minő fokig kell az Ítésznek hivatással s műkészülettel fölruházva lennie, hogy bírálatának tekintélyt és közelsimerést szerezzen. — —

Az „Irodalmi ör” megjelenésén kívül nagy érdeket ébresztett még az „Életképek” 1855-dik évi számaiban „Hírlapi méh” cím alatt megkezdett s bevégzett cikksorozat is, mely minden héten rövid criticali áttekintést adott a megjelent divatlapok tartalmáról, s írók és közönség részéről igen kedvesen fogadtatott. Végcélja nem az volt, hogy az egyik vagy másik lapot és szerkesztőjét dicsérje föl, hanem hogy a megjelent cikkek fölötti bírálatában mutassa ki a mű hiányait; s hogy ez oly avatott tolnak, minő Garayé s később Vas Andoré volt, kik e rovatot írták, nagy mértékben sikerült, nem egy jelesebb írónknak hozzám intézett soraival bizonyíthatnám, melyekből kitetszik, hogy íróink nagyobb része (akkoriban t. i.) az őszinte bírálatokat nemcsak tűrte, de óhajtotta

is, kivált, mikor oly egyénektől eredtek, kik — mint tapasztalák — nem gáncsolói viszketegből, hanem valódi ügyszeretetből s az irodalmi baladás bármily csekély részbeni előmozdításának hő vágya ösztönéből munkálkodtak ez üdvös, de rájuk nézve sok kellemetlenséggel járó hálátlan téren.

Később a ‚Honderű és a ‚Pesti divatlap’ szerkesztője hasonló rovatot nyitottak, az első ‚Laprostá’, a másik ‚Lapszemle’ cím alatt, lapjaikban; Vachot meg ezen fölül az ‚Irodalmi őr’-t azzal igyekezett paralyzálni, hogy Nemzeti irodalom’ cím alatt még egy rovatot nyitott, melyben — mint mondá — hölgyek által is könnyen megérthető, népszerű írásmóddal fogja a legújabb irodalmi műveket bővebben megismertetni.

Hasznára vált-e szépirodalmi sajtónknak s általában irodalmunknak az ily — csekély irodalmi erőinket ismerve — erőltetett versenyzés? nem akarom vitatni, nehogy úgy lássék, mintha ‚pro domo mea’ beszélnék. Addig az

volt a panasz, hogy nincsenek bírálóink, most meg egyszerre, mintha az égből hullottak volna, bírálók- és bírálatokkal kínálták a közönséget! Mit nem tett az „Irodalmi ör?” már születése előtt, csupa hírével, oly irodalmi erőket hitt életbe, melyek létezéséről eddig csaknem mindnyáján kételkedtünk. Csak attól ne kellett volna aztán tartani, hogy a sok bába közt elvesz a gyermek! így volt ez már akkor is, hogy mihelyt valamely magyar szerkesztő valami újat gondolt ki vagy kezdett, azt azonnal testvéri indulattal osztották meg vele kollégéi, holott pedig különben nem igen álltak egymással testvéri lábon.

Utóbb a „Honderú fölhagyott a „Laprostá”-val; de a „Divatlap” ezt nem tévé: neki tetszett e viaskodás, s oly „eredeti” modorban kezdte szemléljét írni, hogy kétszeres szükség volt annak ellenében oly lapra, melyben az olvasó nyugodt, higgadt kedélylyel, epe és indulat nélkül írt józan ítéleteket halljon a szépirodalmi napi sajtó termékeiről.’ — Garay vitézül

küzdött meg eleinte ellenfelével, s az ügy melegétől áthatottan kijelenté, miszerint személyét illetve sokkal inkább fölfogta állását, hogysen oly modort és hangot kövessen, mint a divatlap⁴ szemlése, s a kölcsönt kölcsönnel visszafizetni érdemesnek találná; később azonban tapasztalván, hogy nem annyira a szemlében elmondottak, mint inkább személye forog szóban, s megunván Themistocles szerepét játszani, ki elleneinek azt felelte, hogy üssék, de hallgassák meg, a szemleírásról lemondott, s orvosa tanácsára fürdőbe ment. „Mondja meg jó barátinknak — írta búcsúztatóul — hogy ha addig, míg odaleszek, eltörték hátamon bunkójukat, majd elküldöm a fürdőből helyette — mankómat!”

Hej, csak ne feledné el íróink nagyobb része azt az arany igazságot, hogy e g y jó író sem ölt még meg a más tolla, hanem ha ölte: a maga tolla ölte meg őt!!

Garayt Vas Andor váltotta föl a (Hírlapi ör'-rel, s folytatá ezt (bele vonván e rovat sán-

czaiba a Kossuth Lajos vezetése alatt álló 'Hetilap'-ot is) hasonló tárgyavatottsággal s lelkiismerettel az év végéig, a mikor azzal föl-hagytam. E közben lapomnak egyik szorgalmas munkatársa, Csatóry Ottó, irodalmunk évenkénti állapotát dióhéjba szorítva ismertető megkoronkint olvasóimmal, s czikkeivel nemcsak tökéletes jártasságát tanúsítá irodalmunkban, hanem kitünteté egyszersemind azon jó szándék és szeretet által, melyel írva voltak, mily melegen vett részt annak mozgalmaiban!

Dolgozótársaim ez évben (1845) a következő írókkal szaporodtak: Beöthy Zsigmond, Berecz Károly (ki lapomnak segédszerkesztője is volt), Erdélyi János (versek- és bírálatokkal), Garay, Horváth Mihály ('Egy jelenet II. József kormánytörténetéből'), Jókai ('A Nepean szigete', 'A fukar végpercei' stb.), Kun Lajos (Agatocles), Lemouton Emília, Mentovich, Mészáros Károly, Miskolczy, Fon-

grác, Prasznovszky, Pulszky (Élet és művészet', s több történeti s archaeologiai czikkekkkel), s Szontagh Gusztáv (,Harald Haarfager' és ,Sophonisbe'). — E szép számhoz járultak a jövő (1846) évben: Arany János (kinek első novellái: ,Egyszerű beszélyke' és ,Hermina' az ,Életképekében jelentek meg), Arnstein dr., Barna, Benczúr, Bulyovszky, Degré, Döbrentey (mint életíró és verselő), Eöttevényi, Fáy András (,Tervvázlata egy nőnevelőnekét képező intézetnek), Friebeisz, Gadácsy, Halapy, Héthegy Erzsébet (Erdélyből), Jakó, Jenőfy, Kolmár (egyideig szerkesztősegédem), Lakner, Medgyes, Remellay, Samarjai, Sas Imre (Fáik Miksa), Szathmáry Károly, Szegfi Mór, Turcsányi, Túry Samu, Vas Gereben (Radákovich József, ki akkoriban jog-gyakornok volt Sopronban, s kit én vezettem be az irodalomba), Vajkay, Vasváry Pál (Fejér), Zoltán, stb.

Ez utóbbi évben (1846) vesztettem el legszorgalmasabb munkatársaim s legjobb ba-

rátim egyikét: V a j d a P é t e r t, a mint író és ember egyiránt jeles férfiút. Meghalt Szarvason Február 10-dikén vérhányásban. Mikor még Pesten volt, egy házban laktam vele (Rottenbillerében) a Lipót-utczában; csakhamar barátok lettünk, s lelkeink, gyakori kirándulásainknál a gyönyörű természetbe, úgy egybeforrnak, hogy alig lehattunk el egy nap is egymás nélkül. Tiszteltem benne azt az önálló biztos lelket, melyel a világot nézte s az életet szemlélte; azt a forró részvétet, melyel a szenvedők könnyeit elleste, kiket balvélemény s előítéletek vettek üldözőbe, s kiknek sebeikre ihlett kebbel dallá az elérkezendő felvilágosodás íriját; azt a kiváló szeretetét a természetnek, mely a veletársalgást a szabadban oly kellemessé s tanulságossá tévé. — Egyike volt ő irodalmunk legmunkásabb bajnokainak, egyike a leglelkesebb, jellemdús és sajátosabb magyar íróknak. — Nem tudom, találkozott-e életének, s a mi tanulságosabb, kifejlett nemes jellemének bővebben ismertető írója? részemről e néhány

sorral akarom leróni baráti tartozásomat iránta: midőn még egyszer sírja felé fordulok, s áldást óhajtok emlékére, békét hamvaira! *)

Halála, mely azon kornak küszöbén érte el ölet, melyet egy nagytudományú psycholog a férfi gyümölcskorának, az értelmi munkásság leghálásabb korszakának nevez, egy kis controversiára adott alkalmat az orvosi világban. Vajda egy volt a természet leghívebb barátai s követői közül, s ennek köszönhető folytonos virító egészségét. De Szarvason, hol gymnasiális professor volt, utólérte, bizonyosan valamely tetemesb hiba következtében, a nyavalya, s ekkor, hírszerint, nyolczszor nyitották meg ereit, s az erőteljes életnedvet csordultig lecsapolták. Tudomására jutván ez Balogh Pál derék orvosunknak is, egy nap e szavakkal tört be hozzám: „a legerősebb tölgyfa is kidől, ha életnedvétől megfosztatik, s azonnali közlés

*) Karács Teréz egy igen szép levelet intézett lapomban a dicső elhunynak kesergő özvegyéhez Garay első neje lelkes nővérehez.

végett egy czikkecskét szorított markomba, melyben boszúsan kérdi, hogy ,mikor lesz már vége e borzasztó s menthetlen vampyrismusnak, mely ellen már Hufeland, Simon jun., Krüger-Hansen s más nagyhírű orvosok oly méltó kifakadással keltek ki,‘ s hogy ,mikor jön el azon az egész emberiségre nézve áldott idő, midőn az orvosok a természet egyszerű, de biztos útjára térvén, a beteg életerőt elősegítik inkább működéseiben a helyett, hogy tehetlenné tegyék és kioltsák mire aztán — nem az illető orvosok — hanem egy ,laicus‘, Kúthy Lajos, azt válaszolta, miszerint az érnýtás (mely egyébiránt nem nyolczszor, hanem csak (?) hat-szor történt) szükséges volt, mert csak így lehetett, miután a láz lobossá változott s a tüdőt és szívet föllobbantá, a betegnek könnyebbülést szerezni. — Természetes, hogy e czáfolat nem sok proselytát szerzett az alaeopathia tanainak, s nem fojthatta el bennünk mély sajnálatát annak, hogy Vajdának S zar vasra

kellott költözni, ott megbetegedni s meghalni! — —

Még egy kitűnő halottja volt Magyarországnak ez évben. Horvát István, a nagy tudományú s fáradhatlan történetbúvár június 13-dikán kiadta lelkét 63 éves korában. Teme-tése 15-dikén tartatott, s egyike volt a legfényesbeknek azon időben. Az ifjúság nagy számmal tisztelte meg azt; de nem volt tudós Budapestén, ki egy rövid beszédet készített s a sírhoz sereglő nagy közönség előtt fölszólamlott volna. Híre volt ugyan, miként bizonyos T. G. fogja a sírbeszédet tartani; e jó úr azonban, midőn a faszorokig értünk, visszafordult s kijelenté, hogy ő beszédet tartani nem fog, miután erre el nem készült. Ekkor a megcsalódott ifjúság a „Szózat“-ot akarta énekelni, midőn egyik közülök irónt és papírt kért szomszédjától, s útközben jegyezgetvén, a sírkert kapujánál főnhangon hirdeté, miszerint a „Szózat“ éneklése helyett, mely nem idevaló, ő fog egy rögtönzött beszédet mondani. Föl is állott aztán

az elhunyt tudós sírjának szélére, s oly remekül szónokolt, hogy mindnyájunkat mélyen meghatott s könnyeket facsart ki szemeinkből, a mi egyiket közülünk azon elmés megjegyzésre készítetett: miszerint a városi hatóság hihetőleg azért nem öntöztette föl az utat a temetőig, mert — könnyeinkre számított. — Néhány nap múlva ugyanazon ifjú egy gyászünnepély rendezésére szólítá föl az egyetemi ifjúságot, mely június 28-dikán az egyetem termében nagyszámú hallgatóság előtt meg is tartatott, s mely alkalommal ismét az említett ifjúnak emlékbeszéde ébresztett legnagyobb figyelmet.

S ez ifjú neve: Fejér Pál volt, ki utóbb ,Vasvári Pál' álnév alatt nemcsak irodalmunk díszére vált, hanem dicsőségesen kitüntette magát a szabadság szent harcában is , s mint annak mátyrja vérzett el legjobb barátjával, Petőfy Sándorral, ismeretlen tájakon.

Bizonyosan szívesen veendik olvasóim, ha ez anynyi jeles tehetséggel megáldott ifjúnak

egyik levelét, melyet, midőn az említett gyász-
 ünnepélyen tartott beszédét lapomban megdi-
 csértem, hozzám intézett, s mely írójának
 egy darab életét foglalja magában
 velők kivonatban közlöm, s ez által kegyeletü-
 ket a haza- és irodalomra nézve oly korán el-
 hunyt fiatal hős iránt újra fölébresztem.

A levél 1846-dik évi július 8-dikáról van
 keltezve, s így szól: „T. szerkesztő úr! Az élet-
 képek’ legközelebbi számában a Horvát-gyász-
 ünnepélyt megemlítő pont oly kedvezően nyi-
 latkozik ismeretlen személyemről, hogy én e
 miatt örökre lekötelezettnek érzem magamat.
 E kitüntetés nagyságát annál inkább tudom
 érezni, mert ez az „Életképek’ tisztelt szerkesz-
 tője által mondatik, ki — neve dicsőségére le-
 gyen mondva — tapsok és dicsérgetések oszto-
 gatásában nem pazar. — — Csak az esik ne-
 hezemre, hogy öntudatom nem ad megnyug-
 tató választ e kérdésekre: „tettem-e én már
 annyit, a mivel reményekre jogosíthattam
 volna irántam azon lelkes ügybarátokat, kik

honi irodalmunk ápolásával foglalkoznak? Én még igen keveset tettem. Hírvágy nem ingerle zsenge mutatóanyagokkal azonnal nyilvánosan föllépni, hanem ifjú koromat a tanulásra szentelém, biztos alapot vetendő jövő állásomnak. A rendes tanfolyam ki nem elégíti egy tudományszomjas kebel vágyait, s minthogy engem Horvát István mindenható szelleme hamar magához ragadott, s a történettan barátjává tett: rendes tanulmányaimon kívül a történet-tudomány segédeszközeit tanultam, az oklevél-, címér- és pecséttan, a nemágazat stb. fürkészetek tárgyai lőnek, s az egyetemi könyvtárban magyar, latin, német s francia történet-írókból szerzek adatokat honunk jeles családjai múltjának történetéhez, s élet- és kor rajzokhoz szándékoztam fogni. Mindkét ösvény megkezdetlenül áll honi történetünk irodalmában; de engem az biztatott e pálya nehézségeinek leküzdésére, hogy itt leszen Horvát István, a kész tanácsadó, útba fog ő igazítani, s eloszlatandja kételyeimet: de a végzet más-

ként akará. A mely nap ‚Életrajz‘-aim megindultak a ‚Honderű‘ben, azon nap hagyott el bennünket Horvát s nem sokára sírba hanyatlott.’ — —

‚A Horvát István emléke‘ rövid idő tökéletlen gyümölcse. Horvát Istvánt én csak mint tanárt és író-t jellemezhetém, magányéletének rajzolata valamely barátjának föladata leszen, ki őt családi életében is közelebbről ismerte, s e tekintetben sokat várhatunk a t. szerkesztőség által ígért életrajz írójától, mely Horvát arcképe megjelentekor látand világot, s hihetőleg kimerítőbb lesz a ‚Honderű‘-ben a ‚Spiegel‘ után közölt töredéknél.*)

‚S ezek az én munkálkodásaim eddigi gyümölcsei. Hogy irataimból több darab nem juthat napvilágra, annak oka nem bennem fekszik. A ‚Honderűben‘ életrajzokat kezdék, s előljá-

*) Meg is jelent az az ‚Életképek‘ 1846 másod félévi folyamában irodalmunk egyik legkitűnőbb s legünnepeltebb bajnokától, ki azonban nem akarta magát nyilvánosan megneveztetni.

ról Erzsébet királyhölgyet adám; aztán kellett volna jönni Losonczinak, Perneszy Máriának; de mit tehetek arról, hogy ezeknek olvasása a szerkesztőt és censort egyaránt kétségbeejti? — pedig soraimban alig van állítmány, melyet kútfőkkel ne támogatnék; s előadásom csak az igazság hangján történik. Pedig Losonczi nem volt kevesebb Zrínyi-nél, csakhogy nem ismeri őt a magyar nemzet, ő is egyike volt azon szánandó sorsú hősöknek, kiket az ál-pártfogók elhagyának, veszni engedőnek, hogy eldőltök után rabigába görnyezhessék a hatalmasbjaitól megfosztott hazát. Csakhogy nálunk a történetet jezsuiták írták, s mi ezekről mitsem tudunk. Perneszy Mária a II. Rákóczy Ferencz korában élt, s e korról nekünk nem szabad igazságosan emlékezni, mert annak emléke honfi lángot ébresztene az unokákban . . .; pedig Rákóczynak köszönhetjük azon alkotmányromot, melyet kezeink közül mai napig sem bírt kifacsarni a kaján rász akarát. — Az igazságosan

író történetrajzoló szárnyait minden lépten le-
szegi ama gondolat, hogy magyar író, s irata
nyirbáló ollókon megy keresztül, s csak elcsön-
kítva jutand a világ elébe. *)

Bátor vagyok jelen levelémhez egy igény-
telen korrajzot csatolni ,Bús napok' cím
alatt, s fölkérni t. szerkesztő urat, méltóztat-
nék átolvasni s ha kinyomatásra méltónak nem
ítéli, legalább véleményét elmondani fölötte.
Én e darabot épen az ,Életképekébe valónak
gondolom, hol az ,Eperjesi vértörvény-
szék s a ,Szomorú idők című történeti
darabok oly nagy hatást gyakorlónak. **) Ír-
modorom a Fesslerféle újabb divatú, mert csak
ez teheti a történetet népszerűvé. Igazi neve-
met méltóztassék szerkesztői titoktárczájába

*) Azóta az idők kissé jobbra változtak. Most már
sokat lehet elmondani, de mégsem mindent, mi a
magyar ember szívén s — gyomrában fekszik.

**) Írójuk Benczúr Miklós volt; egy szerény
külső fiatal ember, ki c (kivált Becsben) nagy föltűnést,
s censoromnak még nagyobb bajt okozott remek műveken
kívül még többféle igen érdekes történeti apróságokkal
gazdagítá lapomat. Válgjon hová lett ő?

zárni; ismeretlen nevem úgysis keveset nyom a hitelesség mérlegében, de ott idézvék a kútfők azok kezeskedjenek szavaim valóságáról. Ha b. Jósika kútfőket idéz regényeiben, hogy ne kellene nekem, kinek szavai még hitelre nem vergődtek? Vagyok stb. mély tisztelője Fejér Pál, m. k.‘

Utóiratban megjegyzé, hogy álneve V a sváry Pál leszen, mely név alatt nem sokára a ‚Pesti divatlap’ban egy értekezése fog megjelenni. III. Endre haláláról.

VII.

Szabadjon emlékirataim keretébe egypár apróbb élelményt is foglalni, melyek, ha nem bírnak is különös érdekekkel, megjárják tán lap-töltelékül.

Egypár csendéleti rajz ez a múlt és jelen időből, melyet, ha tetszik, olvasatlanul is lehet hagyni.— —

Utolsó lakásom, midőn Budáról elszakadtam, a Lika-házban volt, az akkor még főnállott hajóhid tőszomszédságában. Alattam Döbrentei lakott, becsületes magyar ember; csak jobban irt volna magyarul, s ne adott volna oly sokat az akkor még persze nem oly bőven osztogatott „királyi tanácsosai címre. Földszint egy szinte igen becsületes bodnár mesterember ütötte föl műhelyét, kihez gyakran beszéltem — nem anynyira az ő vagy lo-

gicus fia, hanem egy javában fakadó rózsabimbó kedvéért, kit Esztinek híttak, s kit a bodnár leányának nevezett. Az öreg rendes nyugalommal űzte mesterséget. Úgy ment nála minden, mintha zsinóron húznák. Majdnem félperczre kiszámíthatám, mikor lehettem magam, s mikor apja társaságában a szép Esztivel? — Wank uram azon időben született még, midőn az emberek parókában jártak s ezüstgombos nádpálczát hordtak. Oly egyenesen tartotta fejét mint a kanpulyka, s oly óvatosan mozgatta, mintha még most is mócsingos hajzacskó verdesné vállait. Testtartása egyébiránt tökéletesen megfelelt óriási alakjának s ennek bizonyos tekintélyt kölcsönzött. Különben „májsztram“ igen jószívű volt, s ha esténként bekopogtattam nála, leültetett a borszékre, feleségével sajtot és óbudait rakatott az asztalra s ingujjra vetkőzve mosolygó képpel mondá: hogy már így legjobb szeret mulatni baráti körben.

Tőzsomszédom Eckstein Rezső főbíró volt, ki a később baronizált Auguszszal Liszt-

nek leghőbb tisztelőihez tartozott, a díszkardnak az ünnepelt művész részére a nemzeti színpadon való átadásánál kitűnő részt vett, s annak nemesítését Pestmegye közgyűlésén első sürgette. — utóbb pedig Bécsbe költözött, hol jelenleg mint nyugalmazott udvari tanácsos nevével visszavonultan él; de az elmúlt zajos napokról még mindig örömet beszélt, ha ezeket nála vagy sétaközben néha megpendítém.

Átellenünkben a ház legérdekesebb vendége lakott: egy tüzes szemű s még tüzesebb vérű fiatal özvegy, édesen csengő hanggal, csupa érzés és kellem. — Mily sok szép órát töltöttünk, én és családom, vonzó társaságában! smily minden fesz és tartózkodás nélkül tehettem ezt, kit erre gyermekéveink barátsága jogosított. Engedjétek meg, hogy visszaszállhasson lelkem e boldog korba, s azt — mi regényesnek látszik — tiszta valóság gyanánt aknázhassa ki annak gyönyörteljes perceiből. — —

Tízéves gyermek voltam már, s még mindig nem tudtam, honnan származik a visz-

hang? Csodálatosnak tetszett, ha közelemben tulajdon szavamat hallám hangzani s képzeletem nem bírt megválni azon alaktól, melyet sohasem láttam, bár kertünk minden bokrában kerestem, hol e rejtélyes lénynek, fogalmam szerint, elbúva kellett lenni.

Szavam gyöngesége, mely nem bírt erősebb viszhangot költeni, vagy a léleknek egy más, még szunynyadozó érzése okozta-e, hogy az ,echó'-t szüntelen szökdécselő, pajkos leánynak véltem? mert így tapadt ő képzeletembe , így láttam őt csalfán a mogyorófák homályában tévelyegni, oly jelmezben, mely a mindennapi s a saját eszményem szerinti öltözetből volt öszszeállítva.

Egy szép májusi délután a kertbe mentem, hogy szokott kiáltásimat a viszhang után megújítsam. Kedélyemet édes bú foglalá el, melyet a részvét hiánya költött föl bennem. Társaság, játszó pajtasok nélkül voltam; a faluban, melyet a tavasz virágbokrai teljesen elborítottak, kevés élő hangot lehetett hallani, s először

életemben boldogtalannak hívém magamat, meg nem foghatván, mikép hozhat a múltékony magány engem ily fájdalmas hangulatba?

Az ‚echo‘ ma nagyon pajkos volt; kétszer is felelt: egyszer jobbról az erdőhátról, s mindjárt reá egy omladékony épületből, mely a kerttől alig kétszáz lépésnyi távolságban feküdt, s e pillanatban a magas jegenye- s jávorfák mögött májuszi világítással volt a májusi nap dicső fényétől bevonva.

Figyelmes lévén ez új jelenségre, folytattam kiáltásimat, s mindenkor két feleletet kaptam; az utóbbi azonban, a hogy észrevevém, halk utóhangban olvadt el ismét.

— Meg kell az ingerkedő tündért találnod! gondoltam magamban, s áttörvén a kerítésen a rom felé irányzám lépteimet. A forró vágy, őt valahára láthatni, legszigorúbb kutatásra készített a roskadt házban; más részről meg hideg borzadás futotta végig tagjaimat a puszta űrben, s félelmem még inkább növekedett, midőn egyetlen élő lényt sem találtam ottan, s ismét-

telt kiáltásimra egyéb választ nem nyertem, mint a melyet e csintalan lény hátam mögött a távolból adott, a mi annak jele volt, hogy a gúnyhóból megszökött.

Levert kedélylyel s méla hangulatban, melybe a gyermeket néha a meghíúsított remények ejtik, tértem vissza a kertbe, s csak most vettem észre, hogy tán mégis csalódtam, miután kiáltásimat megújítva nem kaptam többé feleletet az elhagyott lakból, s csak az erdőháti hang ingerkedett velem, melynek föl-kutatásával azonban már régen fölhagytam.

De azért tanulóóráim után a vizsgálatot szüntelen folytatám kiabálásaim által az átellenes ponton. Néha kaptam feleletet, s ez esetben sietve rohantam a puszta házba; de fáradtságom hasztalan volt, s vissza kellett térnem a nélkül, hogy e daczos lényt megtaláltam — s mégis nemsokára ismét megcsendült — nem kis boszúságomra — kellemes hangja, mely csak addig hallgatott, míg őt az emberüres romnak szétágazó zugaiben kerestem.

Napról napra gondolkodóbb lettem. A különös viszhang nem ment ki fejből; bármerre fordultam, szüntelen velem volt, sőt még az iskolában és templomban is előttem lebegett.

A tapasztalás már elég ravaszszá tett, hogy ezen szellemi szerelmet lehetőleg titokban tartsam. Mert midőn egy alkalommal kinyilatkoztatám szüleim előtt, hogy e különös lényt mégis meg fogom még találni a puszta lakban, kinevettek, s ez anynyira bántott és megszegyenített engemet, hogy sohasem merem többé e tekintetben komoly részvétre számítani.

Egy szép délután, a második pünkösdnapon, ismét a kertben voltam. A virágos fák napfelhőcskék gyanánt hullatták le reám havukat. Mily meglepetés egyszerre! A pataknál állva, honnan az omladékot látni lehetett, ennek nyitott ajtajában egy leánykát pillanték meg, ki nek szőke haja s égszín ruhája az enyhe légben lebegett s átszellemült lényének csodálatos bájta kölcsönzött.

Mintegy leszögezve álltam; lábaim nem bírtak mozdulni, s nyitott ajkimon megakadt a szó. Nem mertem szemeimet elfordítani, mert féltem, hogy a kedves alak föl talál olvadni, mint harmatfelhő az esti napban. Végre az első meglepetés után örömtelvé fölkiálték:

— Jöjj át hozzám!

S majdnem egyszerre hangzottak vissza ugyanezen szavak, mialatt eszményképem fehér virágokból font koszorút tartott — mintegy áthívólag — fölfelé.

Azonnal ott termettem. S előttem állt egy nálamnál alig két évvel idősebb leányka, mosolygó arczzal mint a tavasz, mintha csak egyenesen az égből szállott volna alá.

Nem volt bátorságom közelebb lépni, vagy csak egy árva szócskát is kibocsátani ajkimon: anynyira meglepett ő, kit tulajdonképen oly vágyva kerestem! El voltam készülve, hogy legelső mozdulatánál azonnal megszököm; de klárisajkainak néma mosolya, s éjszín szemeinek nyájas pillantása bátorságot adtak s meg-

erősítettek azon véleményben, hogy az ‚echo‘ mégsem lehet oly gonosz szellem, milyennek azt eleinte képzeltem.

Igen boldognak éreztem volna magamat, ha szép, nagy szemeibe tekinthetek; de ez igéző csillagpár oly veszedelmes volt reám nézve, hogy ezt nem mertem tenni. Szüntelen a koszorúcskára néztem, melynek virágaival hóba mártott rózsaujjai játszottak; kínos nyugtalanság gyötrött, s már szökni akartam, midőn a leányka megnyitá bíborajkait, s nevénnél szólítva mosolyogva mondá:

— Csak maradj; nem fogok elmenni ismét!

Nem emlékszem már azon állapotra, melybe engem e pár oly végtelenül édesen csengő szó hozott. Új érzelmek országa támadt bennem, midőn azokat ismétlé s még egyszer nevénnél szólított. Valami bűbajos ingere volt e megszólításnak, miután az ő nevét nem ismertem. Félénken nyúltam a koszorú után s megpróbáltam szemeibe nézni, melyek kimondhatatlan bájjal nyugvának rajtam.

— Jöjj! mondá, s kezemnél fogott: e hely nem szép; menjünk a kertbe játszani.

S ezzel a zöld pázsit felé vonzott, melyet egy darabig vígan körülugrándoztunk. Bátortalanságomnak egyszerre vége lett; átfutottam volna vele egy óra alatt az egész világot, ha úgy akarja.

— Megállj! szólt a gyermekangyal komoly arcczal: e játék elfáraszt bennünket: jer, bújunk el és keressük egymást.

Már ezt nem igen szerettem; úgyis egy egész évig kerestem őtet, s tán még tovább is. De mit volt tenni, ha úgy akarta V bármily vad voltam, engedelmeskednem kellett.

— Vigyázz, folytatá; most sorsot vetek, hogy ki fogja a másikat keresni?

S ezzel elmondván egy verset, minden szótagnál hol reám, hol magára tipegett mutató-újjával, s minden egyes érintésnél hatalmasan fölviillanyozta egész valómat. A sors úgy akarta, hogy nekem kellett őt keresnem: el is tűnt

azonnal a házba; félkábultan álltam a pázsit szélénél.

Kis idő múlva utánna siettem, s már előre örültem a pereznek, ha őt megtalálni fogom. De hiába kutattam át konyhát és pinczét, s a háznak minden rejtett zugát; „echo“-mat nem találtam, sem többszöri fölkiáltásimra feleletet nem kaptam.

Egy egész óráig kerestem őt, aztán vissza-
tértem kertünkbe a nélkül, hogy eltűnt boldogságomat megleltem volna. Élénk színben állt ő lelkem előtt, úgy volt, mintha egyszerre elmúlt volna kedvem minden mulatsághoz; mélyen tekinték be dohogó, sértett szívembe; ez ártatlan gyermek nyájas képe átlengő álmaimat, a mint vele a pázsiton ugrándoztam, s a mint szőke hajával s égszín ruhájában előttem megjelent. A tündérke elfoglald egész elmémet, a nélkül hogy megtudtam volna magamnak magyarázni, miért gyakorol rajtam oly nagy hatalmat?

Napokig hevertem a pázsiton, szemeimet

szüntelen a puszta lakra függesztvén; de az, a kire vártam, nem jelent meg. Szomorúan keltem föl egy délután fekhelyemről: nevezhetlen vágy égett keblemben, érzeményeim magasra feszített húrjai oly panaszos hangokat hallattak, melyeket fiatal szívem még sohasem hallott, de melyek oly érzékenyen rezgettek át bensőmön, hogy magamat végtelenül boldogtalannak tartottam.

E bús hangulatban még egyszer visszafordultam, s — örömsikoltás tört ki mellemből. Ott állt ő ismét, a kedves alak, az ajtó küszöbén, mintha valami ismeretlen hatalom varázsa bővölte volna oda mindazon ártatlan angyalbáju mosolylyal, mely egész arczán előmlött.

Néhány ugrással azonnal oldalánál termettem. Gyöngéd kacsója kezemben nyugvók; nem szüntem meg szemrehányásokkal tetézni, hogy engem oly kegyetlenül rászedett.

— Te türelmetlen fiú vagy — mondá komolykodó arczczal: miért nem kerestél jobban? itt voltam; láttalak ugyan távozni, de miután

nem jöttél ismét vissza, én sem maradhattam többé.

E szemrehányás engem kegyetlenül bosszantott; mert éreztem, hogy igaza volt: miért is vesztém el oly hamar türelmemet?

Az anygalka könyűt látott szememben reszketni, kissé kárörvendve mosolygott; de arczát magosabb pír borítá el, mintha valami illetlent mondott volna.

— Jer most; szedjünk virágokat s fűzzünk azokból egy hosszú lánczot, mondá, mintegy elvonni akarván engem e szórakozás által azon fájós érzelmektől, melyek bennem támadtak.

Egybefont karokkal siettünk azonnal a patakon át a kertbe, a közel csalitba s innen a rétre. Egy rakás virágot szedtünk, s leültünk lánczot fűzni a gyöpre. Túlvilágilag boldog valék, hogy legédesebb reményeimet teljesülve láttam, s oly lénynek részvétét találtam, ki gyermekes játékimnak egészen más irányt adott, s gyöngédebb öszhangzást bírt ébreszteni, mint ez eddigi játszótársaimnak sikerült. A gondolat,

hogy jövendőmet ily menyeyei napokhoz láthatom fűzve, sajtáságos kellemes érzéssel töltébe keblemet; tengerében úsztam az ártatlan örömeknek, és segítettem neki, a hogy ügyetlenségemtől tellett, e munkánál, egymás után rakván a virágokat a kedves leány ölébe, ki azokat nem sokára hoszszú illatos lánczba fűzte.

Munka közben megkérdeztem, hogy híjják? mert még mindig túlvilági lénynek tartottam, igen gyanúsnak tetszván, hogy oly gyorsan jelenhetett meg s tűnhetett el ismét, s reám nézve, ki őt nyitott szemekkel, úgy szólván egész lélekkel kerestem, láthatatlan volt.

— Csak nevezz engem Ilkának, ha hívsz, de ne oly hangosan, hallod-e? s a virág fűzérrel gyöngéden ajkimra koppintott. Van ugyan még más nevem is, de ezt nehezen tudnád magadnak megjegyezni, te bohó fiú!

A ‚bohó fiú‘ kissé boszantott, de még inkább azon gyanúsítás, hogy nevét nem fogom emlékezetemben megtartani. Eszére adtam, hogy oly

ember, a ki Aesop meséit s a „*quae maribus*“-t már betéve tudja, megbír magának egy nevet is jegyezni. De a csintalan leány majd megszakadt nevéteben boszankodásom fölött s megmaradt előbbi állítása mellett — a mi ellen természetesen nem lehetett többé kifogásom.

Másfél óra múlva a virágfüzér elkészült.

— Ott azokon a fákon kívánom fölakasztva látni; mondá Ilka, két egymás mellett álló magas szilvafára mutatván. Kívánságát parancsnak tekintvén, a füzérláncz nem sokára e fának legmagasabb csúcsai körül fonódott s vidámul hintálta magát a tavaszi légben.

— S most jer, Ilka! mondók, leugorván a fáról: menjünk a kertbe ozsonnálni. Ilka készséggel engedett; karonfogva, mint két szerelmes, de mégis nagyon okos ember, haladtunk a kert felé, hol Ilka egy körtefa alá ült, míg én a házba siettem, hogy anyámat e ritka vendégről s étvágyunkról értesítem. Alig várhattam, hogy a tejből és kalácsszeletekből álló ozsonnát kézrekerítsem; minden érítés hoszsúnak

tetszett, minden percz fokozta vágyamat. Valahára a kívántat megkapván, siettem vele ki felé, a körtefa alá, hol Ilkával a legistenibb lakomában készültem részesülni.

A gyöphelyet nem kis meglepetésemre üresnek találtam. Azonnal leraktam terhemet s tüskén bokron keresztül a tündérlak felé szöktem, azt hívén, hogy szeszélyből vagy félnékségből húzta magát Ilka e menhelyre vissza. De hiába kerestem én őt itt és mindenütt. Ezerszer szólítám nevénél, s csak az erdőhát hangoztatta vissza: „Ilka!”

A legmélyebb búval kis keblemben mentem haza, s könnyű szemekkel panasztam anyámnak, hogy szép vendégem eltűnt. Anyám azzal vigasztalt ugyan, hogy majd eljön ismét; de én nem foghatám meg, miért nem sírt anyám is velem?

Neheztelvén a rász gyermekre, a ki így tréfált ki engemet, a körtefa alá ültem, de nem sokára ismét felszöktem alóla, s fölfutottam

a kertünk mögötti hegyre, honnan meszsze nézhettem a távolba.

Szerettem volna a szellőt s az elvonuló felhőket kérdezni: látták-e Ilkát? Oly változáson mentem pár óra múlva keresztül, hogy nem ismertem többé magamra. Oda lett minden bátorságom, nem mulatott semmi játék; s midőn másnap egy a szomszéd faluban két hónap óta szállásolva volt lovasszázad onnan kiindult s a trombitaharsogások füleimet érinték: mélabús feledékenységben ültem a pataknál s néztem a futó habokat, melyek gyöngéd morajjal úzték és kergették egymást, s tőlem örökre elsiettek. Sohasem hangzott többé vissza a ket-tős viszhang a pusztalaktól: szép álmképem örökre eltűnt, csak neve élt évekig bennem, s a nyárfák rezgő levelei az erdőhegyen még sokáig susogták, ha köztük tévelyegtem, ez édeskedves nevet: Ilka!

April vége felé 1845-ben Faschó József királyi tanácsos úrhoz ‚szívélyes ünnepélyére’

voltam meghíva több íróbaráttal együtt. Célja Császár Ferencz kitüntetése volt, ki az általa kiadott ‚Aradi vészlapok’ című zsebkönyvnek tiszta jövedelmét, 800 ezüst forintot, az aradi vízkárosultak javára szentelé, s ezért Arad városa által polgári oklevéllel s egy ezüst koszorúval*) tiszteltetett meg, melynek átadását ez alkalommal hazánk egyik leglelkesebb leánya, B o h u s J á n o s n é, vállalta magára.

Igen válogatott társaság volt jelen. Több író (Döbrentey, Fogarassy, Kiss Károly, Kúthy, Lukács Mór, Sárossy, Szontágh Gusztáv stb.) kívül sok fővárosi s vidéki úrhölgy, köztük Brunsvick-Forray grófnő, és szép leánya a buzgó magyarkeblű Nádasdy Lipótné, s számos fő és apró úri vendég, kik mindnyájan

*) Igen szép mű volt. Két borostyángalyt képezett, melynek harmincznyolcz levelein az ‚Aradi vészlapok’-ban közremunkált írók neve tündöklőit aranyban. A galyakat nemzeti színű szalag fűzte össze, melyen e szavak voltak olvashatók: ‚Császár Ferencznek az ‚Aradi vészlapok’ kiállításáért a hálás aradiak 1845-ben.’ A művet Brüll Mór, aradi ezüstműves készítette.

igen jól és fesztelenül mulattak! — De-Ge-rando-Teleky Emma és Markovics úrhölgyek legkedveltebb népdalainkat éneklék zongora-kísérettel, Bohusné magyar tánczokat játszott ugyanazon hangszeren, s Sárosy Gyula Vörös-marty ‚Szép Ilonká‘-ját remekül szavalta. Rit-kította párját — nyelv- és lélekre nézve — e valódi magyar kör a többi fővárosi ‚cercle‘-k között!

Kedvező csillagzatom egy igen érdekes ar-czu úrhölgy mellé juttatott. Nem voltam neki bemutatva, a mi finom társaságban nem is szükséges, miután tapintatos házi úrtól föl kell tenni, hogy oly vendégeket fogad csak ter-meibe, kik nevelés- és műveltségre nézve egy-máshoz méltók. Beszélgetésünk az ünnepély jellegéhez képest a magyar irodalom s ennek termékei körül forgott. Szomszédáéin kérdezett, foglalkozom-e én is irodalmi dolgokkal? s igenlő válaszomra bővebb értesítést kívánt.

Elmondtam tehát röviden, mit és megnyitit írtam? meggyőződve lévén, hogy a szép asz-

szony ezt inkább udvariságból mint érdekből kívánta hallani, a mi reám nézve, pusztá időtöltés kedvéért, jóformán közömbös lehetett volna, ha beszéd közben alkalmat nem találok, szomszédném gazdag elméjével bővebben megismerkedni, a mi a vele folytatott társalgást még vonzóbbá tette.

Szóba jött legújabb, még toll alatti művem.

— Egy gyermekkori édes visszaemlékezés — felelék a tartalmát tudakozódó hölgynek: tán elolvassa az, kinek szentelve van, ha él, s tán megoldja a talányt, mely oly sok év után még mindig élénk kíváncsisággal ostromolja telkemet.

S elmondám egyszerű, meleg szavakkal a 'v i s z h a n g' történetét.

Az úrhölgy növekedő érdeklődéssel hallgatta elbeszélésemet. Midőn elvégzőm, közelebb ült hozzám s halk hangon mondá:

— A talány meg van fejtve. Ilkának apja lovaskapitány volt s Völcsén lakott, ön falujának tőszomszédságában. Ugyanazon órában,

midőn ön és Ilka a virágfüzért fonták, százada parancsot kapott indulásra, s a nevelőné, kit Ilka után küldtek, hogy tüstint hazajöjjön, épen akkor vezette ki őt a kertből, mikor ön az ozsonnáért volt a házban.

— És most? kérdék fojtott lélekzettel.

Most húsz és néhány év után a kis Ilka — ön mellett ül, s éles emlékező tehetségére bízva, benne az egykori „tündér”ként fölismerni; felelt faggatózva az úrhölgy.

— — Mit mondjak még? A szép hölgy már néhány hét óta lakott egy folyosón velem, a nélkül hogy egymásról tudomásunk lett volna: a történt fölfödözések után természetes, hogy vonzóbb és szeretetreméltóbb szomszédáét nem kívánhattam volna, mint őtet. A talány megfejtése nem oltá el bennem azon boldog perczek fölelevenítése utáni vágyat, mely egykori eszményképem után szívemet betölté!!

Kiegészítésül még csak azt említem meg, hogy a beszélykét mindjárt másnap kéziratban

adtam át bájos szomszédnémnak, ki azt, becses tulajdonának jelentvén ki, megkért, hogy arról csak halála után rendelkezem. — Mily fontosságot nyer néha különös körülmények közt a legcsekélyebb dolog is!

Gyermekkori barátném három év előtt meghalt; s ha most ez apró történetecskét nyilvánosságra hozom, ezt csak a főbbi mondat bebizonyítása végett teszem! —

Hát a derék bodnárral mi történt? Elmondom; de nem lesz oly regényes színezetű mint a másik; csupa próza, mint a mindennapi élet lenni szokott!

Tizennyolcz év óta nem laktam Pesten. A sorsnak vas marka rámnehezedett s számkivetett lajtántúli Sibiriába!

Tengődtem; de nem éltem! Lerándultam ugyan néha egypár napra Pestre, hogy néhány víg órát töltsék barátim és ismerőseim körében; de csakhamar sajnosan tapasztaltam, hogy e kör nagyon — nagyon is szűk lett, szűkebb,

mint előbbi viszonyainknál fogva valaha gondolhattam volna, ők változtak-e vagy én? úgy hiszem, ők is, én is! Átszűrtek bizony mindnyájunkat a keserű tapasztalás retortáján, — s azéta tán józanabbak, de kedélyesebbek semmi esetre se lettünk!

Ily lerándulások alkalmával fölkerestem egyszer az öreg Wankot. A Likaház még mindig régi helyén állott, s szinte ott díszelegtek körülötte, mint évtizedek óta, azon igen szép, ékes tekintetű s egyszersmind igen illatos sárés szemétbuczkók is, melyek a budai Dunapartot a sétányok legkedvesbikévé varázsolják, s melyeket rendkívül meglepőknek csak azért nem mondhatni, mivel félnapi eső után szakasztott hasonmásaik által már a város utczáin is hozzájuk szokhattunk; — az öreg Wank azonban már nem a Likaházban, hanem tulajdon házában lakott.

— Magam is előre haladtam az idővel — jegyzé meg tréfásan az első köszöntések után — meguntam azt az örökös kutakolást, s az üres

hordók helyett teli hordókat csinálok: bor-kereskedő lettem. Szereztem is már hál' isten anynyit, hogy elélek abból magam, feleségem s még egy harmadik is, ki itt fölöttem lakik az első emeletben.

— Eszti? kérdek némi kíváncsisággal•

— Oh nem; felelt szomorú képpel az öreg s pár mogyoró nagyságú könyűt zúzott szét kövér arcán. Nem szorul az már többé segítségemre. Férjhez ment tíz év előtt egy becsületes tímármesterhez, s belehalt a hetedik gyermekbe.

— Ez a szépnek sorsa a világon! gondoltam magamban, s vigasztaltam az öreget a hogy lehetett.

— Megmaradt még Samu fiam — folytatá az exbodnár — tudja a teins úr az a borzas kölyök, ki akkor a hetedik iskolába járt, mikor még a Likaházban laktunk . . .

— Emlékszem rá; no, tán csak kinőtte magát eddig Wank uram gondviselése alól?

— Dehogy nőtt, dehogy nőtt; mormogott

az öreg fejcsóválva. Fölmehetünk később, ha tetszik; most a büróban van! tevé hozzá keserű gúnynyal.

Ezután körülvezetett engem szerény birtokában, s szemeimből látszott kiolvasni a benyomást, melyet a különféle tárgyak reám tettek.

S csakugyan jól esett meggyőződnöm, miszerint tizennyolcz év nem zavarta meg anyyira e régi háztartást, hogy a színnek az igazságot kellett volna föláldozni.

Minden oly biztos, oly szilárd volt, hogy szinte kiérezte az ember a régi jó időt!

A csinos tiszta szobában nyoma sem volt az újító, vagy inkább mindent felforgató korszaknak. A székeket két kézzel kellett megmarkolni, hogy azokat helyükből kimozdíthassuk; a pamlag helyett, melyen a divatos kényelem kinyújtózkodik, két vaskos karszék kínálkozott édes pihenésre; a szoba közepén óriási négy-szögletű tölgyfaasztal állott; a patkóról czínfödélű korsók, borkupák s tejibrikek mosolyogtak alá, s mellettük zöldre festett kalitkában

egy pintyőke czinczogott, mely az öreg úrnak egyedüli opera-élve volt.

A házi aszszony a kályha mellett ült, le-guggolva mint egy kotlós tyúk, s zsemlyét aprított egy csésze tejbe az öreg kandúr számára.

A mellékszobában másfélőlnyi magasságú ágy tornyosult fölfelé: egész család elférhetett volna benne. Az ágy melletti kerek asztalon a ,csízió feküdt, mely még egyszer oly vén lehetett mint a házi gazda, s melyből ez, meg felesége reggel és este imádkozni szoktak: oly szokás, mely nagyon elévült már, mert az imádságos könyv nem oly mulatságos, mintegy szerelmes regény! — —

Ez volt az elem, melyben Wank úr mozgott. Egyik nap a másikhöz hasonlított, s akármibe fogadhatnék, hogy az öreg úr egyetlen követ-jelöltnek programját sem olvasta, sem azt nem tudta, a Deák- vagy a Ghyczy-párt képezi-e a többséget a sándorútczai országházban?!

— A ki nincs megelégedve háza négy falai

közt — szokta mondani — az nem érdemli meg, hogy azokat bírja.

Később aztán fölmentem az öreggel — fiához.

Már itt nyomára sem lehetett akadni a régi jó világnak. Minden a legújabb divat szerint volt: a fogkefétől föl az ablakfüggönyökig.

Alacson termetű, wuklisfejű fiatal dandy tipegett felénk, s hosszú, feszes bókók közt üléssel kínált meg engem a zöld selyemmel bevont pamlagon.

Wank Samu volt, az öreg Wank Tamásnak fia.

Leültünk s beszélgettünk egyről másról: Liszt diadalairól, az új operáról, az időről, a lefuttatásokról stb.

Samu úr ügyesen reprodukálta, mit az újságokban olvasott, s a szín- és kávéházakban hallott, s szintoly ügyesen tudta saját nézeteimet a napi kérdések fölött más szavakba burkolva övéi helyett árulni: minek az a jó oldala volt, hogy állításait nem vonhattam kétségbe,

sem azoknak ellent nem mondhattam, miután ez által csak önvéleményemet kellett volna megczáfolnom. Úgy tetszett, mintha önmagámmal beszéltem volna, a mi végre nem volt igen mulatságos.

A terem egyik szögletében csinos üvegszekrény állott, megrakva pompásan bekötött könyvekkel. Volt köztük néhány előttem ismeretlen munka is. Kérem, nem kaphatnám-é pár napra kölcsön?

— Igen sajnálom — felelt az ifjú Wank — hogy e perczben kívánságát nem teljesíthetem. Nőm elveszté a kulcsot; mindjárt megmondom, hogy keressék meg.

S ezzel kiment.

Az öreg Wank azalatt fülembé súgta, mi szerint fia nagy barátja a könyveknek, de nem szereti azokat kikölcsönözni, s azért, valahányszor őt erre fölszólítják, azzal mentegetődzik, hogy a kulcs el ves z e t t.

— Sok pénzembe kerülnek — mond az

öreg — az igaz; de örülök, ha látom, hogy fiam oly jól viseli gondjukat.

Szegény öreg; ha tudtad volna, mit első pillantásra észrevettem, hogy a szekrényben pompázó könyvek, melyekre tőled a sok pénz kicsalták, a fővárosi antiquáriusoktól öszszevásárolt — üres tokok voltak!

Rövid idő múlva az ifjú Wank bemutatta nejét. Az aszszonyság kitűnő szorgalommal volt öltözve; meglátszott rajta, hogy látogatást várt. Az exbodnár fanyar képéről, melyet menyének belépténél vágott, nem ok nélkül következtetém, hogy az ifjú aszszony nincs nagy kegyben az öreg úrnál. Újra leültünk s monszoltunk le egypár napi eseményt. E közben néhányszor az órára néztem, mely szemközt velem (így mahagon-asztalon állott, hogy hosszabbra ne nyújtsam látogatásomat, mint azt a ,bon ton‘ megkívánja.

A nagyságos aszszony észrevette szemeim járását.

— Nagy baj! szólalt föl, hogy az órát

még mindig nem igazíthattuk meg. Soha sem tudjuk, mikor kell ebédelnünk vagy theáznunk? a színházba is vagy későn vagy korán jövünk. De mit tegyünk? mikor az itteni órák oly ügyetlenek, hogy nem merjük kezükre bízni e remek művet.

Meg nem foghatám, miért ne értenének Budapesten egy romlott óramű megigazításához, mikor itt már sokkal bomlottabb dolgokat is szerencsésen megoldottak?!

Ennek is meg volt a maga Hübneré.

Rekkenő hőség volt a teremben; közönséges bajomról, szédelgésről panaszolkodtam. Udvariasságból megkínáltak egy pohár limonádéval. Az ajánlatot várakozásuk ellenére elfogadtam. A nagyságos aszszony a czukorszelencze után nyúlt; de üres volt. Férjéhez fordult, ki zsebébe mélyeszté kezét, de üresen húzta ismét vissza.

Bár kínos percz állt be. Az öreg Wank a házaspárhoz lépett, s elég hallhatóan mormogott:

— Hozassatok friss vizet, ha nincs pénzettek limonádéra.

A nagyságos aszszony sápadt képpel sompolygott ki az üres konyhába, hogy lásson utána: elkészül-e a limonádé - holnaputánig?!

— — —Persze hogy az ifjú Wanknak nem volt kedve, engem lakásában körülvezetni, mint ezt apja tévé az övében. Érezhette, hogy nem volt oka, arra büszkének lenni. Azonban a véletlen úgy akarta, hogy ez szándéka ellenére is megtörtént.

Az ajtón egy csinos, alig két éves gyerkőc-ze ugrott be. A mint meglátott, hozzám szaladt, megfogott kezemnél s a hálósobába vonszolt, hol lovas és gyalog bádogkatonáit épen ‚glédába‘ állította.

Mily szörnyű rendetlenség uralkodott e szobában! A lángésznek zilált háztartását ehhez képest valódi mintagazdaságnak lehet nevezni.

A falnál két ágy állt egymás mellett, melynek alsó párnái félig kilógtak, s héjuk tartalma vígan szállinkózott a szobában. Ez a házas sze-

relem nyoszolyája volt, melyből a fiúcska a tollakat egyenkint kicsipdeste, hogy azokkal fa-madarait fölpipezze.

A pallón törött mosdótál hevert, piszkos vízzel félig megtöltve. Szerettem volna látni, mily ‚posztó‘-ba helyezte magát, ki azt használni akarta?

Fésű és fogkefe a szoba közepére tévedtek, s mellettük barátságos egyetértésben egy papucs, egy női harisnya s egy csizmahúzó feküdt.

Különbem sem szék, sem tükör nem volt a szobában. A külszínre fényes terem mellett a szegénység és rendetlenség ütötte föl tanyáját.

A kis fiú még mindig kezemnél fogott. Most egy papírdarabka után kapkod, melyet a léghuzam az ablak párkányáról fölka-vart. Szemeim a női ‚toilette‘ egy rakás titkára bukkan-tak, melyet előbb a papiros jótékony leple el-takart. — —

Éles sikoltás szakasztá félbe kutatásaimat. A ‚nagyságos aszszony‘tól eredt, ki legnagyobb

zavarban volt, midőn látta, hogy hálósobájába tévedtem.

Összeszedtem magamat, s lehető legközbösebb arcot vágván elhíttetni igyekeztem vele: hogy — vak voltam.

Nem tudom, sikerült-e őt megnyugtatnom? anynyi bizonyos, hogy szinte megéreztem, miszerint igen alkalmatlan vendég lettem, kit a házon kívül szeretnének mielőbb látni.

Mentem is; mert, igazán megvallva, nem voltam kíváncsi még többet látni, mint a mit már láttam! — —

Midőn az öreg bodnárral lementem a lépcsőn, őt szokottnál komolyabbnak találtam. Nem kérdeztem, mi baja? mert azok után, a miket láttam: nem volt szükség, a kellemetlen érzést, mely mindkettőnket elfogott, nevéél szólítani.

— Minő hivatalt visel az ifjú úr? kérdém az öreget, hogy szóljak valamit.

— Hát ott fönt a ,kamará'nál szolgál — válaszolt az öreg. Úgy híjják: ,HerrAccessist!'

Mondják, hogy sokra vitte a — tollrágásban.
Különben —

A többit elharapta a jó ember; de előttem
nem volt talány, a mit mondani akart. — —

Midőn később elváltam tőle, azt gondoltam
úgy magamban: hogy — ba választanom kel-
lene az apa és fia közt — mégis csak inkább
szeretnék bodnár mint a c c e s s i s t a lenni.

VIII.

Ámbár — mint már említtem — a polémiát kizártam lapomból, mégis, akarva nem akarva, ki kellett néhányszor lépnem a síkra oly tárgyak körül is, melyekről különben hallgattam volna. Már úgy intézték el jó barátim, hogy rendszerint minden félév vége felé nagymérgesen kilépvén a küzdhomokra, s iparkodván horogra kapni engem is, egy kis mulattató spectaculumot szerezzenek az olvasóknak, s ösztetrombitálva a nézők nagy seregét köztük néhány előfizetőt is halászhassanak. Nem szoktam ugyan nekik — jól magyarul mondva — mindenkor ‚fölcücsülni‘, s hagytam őket sokszor a néhai boldog emlékezetű spanyol hős gyanánt vagdalkozni papiroskardjukkal — szélalmok ellen; de a vitát elkerülni mégsem lehetett mindig, nehogy ellenem azon

üdvözítő öntudatban ringassák magokat, hogy az ügyet hősileg kiküzdtek, s borostyános homlokkal heveredhetnek a repkényes pamlagra. Ily kikerülhetlen esetekben azonban többnyire pávatollal jelentem meg a küzdterén, s addig csiklandoztam vele ellenfelemet, míg vagy agyonnevette magát, vagy annyit nevetett, hogy sok időre elment kedve a nevetéstől.

A többi közt két nevezetesebb özszeütközésem volt bajtársaimmal, a 'Pesti divatlap' s a 'Honderű' szerkesztőivel. Nem hiúságból vagy kérkedésből hozom föl azokat, mert a küzdterről mint győztes léptem le, a meny nyiben a nevetőket a magam részére hódítottam: hanem azért, mert az egyik dióhéjba szorított hű képét tárja föl az akkori szépirodalmi lapok hibái- és botlásainak: a másik pedig fölfödözi azon sokféle ízetlenségeknek csiráját, melyek engem az 'Életképek'től megválni s hazámból kivándorolni kényszerítettek.

Az első 'Nyílt levél' volt Vachot Imréhez, melyben az akkori arczképkiadási

mániát, melylyel egymáson erszéyünk rovására túltenni iparkodtunk, persiflírozván, kíméletlenül ostoroztam kölcsönös gyöngéinket; a mi, mert nevetve történt, sokkal érzékenyebben sújtotta ellenfeletem, mintha bunkósbottal álltam volna elibe. — Tessék a nyájas olvasónak, ha már anynyit megemésztett, még erre is rászánni példás türelmét. Ím a levél tartalma:

„Ön a ‚Pesti divatlap‘-ot szerkeszti, én az ‚Életképek‘-et: ez az egyik bajunk.

A m á s i k az, hogy még eddig ki nem adhattuk — a r c z k é p ü n k e t .

Pedig, úgy hiszem, a ‚Szerelmi tár‘ s az ‚Estikék‘ hallhatatlan írói ezen kitüntetést anynyival inkább megérdemelnék, mert a híres férfiaknak — Szigligeti és Rózsavölgyi arczképezései után — már jóformán fogytán vagyunk.

„Pem Manne kann geholfen werden mond Moor Károly a ‚Haramiák‘-ban; a mi reánk alkalmazva anynyit tesz: adjuk ki egymás arczképét — én az önét, ön az enyimet!

Mit is titkoljuk ezen rég táplált kívánságunkat? Önnek szerénysége nem engedé e vágyat nyilvánítani, tehát szükség volt, hogy azt én tegyem. A szerénytelenség vádja ez által ugyan engemet fog érni, azonban ez mégsem oly nagy baj, mintha arczképünket ki nem adhatnék.

Életírásunkat, az az: dicsőítésünket ön valamelyik komáromi, én meg egy debreczeni levelezőre bízhatnék — itt Pesten. Reményelem, hogy jól fog sikerülni mind a kettő, miután ez tisztelt munkatársaink nem első próbájuk leend.

Legroszabb esetben mi is megdicsérhetnék egymást s ezt sem tettük volna először; ámbár már többször le is gyaláztuk egymást, melyért senkisésem fog bennünket következetlenségről vádolni, mert épen abban voltunk legconsequensebbek, hogy egyszer dicsértük, egyszer meg gyaláztuk egymást.

Bizony furcsa volt Nagy Ignácztól önnek szemére lobbantani, hogy ön egykor a magasz-

talás minden csillagát ráakasztá s munkáit legválogatottabb dicséretekkel halmozá el, midőn ő még a ‚Divatlap’ kizárólagos dolgozótársa volt: hát én nem ócsároltam-e ezelőtt Priell Nollit, s tagadtam meg tőle majdnem minden színi tehetséget, most pedig alig győzöm őt eléggé dicsérni és ajánlgatni? Pedig a kisaszszony sem ezelőtt sem azután nem volt — dolgozótársam!

Hiszen Császár verseit is ezelőtt egy hónappal ön ‚jeles’-eknek, ‚gondosan összeállítottak’-nak, ‚verdesett csinos nyelvűek’-nek, ‚nemes tartásuk s az eszme által, mely bennök fekszik, különösen ajánlhatók’-nak nevezé; alig e gy hónap múlva pedig azokat ‚silányok’-nak s ‚üresek’-nek mondá: de azért én jobb voltam-e a deákné vásznánál, midőn Górove Istvánt ‚fiatal íróink egyik legkitűnőbbiké’-nek, s ‚Nyugot’ című munkáját ‚minden tekintetben jelesnek’ s literaturánk egyik ‚gyöngyé’-nek mondattam, később pedig anynyira ‚lerántat-

tam', hogy azt magam és — Heckenast kiadó úr is megbánta?!

Hát midőn ön kiadta előbb Fánccsyt, s aztán ostromló hadat indított ellene: én meg Döbrenteit, mint Berzsenyi kiadóját, támadtatám meg előbb, s azután adtam ki arczképét? Meg mikor ön Garayt előbb ,koszorus költődnek, aztán ,silány versíró'-nak; én pedig Petőfit, saját lapomba írt ,úti jegyzetei'ért előbb ,elmésség nélküli, vizenyős író'-nak, aztán ,geniális s gazdagerű fiatal poétá'-nak mondatám? — Jósikát pedig mindketten ugyancsak derekasan megránczigáltuk azért, mert az ,Életképek' már kapott, a ,Divatlap' pedig még várt tőle valamit!

Ön csudálkozék, hogy gróf Eszterházy Károly arczképét nagy formátumban adtam ki; én is csudálkoztam, hogy ön Schedel Ferencz arczképét septemberben adta ki, holott az academiái nagygyűlés novemberben tartatik*);

*) A mikor t. i. a tagokat szokták választani.

ön nem szólt semmit, midőn a „Honderú Pécsnek ferde kőrajzát adta, mert ön is ugyanazt adá: én pedig a harkányi fürdő rajzát lehet, hogy csak azért dicsértem, mert azt magam is adni fogom.

Ön emlékezni fog, hányszor rovogattuk meg mindketten Komlóssi Idát „erőltetett s éneklő játéka”ért, s később „durva modorú bírálatok”nak nevezé ön az — enyémekeket: egyébiránt én is keményen keltem ki Éder Luiza lompos öltözete ellen, s néhány hét múlva már „igen csinos jelenetké”nek mondtam a színpadon.

Stb., stb., stb.

E kevés példából ön kedvelt szójárása szerint világos, hogy nagyobb következetlenségről már nem vádoltathatunk, mint a minőt lapjaink majdnem minden számában elkövetni szoktunk vagy hagyunk — ha arczképünket kölcsönösen kiadjuk s ahhoz oly dicsérő commentárt iratunk vagy írunk, hogy azt tán magunk is sokallani fogjuk.

Igen szép dolog az, hiába, midőn széles Magyarországot beutazhatjuk, a nélkül, hogy szobánkból kiindulnunk kellene. Csak az kár, hogy nem rendezhetjük meg időtöltésre hosszú utunkban az — éjjeli zenéket s nemzeti lakomákat is.

Minden legkisebb hiúság nélkül szabad lesz reménylenünk, hogy arczképünket sok szép kezecke fogja íróasztala vagy ágya fölé akasztani; s collegiális barátságunknál fogva kétségkívül nekünk is különös örömeinkre fog szolgálni, ha egymást függőn látjuk.

Volt már egy collegánk, ki ezen barátságos vonzalmat tanusítá, midőn önt bizonyos helyen fölfüggesztetni kívánta.

Eleinte azt gondoltam, adnék ki egymást torzképben; mivel azonban attól tartottam, hogy a ‚Honderű‘ szerkesztője meg fog haragudni, ha ez által torzképeit discreditérozuk, jobbnak véltem, ha úgy adjuk ki magunkat a hogy vagyunk: a mi már ritkasága miatt is elismerésre fog találni.

Csak az a kérdés: ki fog többet nyerni? ön-e, ha az én képemet, vagy én, ha az ön képét mellékeljük lapjainkhoz? A világért sem akarom állítani, hogy ön ez által mintegy ezer előfizetőt nyerhetne, mert akkor ön teljes joggal mondhatná, hogy én kétezerét fogok nyerni. Tán legjobb volna, ha egy képen jöhetnénk ki mind a ketten; így legalább nem tehetünk egymásnak szemrehányásokat, s a közönség meggyőződhetnék attól, mit eddig magunk sem hittünk: hogy egymás mellett meg tudunk férni!

Nevünket pedig nem azért fogjuk arczképeink aláírni, mintha attól tartanánk, hogy fölcserélhetnének bennünket hanem — mert az én Czuczoromra vagy Eötvösömbre sem ismert volna senki, ha tulajdonosuk neve alattuk nem állott volna.

Pedig Eötvöst Barabás rajzolta, s azért mondtam a közönségnek: „Nézzétek, ez íme Eötvös József arczképe! Ilyen, íme az ő külső alakja!” — Természetes, hogy az arczképet

akkor még nem láttam, valamint ez sok új könyvvel is történni szokott, melyet, még mielőtt elhagyná a sajtót, már magasztaló szavakkal ajánlunk az olvasónak; de ha láttam volna is, csak azon hibát követem vala el, mit ön is elkövetett, midőn Laborfalvi Rózáat pompás kiadású ‚művészi‘ képnek mondá.

Fejünk fölött is díszelgehetne valamely felírás s pedig csupán azért, nehogy, házas ember létünkre vonatkozólag, valami gonosz fráter mást pingáljon oda.

Jó és helyes fölírást választani azonban sokkal nehezebb, mint a készet — elolvasni. Én legkorszerűbbnek tartanám ezt használni: *Discordia*, azaz: egyesült, hogy egyesítsen!‘

A meglepetést minden esetre új évre kellene halasztanunk, mikor a közönség nagyobb része nem határozta még el magát, melyik újságra praenumeráljon: arra-e mely több képet, vagy arra, mely több papirost ad? — Lehet, hogy e meglepetés után egy harmadikhoz fog állani, mely semmit sem ad.

Ha önnek ez őszinte fölszólalásom ellen nincs kifogása, az egyesség megtörténhetnék. Nem tudni ugyan, ki nyer többet arczképünkkel? de szavamat adom, hogy ha én leszek a nyertes, mert önnek arczképét adom, e dicsőséget — szerénységemnél fogva — átengedem önnek, ki az én arczképemet adja.

Egy nyereségünk minden esetre lenne; az, hogy valahára láthatnók: hogy nézünk egymásra? Barabás pedig megelégedhetnék azon büszke öntudattal, hogy ezt — eltalálta! —

E tréfára Vachot Imre úgy felelt, mint — Vachot Imre. A legfürsőbb az volt, hogy fölszólításomat komolyan vette, s arczképét csak azon esetre ígérte oda: ha be tudom bizonyítani, mikép ‚ő vagy más valaki‘ a ‚Pesti divatlap‘ban Császár verseit megdicsérte, miután ő ezt ‚sohasem‘ tette, s mások által sem hagyta lapjában tenni. E kihívásra aztán tulajdon ‚Lapszemlé‘-jével feleltem, melyben néhány hó előtt Császár verseit ‚ugyanazon szavakkal‘ dicsérte ki, mint ‚Nyílt level‘-emben

idéztem; s a vitát azon tréfás fordulattal fejeztem be, miszerint, bár ezek után teljes jogom volna a collega úr képére, ez most azért sem kell, s — én sem adom oda az enyémet. — —

A másik eset sokkal élesebb polémiára adott alkalmat, s — mint említém — sok kellemetlenségnek kútfeje is volt reám nézve.

A vita tárgyát Alexi Mátyás szobor-mintája képezé, melyet Henselmaun barátom lapom számára lerajzolt. Horváth Lázár jónak látta, ez ellen tiltakozni, mivel a szobor az ő tulajdona, s ennél fogva, engedelme nélkül' annak rajzát közölni nem szabad. A tiltakozást egyszerűen regisztráltam volna, ha az journálistához méltó hangon történik; miután azonban Lázi bátyám ez alkalommal anynyira kiesett fiózkodó szerepéből, hogy bennünket a legdurvább kifakadásokkal illetett, lehetetlen volt hallgatnom, nehogy a többi gyönyörűséges epithetonon kívül még a ,gyávaság'-ét is árva fejemre szórja. Érdeemes collegára azonban oly ember lévén, kivel hosszabb ideig komolyan

vitatkozni nem lehetett, ha magunk is vele együtt nevetségessé lenni nem akartunk, iparkodnom kellett, a polémiát a humor és satyra mezejére terelni, miben Henszelmann barátom derekasan támogatót.

Kimutattuk tehát, hogy á kérdéses szoborka nem is volt Horváth Lázi tulajdona, mert a műegyesület nem akarta azt addig kiadni, míg a kialakult háromszáz pengő forintot le nem teszi: s hogy ha sajátja lett volna is, sem volt joga tiltakozni, miután e szerint még bírálatot sem lehetne valamely tárgyról írni, melyet valaki sajátjának vall: hisz' a „derék collega” sem kért engedelmet, midőn Byronnak műveit, még harmincz év letelte előtt, meg-, vagy lefordítá, s ma sem kérdi X vagy Y grófnőtől, szabad-e ilyen vagy amolyan ruháját vagy rokolyáját utolsó tűszúrásig leírni, s parfümírozott légű salonjait a pompás tükröktől s atlaszfüggönyöktől kezdve egészen a pököláráig mathematicai pontossággal lapja számára le to l l a z n i? stb.

Erre aztán Horváth Lázi oly goromba han-

gon felelt, melyhez minden pökhendis ember folyamodni szokott, ha érzi, hogy nincs igaza; csakúgy szórta a ,tolvaj, ,ludas, ,ravaszfejű' ,szalonnás' s több efféle patschouli szagú címeket, mikre természetesen tollal felelni nem lehetett, más fegyvert használni pedig — nagyon ,comicus' lett volna, tudván, hogy e jó úr töltetlen pisztolyokkal szokott duellálni, s ily szemfényvesztő viadalokat lapja számára reclame-ul használni.

Néhány hét múlva — tán hallgatagságunk által fölbátorítva — újra bolygatni kezdé a ,Honderű' igazgatója e már félig elfelejtett ügyet, s lapja egyik számában, mint mondá, többféle fölhívásnak engedve, a Mátyásszobor akkor szóbalevő föllállításáról oly kificzamodott eszű véleményt hallatott, melyre lehetetlen volt ismét föl nem szólalni, s azt a gúny és satyrának minden rendelkezésünkre álló lő- és szúró fegyvereivel meg nem támadni. E ,famosus' vélemény abban központosult: miszerint azon esetre, ha az említett Mátyásszobor föllál-

állítatnék, e czélt nem csőd útján, hanem honi művészek közreműködése által kell elérhetővé tenni; mely végre választani kellene egyet Alexy, Casagrande, és Ferenczy már készen állá, vagy netalán ezentúl készítendő új tervéből, s azt minden arravaló honi szobrász közremunkálata által oly kikötés mellett készítetni el: „miszerint mindazon munkarészletek, melyek a társaság költségén Ferenczy műhelyében eddigelé elkészültek, s egy nagy nemzeti emlékhöz illőknek lenni találtatnak, habár némi módosítással is okvetlen fölhasználva legyenek. — Mondja már most valaki, replicáztam rá, hogy nincsen semmi új a hold alatt, midőn ennek ily geniális ötletben, mely bizonyosan egyetlen a maga nemében, élő példáját láthatja! Nem lett volna e szerint egyéb hátra, mint a haza valamenynyi művészeit egy nagy Mátyás-alkotási gyűlésre összehívni, melynek elnöke természetesen Petrichevich Horváth Lázár úr lenne közfelkiáltással, s ezen gyűlésen a hazának valamenynyi kőfaragóit s egyéb művészeit fõlszó-

lítani, szednék össze minden tehetségüket egy nagyszerű egyvelegműalkotására, mely az elnök úrnak minden fogalmat túlhaladó műértőségét tanúsító véleményének tökéletesen megfeleljen. Így az antikkedvelők például, Horácznak azon ismeretes verse szerint „humano capiti cervicem pictor equinam a terehordónak fejénél kezdhették meg; a természetvizsgálók aztán annak többi alkatrészeit vállalták magukra: t. i. egyik lábát az anthropologus, a másikat a mamaliologus, a harmadikat az ornithologus, a negyediket az enthomologus faragná ki, hátulsó része pedig az ichtiologusra bíztnék. A lovagalak alkotásával, mint illik s többnyire minden gyűlésen megtörténni szokott, az elnök tiszteltetnék meg, mint a kinek egyébiránt is a lovagiasságról legvilágosabb fogalmai vannak, s a ki tehát, főleg az arslányiságot tartván szemei előtt, az alaknak fejét a hajak helyett oroszlán-sörénnyel, vagy, mivel elnök úr magyar divatújságíró létére a francia „módi“-t oly különösen pártfogolja, ter-

jedelmes allonge-vendéghajjal ékítené föl XIV-d. Lajos korából, mely távulról orosz-lán-sörényhez hasonlítana, — karcsú testére könyökig érő szűk frakkot s gyász tricot-nadrágot, a magyar arszlán legismertetőbb jelét, ölténé, s — hogy a dámákat is lekötelezze — vállaira pilleszárnyakat, vagy úgynevezett Psychelegyezőket alkalmazna; végre a nemzet kívánságának megfelelőleg kardról, bajusztól és sarkantyúkról sem felejtkeznék meg, sőt e tekintetben inkább többet mint kevesebbet téve az említett ismertető jelekkel a lovat is fölczifrázhatná, mint egyszer Orosz úr ezt nagy bölcsen gyakorolta a ‚Századunk’ betűinél. — Csak ilyformán gondoltam létesíthetőnek azon nagyszerű művet, mely a ‚Honderú igazgatója belső szemei előtt lebegett, midőn a magyar világot főnebbi tervével meglepte s bámulatra ragadta, s mely egész Európa előtt, az írókezektől kezdve a cannibálok országáig, művészi tehetségeink — s tökéletesülésünket fényesen bebizonyíthatná; — s hogy az olvasónak némi fo-

galma legyen a műnek nagyszerűségéről, mely Horváth Lázi szörnyű mélységes intuíciója szerint Pestnek valamelyik nyilvános helyét díszíteni fogja — gyermekeink s unokáink örömére és dicsőségére, odanyomattam annak rajzát cikkem végére Henszelmann barátom igen sikerült fametszvénye után, s fölöslegül megtoldtam egy a ‚parté-czédulá‘-k formájára készült jelentéssel, melyben ‚legbensőbb sajnálkozással s collegiális megütődéssel‘ tudtul adám a t. cz. divatlapolvasó közönségnek: miszerint Petrichevich Horváth Lázár úrnak műfogalmi, könnyű eszmezavar következtében, f. évi october 12-dikén sírba szállottak, hol a föltámadás jámbor reményében azon hatalmas szózatra várakoznak, mely a halottra fog kiáltani: ‚Lázár, mondom néked, kelj föl!‘

Erre aztán collega uramnak elment a kedve a további polemizálástól, s darab ideig békét hagyott nekem és lapomnak. A cikknek drasticus voltát még azon tragicomicus félreértés

is növelte, hogy egypár jámbor fővárosi újság-olvasó, futólag tekintvén át a feketén körül-vonalozott sorok tartalmát, csakugyan elhitte, hogy Horváth Lázár meghalt, s ennek laká-sára sietett tudakozódni: mikor lesz a te-metés? —

Ha a nevetők e perczben részemen voltak is, elég okom volt később megbánni főnebbi dévajkodásomat. — Bocsánat, hogy ismét töb-bet foglalkozom magammal, mint az olvasó türelme tán megbírja; de föl kell jegyeznem némely felőlem táplált balvélemények eloszla-tására az irodalom történetéből egy időszakot, mely a márczius előtti idő és hatalom tör-ténetére nézve is nem csekély adatul szolgál.

IX.

Az „Életképek nem sokára más censor ol-
lója alá került. Kovács Pálnak hitták a jám-
bort; egykor az „Ephemerides Posonienses”
című lapot szerkesztette, később Budára hoz-
ták ülnöknek a censurae collegiumhoz, melynek
a hírhedt Engellel „parthie honteuse”-ét ké-
pezte. Őszsze-viszsa törült mindent, ész és
értelem nélkül, s minél inkább iparkodtam őt
capacitálni, annál makacsabb lett, mint azt
már tapasztalni lehet az o—kos embereknél!
Nem kegyelmezett meg a legárvább szabadelvű
gondolatnak sem, s nyakát szegte, míg mielőtt
világra jött volna, miként azt az ó kornak vér-
szomjas zsarnokai az anyaméhben levő gyer-
mekekkel tenni szokták. — Dolgozótársaim —
köztük Csatáry, Nagy Ignác, Vajda stb. —
panaszolkodni kezdtek, hogy cikkeik oly irgal-

matlanul megcsönkítva jelentek meg; Pálffy, kinek „Pesti szerelem” című novelláját, s Sárossy, kinek szebb verseit boldogabb időkre voltam kénytelen halasztani, magokat mellőzve s a küzdterről leszorítva lenni hívén, visszavonulni készültek; alig győztem a sok mentegőzést szóval s magánlevelezés útján, s a sok lótásfutást Pontiusától Pilátusig, mi tömérdék időmbe került, de nem segített. — Ehhez járult még, hogy majdnem minden héten „ad audienturn verbum praesidiale” voltam főnökömhöz, gróf Széchen Miklós kamara-elnökhöz híva, ki az „Életképek”nek, melynek szelleme és iránya neki (két, még élő s azért' itt meg nem nevezhető egyén által) deferáltatott, legszorgalmasabb olvasója volt, s még abból is sok kivetnivalót talált, mit Kovács úr emberi szánalomból meghagyott. Az ily kihallgatások aztán mindig azon „refrain”nal végződtek ő exczellenciája részéről: miszerint lapom irányát általában incompatibilisnek tartja tisztviselői állásommal, s hogy ennélfogva, ha azt meg

nem változtatom, kényszerítve lesz engem ‚hivatalomból’ kitenni.

Ezen folytonos fenyegetések fölülről, s a censurái vexák alólról jóformán elkedvetlenítettek, de azt mégsem közölhették, hogy az ‚Életképek’ bevallott szabad szelleméhez hűtlen legyek. Küzdöttem ármánynyal és irigységgel, a meddig lehetett, s ha a gondolat hóhérinak sikerült is a szellem szabadabb röptét meggátolni, a pártolás, melyet lapom a közönség részéről találkozott, biztosítékul szolgált, hogy az olvasók nemesült ízlését tán inkább ki-elégítette, mint a ‚Honderű’nek pazar fényt és hiú élvezeteket hirdető párasyt-cikkjei. Jó lélekkel állíthatom, hogy az ‚Életképek’ ugyanaz maradt végig, mi elejétől fogva volt: ‚az ifjú, a szabadelvű nemzedék, a sociális élet érdekeinek hű orgánuma, s legjelesebb költőink és beszélyíróink gyűlhelye. —

Úgy augusztus közepe táján lehetett 1846-ban, midőn egy szép délután szobámba toppan a ‚Honderű’ érdemes igazgatója. Nem tudtam,

minek köszönjem e különös szerencsét? Lázi barátom nem hagyott soká e kínos bizonytalanságban. Nem tartotta szükségesnek nagy feneket keríteni a dolognak; úgy hívé: a körülmények eléggé megpuhítottak, hogy szíves fogadtatásra számíthat részemről. Kijelenté tehát szokott cynismusával, röviden s minden tartózkodás nélkül, hogy az 'Életképek' szabadalma iránt jön velem alkudozni — felsőbb meghatalmazásból, s hogy — ha erre, mint cseppet sem kétli, hajlandó volnék — kész azonnal négyezer forint kármentesítést adni. — Az ajánlat nem lepett meg, anynyival kevésbé, mert a collega nem tette hozzá, hogy a mondott öszveget a maga zsebéből fizeti; — föltűnven egyébiránt az a körülmény, hogy épen az nap reggel ismét egy prae-sidialis tortúrát kellett kiállanom, s nem tudom hányadszor hallanom, hogy vagy mondjak le az újságírói pályáról, vagy ne nyeljem tovább az acták porát az archívumban, s öszszevetven ezt a mostani látogatás céljával: nem

volt nehéz kitalálnom, kiknek mandatariusa gyanánt szerepelt Lázi bátyám, s hogy vélték azon jámbor ‚excellenciások‘ oda ion a várban nyilvános működésemet minden ‚eclar nélkül megszüntethetni? S azért kitérő választ adtam, nem mintha határozottan nem felelhettem volna, hanem mert a dolog mulattatni kezdett, s sok érdekes adatnak reméltem birtokába juthatni az akkori ‚Dispositionsfond‘ rejtelseiből, ha ily fogárd ajánlatra egyelőre sem ‚igen‘-t, sem ‚nem‘-et nem mondok. — Horváth Lázár természetesnek találván, ha szabadelvű ember létemre kissé vonakodom, míg eladom magamat, az első látogatás eredményével meglegedve látszott lenni, s ajánlotta magát legközelebbi viszontlátásig.

Két nap múlva ezután Kánicz Manó nagykereskedő nyitott be hozzám, s egy consortiumról beszélvén, mely egy nagyobb szerű divatlapot szándékozik kiadni, de szabadalomért folyamodni nem akar, kérdezett, nem volna-e kedvem, az enyimet illő árért, úgy

hét, nyolczezer forintért, e czélra átengedni? Ismét nem sok combináló ész kellett hozzá, kitálalni, micsoda ,compánia' állott Manó barátom háta mögött? Nagyon éhesek lehettek, hogy oly mohón kezdték a licitálást! E jó úrnak sem adtam határozott feleletet, hanem átmentem még az nap Kossuthhoz, s elmondtam neki bizalmasan mindent. Kossuth nem látott ugyan valami lealacsonyítót abban, ha az ,Életképek', mely tulajdonosának csekély anyagi haszon mellett anynyi bajt és kellemetlenséget okoz, szorult családi viszonyaim s veszélyeztetett existenciám tekintetbevételével, lehető legjobb áron eladni iparkodom; másrészt azonban nem csekély veszteségnek tartván, ha oly mostoha időben, minő akkoriban a szabad eszmék terjesztésére nézve járt, a hazafias érzelműek tábora, legparányibb orgánumát is nélkülözni kénytelen: azt tanácsolta, tudatnám a bécsi kormány emissáriusival, mikép az ajánlott alkuba csak oly föltétel alatt volnék hajlandó bocsátkozni, ha szellemi befolyásom

lapomra nézve azontúl is biztosítatnék. S harmadnapra azután csakugyan ily értelemben nyilatkoztam a „Honderú emberének, Nádas-kay Lajosnak, kit principálisa feleletért küldött, hozzátevén egyszersmind, hogy az alku-dozás bázisául a Kánicz által ajánlott nyolcz-ezer forintot kívánom tekintetni.

Napok múltak, s már azt hittem, hogy békét hagynak a savanyú almának, midőn Horváth Lázi egyszer csak ismét szobámban terem, s fölmutatván az akkori cancellárnak, gróf Apponyinak egy levelét, melyben ez ke-reken kijelenté, miként pártjának (a kormány-nak) többséget kívánván szerezni, meg nem engedheti, hogy annak emberei (értsd: a „Hon-derú s „Budapesti híradó hívei) nevetségessé tétessenek, s hogy egy kormányhivatalnok által szerkesztett lap ellenzéki szellemben szerkesz-tessék, — azon újabb ajánlattal állt elő, szün-tetném meg az „Életképek“-et a jövő évne-gyedre, s adjam oda nevemet a — „Honderú-nek”, mely esetben a kívánt összeg nekem

azonnal kézbesíteni fogna. Erre aztán persze nem kellett sokáig haboznom, hogy „nem”-et mondjak. Az én nevem nem állhatott Petrichевич Horváth Lázár úré mellett, hacsak az „Életképek” ellen, mely eddig a „Honderű” irányát s szerkesztőjének gyönyörűséges főlapját, a társaséletben is többséget szerezni azon demoralizáló kormányrendszernek, melyre később a megyei életben is akadtunk, kéréssel lenül ostorozta, hittagadást nem akartam elkövetni; s ezt „szép szóval” értésére is adtam collegámnak, ki azonban az ily vonakodásra, mint mondá, mitsem szokott adni, s Apponyi levelét „üdvös tanulmányozás” végett kezemben hagyván, azon nyilatkozattal távozott, miszerint határozott válaszat csak néhány napi „komoly meggondolás után” fogja tőlem kikérni. — Alig, hogy megszabadultam tőle, átvándoroltam ismét Kossuthhoz, kit épen Vörösmarty, Bajza s Nyáry Pál társaságában találtam, s átadván neki Apponyi levelét, elmondtam röviden az ehhez commentárul szol-

gáló conversációt, mely csak az imént köztem és a ‚Honderű‘ igazgatója között folyt. Kijelentém egyszersmind, hogy mielőtt ily perfid ajánlatot elfogadnék, megszüntetem inkább az ‚Életképek‘-et s lelépek örökre a journalistikai pályáról. A jelen voltak e nyilatkozatomat elhamarkodottnak találták s hosszabb véleménycsere után egyelőre abban állapotunk meg, hogy az ellenzéknek e, ha nem is nagyjelentőségű, de becsületes irányú lapot bizonyos föltételek mellett átvenni s eddigi tulajdonosát minden eshetőségek ellen szerződésileg biztosítani kellend. Hogy erre magyar szokás szerint, még egypár conferenzia szükséges lesz, magától értetődött; nagy meglepédesemre szolgált azonban, hogy ügyemet ily általánosan tisztelt férfiak karolták föl, s nyugodtan vártam be az eredményt.

Néhány nap múlva (september 4d. 1840) a következő levelet kaptam:

‚Édes barátom! A dolog practikai kivitelére tettem lépéseket, néhány barátinkkal (Bat-

thyáni Kázmér, Teleki László, Ráday, Szentkirályi stb.) értekezvén: és sajnálom, hogy tudósítnom kell, miként némi scrupulusok támadtak barátainknál arra nézve, hogy — miután kegyedtől e dolgot, mint nemtelen intriguejök kijátszását minden esetro rász néven veendik — nem lesz-e a dolognak vége az, hogy mi megfizetjük önnek a 4000, s hihetőleg 5000 forintot, s a privilégiumot, mint privát alkuk tárgyát nem tehetőt, kegyed nevéről mégis elveszik. s még minket kinevetnek, hogy kidobtunk 5000 forintot, s ott állunk a faképnél?! Mert hogy a dolog titok nem maradand soká, az természetes; nem is kellene maradnia, s mire nem képes az ő ármánykodásuk! — Vannak más nehézségek is, arra nézve, hogy Káday a színházat érdekelhesse, hogy ki volna a szerkesztő stb., stb.; szóval, a hol nem egy emberrel van dolog, mindjárt van baj. — Úgy szólalkoztunk tehát, hogy Rádayval ma hat órákor este kegyedhez átmegyünk, kifőzni, mit

lehet legjobbat tenni? Vederemo; várom Rádayt. Barátja Kossuth Lajos.

S azon este csakugyan tisztába hoztuk a dolgot. Az irányra nézve, melyet lapomnak ezentúl követni kellend, bevallott elveimnél fogva hamar megegyeztünk: mert — hogy nem csak betűre, hanem szellemre nézve is tisztán nemzeti s tisztán hazafiságos törekvéseimet, melyek már akkor is elismerésre méltattak a közönség részéről, midőn vállalatomban személyes állásom ridegen magányos vala, most, midőn a szépirodalmi időszakai sajtó hivatásának méltánylata s fontosságának érzete oly férfiakat nyert meg lapom szellemi s anyagi pártfogótól, kiknek neveik, alkotók, föntartók s elsőrendű bajnokok gyanánt, csaknem mindenfelé azonosítva voltak, mit az akkori évek politikai s társas mozgalmi szépet, nemest és dicsőt fölmutattak, még nagyobb kedvvel s önérettel fogom folytatni — mindnyájunk előtt oly természetesnek tetszett, hogy e fölött hosszas vitatkozásba nem is ereszkedtünk; —

egyedüli tárgyát, a pénzkérdésen kívül, mégcsak azon körülmény képezte, mi módon kívánja magát Ráday a nemzeti színházra nézve lapomnál érdekelni? A grófnak, mint országos igazgatónak óhaja abból állott, miszerint a nemzeti színházat, mint közintézeteink egyik legfontosbikát, ezentúl lapom kiválóbb figyelme tárgyául téve, azon szigort, melyet eddig a színműírók s színművészek irányában követtem, több gyöngédséggel s szeretettel párosítsam, s ne felejtsem ki az igazgatóság intézkedései megítélésében a körülményeket, miktől oly számtalanszor függ a legjobb tervezetű dolgok sikere is. Miután ezt annál nyugodtabb lelkiismerettel ígérhettem meg, mivel magam is nem egyszer nyilatkoztattam ki lapomban, miszerint a sajtónak nemcsak kötelessége, a nemzeti színház működéseit folytonos figyelemmel kísérni hanem hogy e kötelességét csak akkor teljesíti hűséggel, ha bírálataiban sohasem téveszti szem előtt, miként, hogy a színműirodalom tiszta irányban fejlődjék, s a színművészet foly-

vást tökéletesüljön, igazságos bírálatra ugyan elvitázhatlanul szükség van, de ennek némi kegyelettel kell rokonulva lennie e nagyfontosságú nemzeti intézetünk iránt, s oly megtámasztásokat s gyanúsításokat kerülnie, melyek önzés és szenvedély kifolyása, s az intézet hitelét aláássák: Ráday viszont késznek nyilatkozott, ez esetben az „Életképek”-et a nemzeti színház hivatalos orgánumául fogadni, mely minden ügy fölül az első és legbiztosabb forrásból meríthetvén, az igazság és méltányosság érdekében tért fog nyitni a szükséges helyreigazításoknak, s belátása szerint a közvéleményt oly intézkedésekre nézve is előkészítendi, melyeknek életbeléptetése netalán a főnforgó érdekekkel vagy fogalmakkal özszeütközésbe jöhetne. —

Enynyire tehát elvégeztük volna a dolgot, s nem volt egyéb hátra, mint a szóbahozott szerződés megkötése: a mi september 10-dikén 1846-ban gróf Teleki László szállásán, valamenynyi érdekeltek jelenlétében meg

is történt. E nagybecsű ereklye gyanánt őrzött igen érdekes okirat tartalma (Kossuth Lajos fogalmazása szerint) a következő:

„Alólírtak értesülvén arról, hogy a Frankenburg Adolf úr által kiadott és szerkesztett ‚Életképek’ bizonyos cselszövények miatt azon veszélyben forognak, hogy független hazafiúi irányukat elveszítsék: s értesülvén arról, hogy Frankenburg úr, lapját inkább semmivé tenni kész, mintsem azt meggyőződése elleni célokra fölhasználni engedje, sőt, hogy azt eddigi bevallott szabad elvei szerint folytathassa, mind a mellett, hogy családtyai viszonyai ezen áldozatot igen érezhetővé teszik, inkább hivatalát, melyet a királyi kamaránál folytat, fölládozni magát elhatározd:

Mi egyrészt méltányolván Frankenburg úrnak ezen hazafiúi határozottságát, másrészt érezvén annak becsét, hogy az időszaki sajtónak bármely hazai orgánuma is a szolgai függés veszélyéből kiragad-

társék; — hazafiúi kötelességünknek ismerjük áldozatát nem csak elismerni, hanem azon veszteségre nézve, melyet hivatalának föláldozása által szenvedend, némileg kármentesíteni is, a következő módon és föltételek alatt:

1. Frankenburg Adolf úr, lapját az ‚Életképek‘-et nem csak föl nem adja, sőt inkább azt, közös egyetértésünkkel megállapítandó program szerint folytatni fogja; — s ha ez előljárói által királyi hivatalos állásával özsze nem férőnek Ítéltetnék, s vagy lapjának ily módoni folytatása s hivatala közt választani kényszerítetnék, vagy pedig független érzete miatt üldöztetnék: hivatalát föláldozandja.

2. Mi minden tehetségünkkel s befolyásunkkal azon leszünk, hogy az érdeklött program szerint szerkesztendő lapjára minél több előfizetőt szerezzünk.

3. Mivel előttünk kimutatta, hogy lapjának most — a mi közrehatásunk nélkül is — ezer előfizetője van, s ez Frankenburg úr sub-

sistentiáját tisztességesen fedezi; annál fogva ez vétetik biztosítási ajánlatunk alapjául, s mindaddig, míg az „Életképekének ezer, vagy eznél kevesebb előfizetője lesz, vagyis mindaddig, míg az előfizetők száma az ezeret meg nem haladja, Frankenburg úrnak elvesztett hivatalos fizetése pótlásául fizetni fogunk évettkint 400, az az négyszáz ezüst forintot.

4. Ha pedig befolyásunk s ajánlatunk következtében az előfizetők ezeren fölül szaporodnának, a 400 pengő forint évi pótlékot csak annyiban fogjuk fizetni, a menyinyiben ez az ezeren fölül előfizetésből tiszta jövedelem által nem fődöztetnék.

5. Ha pedig ezen fölül is az előfizetők annyira szaporodnának, hogy az előfizetésekből tiszta jövedelem nemcsak Frankenburg úr mostani hírlapi jövedelmét, a mi egész évre számítva 2000, az az kétezer pengő forintot tesz, s ezen fölül a hivatali fizetésének pótlására ezennel általunk biztosított 400 pengő forintot is fődöznék; hanem még azon fölül is

jövedelmezne: ezen fölösleg jövedelem általunk Frankenburg úr számára mindaddig tökesítetni fog, míg az e szerint alakítandó tartalék 6% kamatja 400 pengő forintot nem fődözend, az az 6666 pengő forint s 40 krajczárra nem növekszik, mi, ha megtörténnék, e tőkének kamatja Frankenburg úrnak mindaddig, míg lapját a közegyetértésünkkel megállapítandó programm szerint szerkesztendi, akármenynyi legyen is előfizetőinek száma, minden esetre ki fog szolgáltatni; részünkről azonban ez esetben természetesen semmi pótlásnak sem leendvén helye.

6. Mivel még azon, bár nem valószínű eset is előfordulhat, hogy Frankenburg úrtól az ,Életképek privilégiuma elvétetik, vagy pedig censurái akadályok s kormánypárti ármányok miatt az előfizetők száma annyira süllyedend, hogy a lap magát föl nem tarthatná: ezen váratlan esetben, és pedig ha ezen eset hamarább állana be, mintsem az 5-dik pont értelmébeni 6666 pengő forint s 40 kr.

tartaléktőke öszszegyűjtetett volna — Frankenburg úrnak élete fogytáig, vagy pedig addig, míg hatszáz pengő forintot jövedelmező hivatalt nem vállaland, évenként nem 400, hanem 600 pengő forint kárpótlást fizetendünk; beszámítván ebbo a netalán egy részben mégis egybegyűlt tartaléktőke kamatját; — ha pedig az ezen pontban föltett privilégium elvesztési, vagy lapmegszüntetési eset beállása előtt az 5-ik pontban említett 6666 pengő forint s 40 kr. tartaléktőke már öszszegyűlt, annak többé nem kamatja fog Frankenburg úrnak kiszolgáltatni (mint történendik, míg lapját a programra szerint viendi), hanem maga a tőke általadatni; mi által aztán részünkről minden további kötelezettség megszűnik.

7. Frankenburg úr halála esetére az 5. pont szerint addig gyűjtögetendett tartaléktőke — akármennyi legyen is az — minden esetre özvegyének, vagy gyermekeinek ki fog fizetetni.

8. Ezek szerint tisztában kellettén lennünk

az 'Életképek' jövedelmezésére nézve, a pénztári kezelés az általunk kijelölendő helyen, módon és egyén által fog vitetni; — Frankenburg úr, mint szerkesztő, a nyomtatandó példányok számához előleges költségvetést készítené, s annak határáig a költségek kifizetését a pénztárra utalványozandja; mik utalványára ki fognak fizettetni; a költségek fődözésén fölül maradandott tiszta jövedelem pedig, a menynyi t. i. az előfizetők száma szerint leszen, a pénztár erejéhez képest akár aránylagos havonkénti részletekben, akár fél, vagy negyedévenként Frankenburg úrnak kiadandó, az 5 d. pont szerint magában értetvén, hogy e tiszta jövedelem addig, inig az 5. pontbani tartaléktőke össze nem gyűl, kétezer négyszáz pengő forintot semmi esetre sem haladhat, — mivel, ha a jövedelem többre menne, a feleslegnek tartalékpéúztár alakítására kellend fordíttatnia; ellenben, ha már az 5-ik pontbani tartaléktőke összegyűlt, az egész tiszta jövedelem, akármenynyi legyen is az, természetesen Frankenburg urat illetendi.

Miről adjuk ezen bennünket és örököseinket, egyikünket a másikért in solidum kötelező s szóbeli per útján is biztosító levelünket.

Költ Pesten, september 10-dikén 1840.

Gróf Batthyány Kázmér, m. k., Kossuth Lajos, m. k., gróf Ráday Gedeon, m. k., Pulszky Ferencz, m. k., gróf Teleki László, m. k. — Frankenburg Adolf, ra. k.‘

A kérdéses programmot, mely a szerződésben anynyiszor említetik, még az nap elkészítém. Tartalma röviden abból állott: miszerint — meggyőződve lévén, hogy hazánk boldog átalakulása csak úgy eszközölhető, hahogy a közélet a társasélet jellemfejlésévalkaröltve jár, s hogy valamint a legjobb törvényhozás codexei sem volnának több, mint írott malaszt, hahogy a társasélet erkölcssei, szokásai, műveltsége s jelleme által nem támogattatnak; másrészt meg a nemzeti irodalom, mely e társasélet múltját, jövődjét, s jelené-

nek őszeses fejleményét fogadja keblébe, elég magasan áll a honboldogság s nemzeti nagyság tényezői közt, miszerint kegyeletes figyelmet érdemeljen még azoktól is, kik hazafiúi kötelességük érzetében a honnak szánták jó és rászapokban munkás életük minden percét: — az „Életképek” szép hivatásának ismerendi ezen túl is: a nemzetiséget a polgárisodás s a l kapcsolatba hozni, emerre ráütni a nemzetiség zománczát, a nemzetiséget pedig a polgárisodás pecsétével megszentelni, szóval: a magyart műveltté, a műveltséget magyarrá tenni, s a polgári szabadságot társadalmi erénynyé fejleszteni.

E programm, melyet különben is minden becsületes lap a magáénak vall, pártfogóim teljes helyeslésével találkozott, s el lön határozva annak közlése az „Életképek legközelebbi számában. — Csak oly könnyű lett volna akkor azt, mit az ember írt, mindjárt nyomtatva is láthatni! Censorom a cikket eleitől fogva végig kitörülte, s meg is mondta kivé-

telképen, miért tette? Mert az efféle programot csak teljesen független szerkesztő közölhet; én pedig az még eddig nem vagyok. Igaza volt; az államszolga és azok közt, kik a hazát szolgálták, akkoriban még nagy különbség volt; miután állam és haza két heterogén elemet képezett, mely folytonos tusában élt egymással.

A programnak tehát egyelőre pihenni kellett. Véd- és daczszövetségem az oppositio legkitűnőbb férfiival azonban már 'nyílt titok' volt, s csudáltam, hogy elnököm már régóta nem hivatott. — Nem sokára azután Kovács megbetegedett, s Engel, szerencsémre, szabadságon lévén, lapom ismét Beke kezébe került, ki szabadabban hagyott ugyan mozogni, de a programm közlését mégsem engedte meg, miután erre nézve, mint mondá, határozott 'instructiói' vannak, melyek csak akkor szüntetének meg, ha én is megszűnnék — államhivatalnok lenni. Meg is tettem volna nekik ezt az örömet, ha Kossuthék a modalításra nézve

azt nem kívánják: hogy ne é n mondjak le hivatalomról, hanem várjak, míg abból fölülről ki nem mozdítanak engemet. — Egyelőre tehát nem jártam a hivatalba, csak a hó utolsó napján, midőn fizetésemet fölvettem s főnököm, Najmajer tanácsos úrnak szelíd intéseire csak könnyű váll vonítással feleltem. Végre ez sem nézhette, noha kedvence voltam, tovább a dolgot, s kinyilatkoztató, miszerint ‚propter malum exemplum’ kénytelen lesz azt ő exczellenciájának a ‚camerae praeses’-nek bejelenteni, a mi — úgy vallá — nagyon nehezére esik. Sajnáltam, hogy ez igazán jó és becsületes embernek ezt a kellemetlenséget kellett szereznem; de ha azt akartam, hogy tegyék ki szűrőmet, a megkezdettnél ‚correctebb’ eljárást nem követhettem.

A bejelentés annak hivatalos módja szerint megtörténvén, hosszabb szünet után ismét ‚ad audiendum voltam citálva.

— Miért nem jár ön a hivatalba? kérdezett

ő exczellenciája mogorva hangon, midőn beléptem.

— Mert dolgaim nem engedik; felelék oly nyugodtan, mint azok szoknak, kiknek sem remélni sem félnivalójuk nincsen.

— Miféle dolgok?

— Az „Életképek szerkesztése, mely egész időmet igénybe veszi.

— Úgy; és e miatt hivatalos kötelességeit el kell mulasztania?

— Sajnálom; de nem tehetek róla.

— De tehetek én: mondtam már, ha újságíró akar ön lenni, tessék; nem tartóztatom; miután azonban két úrnak szolgálni nem lehet, adja be lemondását . . .

— Ezt csak akkor tehetném — válaszoltam félreérthetetlen iróniával — ha a hivatal terhemre volna, a mit eddig nem mondhatnék.

— Elhiszem; mikor oly könnyen „tetszik azt venni! jegyzé meg ő exczellenciája csudálatos türelemmel, a helyett, hogy ajtót mutatott volna.

— S e szerint be kell várnom — folytatám rendíthetlen phleginával, érezvén hátam mögött a hatalmas succursust — a hogy exczellenciád irántam rendelkezni méltóztatik.

— Az az: hogy én bocsássam el az urat a szolgálatból?

— Nem maradna egyéb hátra, ha oly szerencsétlen volnék, exczellenciád magos megelégedését többé nem bírhatni.

— Már azt rég nem bírja ön, s elhiszem, hogy ön és mások alig várhatják, hogy adjam ki útlevelét. Lehetne aztán ott túl (s ezzel lemutatott az ablakon Pestre) lármát ütni kormányi önkényről, zsarnokságról, a szabad eszmék elfojtásáról, stb.; de nekem nincs kedvem, önből political martirt csinálni.

— Nem is vágyom ily kitüntetésre.

— Nem hát.

— Sokkal csekélyebb ember vagyok, hogyan —

— Persze, hogy az; de ezzel bizonyos urak nem törődnek, ha okot szolgáltat nekik egy kis

scandalumra a kormány ellen. Már pedig ezt a mulatságot nem szerzem meg nekik. Miattam akár sohase jöjjön ön a hivatalba, hol amúgysem veszik nagy hasznát; ha szövetségesei méltányosnak tartják, hogy olyasmiért fizeteti magát, mit nem szolgáltat meg; lássák: én nem fogom őket capacitálni. Ajánlom magamat.

Már szó a mi szó, Széchennek, mint elnöknek, teljes igazsága volt, s ha én lettem volna az ő helyzetében, minden teketória nélkül elcsaptam volna magamat. Szolgáljon azonban ez apró eset adatul, mily erős lábon állhatott akkor a kormány, ha a legkisebb nesztől is tartott, mit erélyesebb föllépése az ellenzék táborában okozhatott volna!

Másnap Beke azon jó hírrel lepett meg a budai casinóban, miszerint legújabb utasítás folytán a programnak közlését már megengedheti. S így az másfél hó után (october 24-dikén) megjelent az 'Életképek' hasábjain

— válaszul Horváth Lázár egyik újabbi levelére, melyben még egyszer szívemre kötö: hogy legyen eszem, ne engedjem pillanatnyi bizonytalan fénynek „fömládozhatni egy egész család jövőjét”, s „egyesüljünk hogy megéljünk”!

Az igazat megvallva, e programm sokkal kevesebb lármát ütött a kormánykörökben, mint egynémely collegáim dolgozó szobájában, kik tartván attól, hogy lapom ily hatalmas pártfogók aegise alatt s menten minden idegenszerű befolyástól még jobban emelkedni, s még nagyobb részvétnek fog örülhetni mint eddig, kancsal szemmel nézték vállalatomat, s kitelhető buzgalommal iparkodtak annak hitelét és kelendőségét megrontani. Nem akarom e piszkos dolgokat, melyek ugyancsak nem nagy becsületére váltak az akkori journalistica egy részének, újra fölmelegíteni: megczáfolták azok utóbb önmagukat, s a vak fojtással töltött fegyver nevetséges csütörtököt mondott.

Leginkább bántotta ezen urakat, s adott

úton útfélen hintegetett insinuációkra alkalmat azon nyilatkozatom, hogy az „Életképek” új évtől a nemzeti színház „hivatalos orgánuma” leencl, sőt nagybölcse az is kitalálták, hogy lapom máris szinte feketélt a függés szellemétől, s azt is jónak látom és hirdetem, mit ezelőtt éles gúny, s kemény megrovás tárgyává tettem, stb. Már aztán az istennek ily furcsa kosztosait, kiknek előbb az nem tetszett, hogy nagyon szigorú voltam, később meg az nem tetszett, hogy barátságosabb indulattal akartam viseltetni a nemzeti színház iránt, nehéz volt capacitálni, főkép midőn színlett tudatlansággal sehogy sem bírták „nyílt level”-emből kiolvasni: miszerint lapom, igenis, hivatalos orgánuma lesz a nemzeti színháznak, az az: közlendi mindennemű hirdetéseit s nyitva álland az intézet védelmeül valahányszor szükséges; de függetlenül, mel lékczél és tekintet nélkül, mint eddig, fogja ellenében kimondani véleményét a „bírálati tér”ben! —

— Hja, mikor akkor és máskor is úgy volt, hogy irigyeltük a falatot a másik szájától, bár a magunkét — már megtömtük!

X.

Az új év (1847), melyet pályámon kezdtem, sokat ígérőnek mutatkozott. Némely tegnapi barát ugyan ellenemmé vált, az ajk, mely ma megcsókolt, másnap rágalmazott: de ez emberi szokás leven, nem igen bántott, s mentem előre, a hogy erőm és tehetségem engedte, s a cél, melyet magamnak kitűztem, parancsolta. Jó lélekkel mondhatom, hogy e tekintetben új évvel mitsem kellett magamon újítani.

Lapom hasábjain e félévben a legfényesebb írói nevekkal lehetett találkozni. Még akkor nem sejtem, mily keserűvé fogja e körülmény az elválás fájdalmát tenni! — Jókai és Petőfi (most már kizárólagos dolgozótársaim) majdnem minden számba írtak. Ez utóbbinak legszebb költeményei („A csárda romjai, „Resz-

kess bokor', ,Világgyűlölő' stb.) ez időben jelentek meg az ,Életképek'ben; ezeken kívül még két beszélyt írt népies szellemben (,A nagy-apa s ,A fakó leány és a pej legény'), melyek első igen szerencsés kísérletei voltak e nemben, s egy bírálatot Shakespeare ,III. Richárd királykáról, melyben a tűzlelkű fiatal költő szinte először e téren nyilvánította kissé túláradozó nézeteit az angol óriás művéről, s Egressy Gábornak, ki azt február 13-dikán jutalmára adta, mesteri előadásáról. Szinte itt láttak napvilágot: Tompa ,Hajnalka című gyönyörű virágregéje, Aranyinak szózata Petőfihez, s E ö t v ö s nek két igen gyöngédérmű dala, melyet később megtoldott Petőfi verseinek mély kegyelettel s elismeréssel írt bírálatával. Kemény Zsigmondtól, ki február vége felé jött Pestre, hol állandóan megtelepedni, s politikai munkásságát teljesen a ,Pesti hírlap'-nak akarta szentelni, egy töredéket közöltem ,Gyulai Pál' című regényéből , mely nem sokára aztán elhagyta a sajtót,

s már e töredékben is a szép tömött nyelv, az érdekes előadás és hű jellemfestés igen kedvező következtetést engedett vonni az egész műre. — Nagy föltűnést okozott még a ‚Vándorjegyzetek a magyar orvosok és természetvizsgálók hetedik nagy gyűléséről‘ című cikksorozat, melynél szellemdúsabb munka alig jelent még meg e nemben a magyar irodalomban. Nem közönséges leírás volt az, minővel akkor a lapok elárasztalak, hanem tudományos és sociális nézetek fejtegetése is egyúttal minden előhozott tárgynál, mi a műnek becsét és érdekét állandóvá teve, s e gyűlések további kifejtése-, tökéletesedése-, s a nemzet haladását tárgyazé működésére nagy befolyást gyakorolt. Szerző nem akarta, hogy megneveztessek; tudós kapacitásaink azonban csakhamar tisztában voltak az iránt, hogy e mű egy elsőrangú író tollából ered, s kitalálták, hogy e jeles férfiúnak neve: Balogh Pál! —

A színi bírálatokat Irinyi, Vas Andor s az utóbbi időkben Nagy Ignác és Jókai írták.

Nem érzett meg rajtok, hogy — bár a nemzeti színház igazgatósága hivatalos tudósításainak tért engedtem — dolgozótársaim meggyőződését e miatt valaha lenyűgözni vagy korlátozni akartam volna!

A hivatalos részt Szigligeti kezelte, s pedig oly szerencsés vegyületével a víg és komoly, tréfás és satyricus elemeknek, hogy e rovat csakhamar kedvelt olvasmánya lett a közönségnek. Segítette őt munkájában többször Egressy Gábor is, erélyesen védve a színházi kormányt ennek megtámadói s főkép Czakó Zsigmond ellen, ki azt a „Pesti hírlapban éles bonczkés alá vette. Furcsa dolog, hogy a „Pesti hírlap, mely alig néhány hó előtt a színházi igazgatóság mellett oly meleg részvétellel nyilatkozott, most ugyanazon igazgatóság ellen a legkeserűbb kifakadásoknak engedett helyet hasábjain, melyeknek anynyival több nyomatéka volt, mert színházi tagtól, tehát egyenesen a színház kebléből eredtek, s sok elmeéllel, s, mi tagadás benne? sok igaz-

sággal is voltak írva. Nem jut eszembe, a 'Pesti hírlap'-ot ezért kárhóztatni; jól tette, ha az igazság kedvéért cselekedte, melynek a személyes tekintetét mindenkor föl kell áldozni: csak azt akarom még regisztrálni, hogy Egressyt és Szigligetit hivatalos működéseikben hazánk legismertebb notabilitásai is támogatták, s hogy ezek közt azon jeles férfiak neveik is előfordultak, kik nyolcz hónap előtt Rádayt a 'Pesti hírlap'-ban az 'Életképek' ellen védték, s most ugyanezt az 'Életképek'-ben a 'Pesti hírlap' ellen tették!

Egyik színházi igazgató mellett sem szólalt föl annyiszor oly sok tekintélyes férfiú, mint Ráday mellett: úgy hiszem nem azért, mintha elődjei vagy utódjai arra nem szorultak volna, hanem mert e pártfogásra őt hihetőleg érdemesebbnek tartották, mint a többit. — Mind a mellett a főnforgott vita mindinkább élesebb kifejezést nyert s végtelenig húzódott volna, ha azt, attól tartván, hogy a kifárasztott türelmű közönség nemcsak a csatározók, hanem

az ügy iránt is közönbösséggel fog viseltetni, még jókor befejezettek nem nyilvánítom *).

Meg voltam ugyan győződve Czakó becsületes szándékáról s tudtam, hogy fölszólalása által, melyben azonban csak félig fődözé föl a hiányokat s elmulasztotta azok orvoslására az utat kijelölni, a szükséges reformokat csak siettetni akarta; de az időpont, melyben ezt tévé, nagyon szerencsétlenül volt választva , miután Czakó ezen vallomásai által a német elemnek, mely a városi színház leégése után **)

*) Egressy Gábor a vita hevében anynyira elragadtatta magát szenvedélyétől, hogy — mellözve különféle invectiváit — Czakót a színházi törvények 47-dik czikkével is fenyegette, mely azt mondja, hogy ,a ki a színházról vagy annak tagjairól nyilvánosan sértőleg és gyalázólag ír vagy beszél (igazat vagy nem, az mindegy), a színházi tagok sorából rögtön is kitöröltethetik'. Czakó barátjai ezt oly desperátus lépésnek tartották, mihez az ügyevesztett ember mint utolsó eszközhöz folyamodni szokott; pedig Egressy még nem volt anynyira fogytán czáfoló érveinek, hogy e meggondolatlan fenyegetésre kellett volna szorulnia.

**) A p e s t i n é m e t s z i n h á z azonévi (1847) február 3-dikán reggel négy és öt óra közt teljes lángban égett, s rövid idő múlva szín- és nézőhely pusztá kőhalmaz volt. Csupán néhány lakszoba s a nem nagy értékű könyvtár lón megmentve. A tűz belülről gyúlt ki: némelyek ezt a hűtő-gépnek , melyet a szakértők már az-

egy új színháznak fölépítését sürgőén követelte, s e tekintetben a városi tanács- és választó polgárságban hatalmas támaszra talált, kedvező alkalmat nyújtott rég táplált gyűlöletének színházunk iránt nyilvános kijelentésére, s kiutatására annak, mily elkerülhetleu szükségessé vált, ezen intézet „szemlátomásti hanyatlása mellett, az elárvult német műzsának egy a „mívelt közönség (t. i. teuton felebarátaink)

előtt hibás szerkezetűnek talállak, a „Pesther Zeitung” azonban, elég furcsán, ugyanaz nap, midőn a szerencsétlenség történt, „hivatalosan” czélszerűek mondott, — legtöbben pedig a múlt esti tűzijátéknak tulajdoníták a „bűvös vadász”ban, mely alkalommal valami röppentyű a színpalak közé tévedvén, itt elég anyagól lelt a tovaharapózásra, annál is inkább, mert e színháznál, más rendezett színházak példája ellenére, tűzi örök nem voltak, hanem előadás után becsukták s az isten gondviselésére bízták. Az épület már javában égett, midőn ezt az utcán barangoló német ember észrevette, kinek lármájára aztán az éji örök sípolni, a toronyőr pedig jelt adni kezdett; Forst uramat is ablakbehajtás által kellett a veszedelemre figyelmeztetni. Sokat lehetett volna megmenteni; de a városi fecskendők alig értek föl a második emeletig, s inkább az embereket locsolták mint a tüzet; valódi botrányul szolgáltak, s közhahota közt kellett működésükkal fölhagyni. Legszomorúbb pedig az volt, hogy e roppant s a tűz veszélyének anynyira kitett épület nem volt biztosítva, s így a veszteség, mintegy 400 ezer pengő forint, egyedül

igényeinek megfelelő templomot építeni! Ezért nem tartottam tanácsosnak a vita további folytatását, s megszakasztám azt, mielőtt következményei által ártalmasabbá vált volna, mintsem azt akár Czakó, akár más becsületes hazafi kívánhatá.

A főnebbi ízetlenségeken kívül meggyűlt még bajom a „Magyar szépirodalmi szemlé’vel is, mely ugyanazon évben indult meg a Kisfaludy-társaság firmája s Erdélyi János szer-

a várost érte, — melyet azóta sem tudott többé fődözni! Leginkább lehetett a játékszín! személyzetet sajnállani, melynek száma majd meghaladta a háromszázat, s kik most egyszerre a mostoha téli időben kenyér nélkül voltak. Gróf Ráday mindjárt másnap „Ernani’ daljátékot adatá javukra, s a jövedelem felét azonnal kiosztatá a legszükségesebbek közt. Később még vagy három, négy előadást rendezett azok segítségére, s megtett mindent, mi emberszeretetétől telt. — Egy hétre rá a v á r o s i t a n á c s a leégett színház bérlőjének, Forstnak, ki iránt még a németajkú lakosoknál is általános ellenszenv uralkodott, daczára a választópolgárság tiltakozásának, megengedte, Hogy a nagypiaczon (a mostani Erzsébettéren) f a b ó d ét (finomnémetül „Noththeater’-t) építhessen, mely Szepesi polgármester atyafiságos fáradozásai folytán létre is jött, s még ma is a főváros legszebb terét elrondítja, mint vétkes indolenciánk s gyámoltalanságunk kiáltó bizonyítványa! Az egész világ kinevet bennünket e már húsz évig tartó botrány miatt!

kesztése alatt. Létesítése egy névtelen bizottmálynak tétetett tisztvé, mely azonban a társaság más tagjai segedelmével is élhetett; de a társaság, mint olyan, a „Szemlé”ben előterjesztendő tanokat és ítéleteket magáéinak nem vallotta, azaz: a felelősséget azokért nem akarta elvállalni. Jól is tette, mert a bírálatok, melyek itt megjelentek, egykettőt kivéve, aesthetikai s pszichologiai fejtegetés és okadatolás nélküli ügyetlen compiláczők voltak, s egyforma silányságuk mellett csak abban különböztek, hogy egyik a másikkal homlok-egyenest ellenkezőt állított. Még most is talány előttem, hogy bírták az alapos tudományú s jóhírű criticust, Erdélyit, rábeszélni, hogy ily következetes irány s határozott elv nélküli „clique”-nek ez éh mestere legyen? mikor már a Kisfaludy-társaság, melynek tekintélyére szorult, határozottan tiltakozott az ellen, mintha e lapnak vállalkozói egyszersmind az ő választottjai is lennének! Tudta pedig, miért teszi? hisz nyilvános titok volt, hogy e

vállalkozók közt találkoztak, kik talentom, ki-művelt ízlés és kritikai öntudat híjával, mint szerzők, megbuktak, s fogták magukat, a kri-tika mezejére csaptak, mintha oda talentom, műveltebb ízlés s kritikaibb öntudat nem is kívántatnék; mások, kik bírtak ugyan némi ismeretekkel, de épen ezen n é m i ismeretek által lettek egyoldalúakká, mert nem bírtak általános ismeretekkel; ismét mások, kik a széptan mestereivé tolván föl magukat, mindanynyszor görcsöket kaptak, valahányszor e szót hallották: szép! végre egy sereg fran-cziafaló, szerencsétlenül járt drámaszerző, ha-lottbemondó stb., kik valamenynyien csalha-tatlan műphilosophoknak tárták magukat, noha már Jean Paul megmondta: hogy csak az a jó aestheticus, ki elméleti tanulmányát gyakorlati-lag s pedig szerencsésen használja, szóval, ki elmélet és gyakorlat embere egyszers-mind. —

Mondtam, hogy sok bajom volt ezen urak-kal, először mert lehetetlen volt e tudomá-

nyos handabandákat türelemmel nézni, s irodalmunk érdeke ellenére azok megtorlására ajtót zárni oly elismert írói tehetségek előtt, melyeket atyafi ság, barátság, azonelvűség, egy füzet hitvány vers, pohár bor, s a jó ég tudja, mi egyéb, nem emelt még e ‚czéh‘-nek díszes sorába; s másodszer, mert a ‚Szemle agents provoeateur‘-jei ellenében kénytelen voltam magamat azon személyeskedésig menő megtámadások ellen védeni és védelmeztetni, melyeket ezen irodalmi óriások — persze névtelenül, mert azt tartották, hogy az íróra vagy művére nézve mindegy, akárki mond fölöttük ítéletet? de azt nem gondolták meg, miként ezt rendkívüli elbizottságtól nem is lehetett várni, hogy nem minden embertől telik okos és igazságos ítélet — lapom tudományos értéke, keletkezése, jelleme, színe, szaga, igaz és álnevű dolgozótársai ellen intéztek, s melyeket, ha a ‚Szemle‘ még tovább él, alkalmasint kiterjesztettek volna még az ‚Életképek‘ olvasóira is. —

Hogy ily vitát aztán nem lehetett glaciés keztyűkkel folytatni, természetesnek fogják találni, kik dolgozótársaim jellemét és tehetségeit ismerve tudták, hogy nem lesznek hajlandók megcsókolni a veszzőt, melylyel sújtatnak, mint tették azok, kiknek írói élete csupán a kedvező bírálatoktól föltételeztetett, s kiket csak a félelem kergetett a ‚szemleírók‘ táborába. — Bajza, Czuczors többen nyilvánosan tiltakoztak lapomban azon imputáció ellen, hogy a ‚Szemlé‘be írnak, a mi ennek tekintélyét (ha lett volna is) nem volt épen képes emelni; leghatalmasabb szövetségesünk azonban a közönség volt, mely a minden héten egyszer, műmellékletek s divatképek nélkül, öreg betűkkel csak egy hitvány íven megjelent lapért a nyolcz ezüst forintot nagyban sokallotta, s a ‚Szemle‘ ismeretlen nagyságait az ő hánykolódó dicsőségükben szépen magukra hagyta.

Meghalt bizony az nem sokára. A Kisfaludy-társaság, melynek egy igen kis töredéke

az egészsnek címét bitorolta, valamint e halvaszületett vállalatnak anyagilag sem hasznában sem kárában nem részesült, úgy annak szellemi dicsősége után sem sóvárgott — s hagyta azt szép csendesen — pap és harangszó nélkül — elveszni!

De térjünk vissza tulajdon lapom ügyére.

Rendes kerékvágásban ment minden: én és előfizetőim jóformán meg voltunk egymással elégedve, dolgozótársaim egyre szaporodtak, úsztam a jó kéziratok bőségében: mi kellett több, mint egy kis megakadás, hogy el ne bizzam nagyon magamat!

Február közepe felé meghívást kaptam Bécsbe a — főcancellárhoz. — Budán kifogytak a puskaporból, tehát az ostromot Bécsből kellett folytatni. — Megvallom, hogy nem éreztem magamat méltónak ennyi figyelemre.

Gróf Apponyi, kivel ez alkalommal először találkoztam, főúri nyájassággal fogadott. Ismételte, mit a „Honderű“-höz írt levelében mon-

dott, s határozottan kijelenté, hogy a dolog így nem mehet tovább, s ha Széchen nem tudott vagy nem akart módot találni, annak más fordulatot adni, meg fogja ő a csomót oldani, akár tessék ez ,hatalmas pártfogó'mnak, akár nem. (A ,hatalmas' szónál iróniai mosoly vonult át ajkain.) Aztán a dolog pénzügyi oldalára térvén ötezer ezüst forintot ajánlott az ,Életképek'ért, nem követelvén azonban, hogy Horváth Lázárral egyesüljek, mit ő maga is compromissióm nélkül kivihetőnek nem talált, s megjegyzé, hogy e kárpótláson kívül a kormány egyéb kedvezéseire is számíthatok, a nélkül, hogy ezért meggyőződésemet (ismét az előbbi iróniai mosoly) áruba kellene bocsájtanom, s e jóakaratot hivatalos kötelességem teljesítésén kívül még más módon is megszolgálnom. — Elég őszintén és loyalsan nyilatkozott ő exczellenciája; s én egy heti határidőt kértem, hogy a dolgot éretten megfontolhassam, igazán mondva, hogy a cancellár ajánlata nézve pártfogóim véleményét kitudjam. A

gróf ezt sejteni látszott, s mint a „fontolva-haladó” fővezére nem ellenezhető, hogy elveit, irányában, alkalmazásba ne hozzam *).

*) Az audienciára, melyre meghíva voltam, három egész napig kellett várakoznom. Azok, kik az akkori szökést az udvari cancellariánál ismerték és tudták (vagy tapasztalták), hogy hazánkfiainak, ha ügyes-bajos dolgaikban Bécsbe jöttek, néha két hétig is kellett várakozniok, míg a főcaneellár színe elébe juthattak, a mi a szegény emberekre, kik az ország legtávolabb részeiből, s többnyire gyalog fölfáradtak, s olyanokra nézve, kiknek otthon sürgős!) dolgai voltak, mint napokig ögyelegni a cancellaria épületében, s a német portás biztatásait hallgatni, hogy tán holnap vagy holnapután rajok kerül a sor, miután ma ő exczelleneziája — v a d á s z a t o n van, igen mulatságos volt: különös kedvezésnek tartották, hogy oly korán jutottam e szerencséhez, s nem is akarták jóformán elhinni, hogy megtörtént velem.

Az önkénytelen szünetelést úgy a hogy szórakozásra használván föl, betévedtem egy este a wieneni színházba, hol L i n d Jenny az „Alvajáró”ban Amina szerepét énekelte. Egészen elvárásolta a közönséget, mely kitörő entusiasmusában szívesen feledte, hogy az isteni Jennyke e rövid előadásért hatszáz forintot dugott el, melyből a közjő egy fillért sem látott. A többi személyzet, Staudigl kivéve, nem sokat ért. Elvinót valami S t a z i c énekelte, kit Zágrábban fogtak: tökéletes újoncz, kinek — mint hallám — szerepet maga Lind tanította be. Hangja nem volt kellemetlen, P e t z é r e emlékeztetett, a nemzeti színház volt tenoristájéera, de játéka nagyon egyetlen volt, s igenis elárulta a kezdőt. Látszott, hogy sokat és szorgalmasan tanult; de jelesebb énekesnek is, mint ő volt,

Kossuth minden, akármilyen néven nevezendő transactionnak ellene volt, s kételkedvén, hogy a kormánynak bátorsága (értsd ügyessége) lesz, a csomót amúgy nagysándorosan keresztülvágni, azt tartotta, hogy e „csapást be kell várni; Teleki gróf Apponyi ajánlatát nem találta oly jelentéktelennek, hogy a jelen körülmények hozzászámításával, azt föltétlenül mellőzni kellene; Ráday és Pulszky Kossuth véleményén voltak.

Elmúlt egypár hónap, s mármár azon boldog (együgyű) hitben ringattam magamat, hogy savanyú lesz a szőlő, midőn egy szép reggel (lehet, hogy esett is, nem tudom bizo-

Jenny! — Ez utóbbi vendégszerepei végeztével Staudigé és Meyerbeer kíséretében Londonba ment; Stazic pedig, kit a sok tanulás anynyira megerőltetett, hogy hangját vesztette, visszament Zágrába, előbbi mesterségét, a gyógyszerészetet folytatni. Rövid idő múlva azonban hangját ismét visszanyervén, újra elhagyta Zágrát s néhány hónapot tanulmányozás végett Bécsben töltvén, új név alatt lépett föl később a pesti nemzeti színpadon, s erős, kellemes hangjával a közönség tetszését csakhamar kivívta magának. Ez énekes a mai tenoristák Ahasverusa:
S t é g e r!

nyosan) felhíttak gróf Széchenhez a várba, melynek kövezetét már hónapok óta nem kötöttam. Ő exczellenciája szokatlanul kegyesen fogadott, s ,kedves tudomásom'ra adta (a hogy a hivatali stylus kívánta), hogy udvari tolmácscsá lettem kinevezve Bécsbe, tizenkétszáz pengő forint fizetéssel, s hogy siessek mielőbb új állásomat elfoglalni.

Lavater sem olvashatta volna ki jobban, mint én, az elnök úr képéből, mint örült, hogy tőlem ily jó módon megszabadulhatott!

Reám nézve pedig most el lehetett mondani: ,hic Rhodus, hic salta!'

A tör ügyesen volt vetve. Vagy engednem kellett, vagy resignálni. A kormány, midőn engem előmozdított, a helyett hogy úti levelemet kiadta volna, e színlett nagylelkűsége által az ódiumot, melyet a közvéleményben előbbi eljárása ellen ébresztett, magától elhárítván, engem, ha ,kegyét' el nem fogadom, mint makacs vagy hálátlan egyént vélt a rövidlátók seregének bemutatni. S miután

továbbá a ‚bureaucraticus rend’ úgy hozta magával, hogy mihelyest valaki ‚magasabb fizetésbe lép, előbbi fizetése azonnal megszüntethetik, s így velem is megtörtént, hogy budai járandóságom leállítatván új fizetésem az illető bécsi pénztárnál lőn utalványozva, mely — instructiója szerint — azt csak az új eskü letétele után teheti folyóvá: a fölmondás szüksége a kormány (az az: gróf Széchen) részéről többé fon nem forgott, hanem igenis én jöttem azon kellemetlen helyzetbe, hogy vagy elfogadom bécsi hivatalomat, vagy magamnak kell abból magamat elcsapni. Úgy volt biz’ az, hogy Apponyi megkötötte a csomót, de azt elvágni — nekem kellett!

Pártfogóim körében e tárgy élénk vitaközlásra adott alkalmat. Újra kinyilatkoztatám előttük , hogy távolról sincs szándékom, bármily kedvező föltételek mellett, az ‚Életképek’-től megválni, azt azonban őszintén kell kijelentem, miszerint — mint családapának — nagy megnyugtatósomra szolgálna , ha a szer-

ződésileg biztosított évi hatszáz forint helyett az ennek megfelelő tőke a pesti takarékpénztárban részemre azonnal gyümölcsözővé tétetnék: mely esetben kész volnék rögtön beadni lemondásomat.

Teleki méltányosnak találta e kívánságot, s nem rajta múlt, hogy teljességbe nem ment. Jól mondta Kossuth, hogy 'a hol nem egy emberrel van dolog, mindjárt van baj.' Sajnosan kellett ennek igazságát ez úttal is tapasztalnom!

A vége az lett, hogy eddigi pártfogóim annak tekintetbevételével, miszerint az akkori censurai viszonyoknál fogva programmom tökéletes megtestesítése igen kétséssé válhatnék, a biztosítás pedig csak e föltételhez köttetett; de másrészt a szerződés azon pontja, mely a lap betiltása esetében jövedőm biztosításáról szól, elegendő törvényes erővel nem bír: tetszésemre hagyták, lapomról ezután függetlenül a szerződés föltételeitől

intézkedni. Más szóval, az említett szerződés fölbontottnak nyilvánított.

Meg kellett tehát hajolnom a mostoha sors terhe alatt, s a hivatalt elfogadni. Ki az előhozott körülményeket némi figyelemre méltatni, s magát akkori helyzetembe belegondolni szíveskedik: ám dobja rám az első követ!

Egészen kötött kézzel azonban mégsem akartam magamat a ‚hatalom urai‘-nak átadni. Az ‚Életképek‘-et minden esetre meg kellett mentenem, ha. mindjárt magam áldozatul is esem. Fölmentem tehát Bécsbe, s itt Szőgyényi László alcancellár úrral, ki mindig jóakaróm volt s mai napig is az maradt, hoszasabban értekezvén, ennek hathatós intervenciójával kivinnem sikerült:

hogy az ‚Életképek‘ további kiadhatási joga részemre föntartatván, annak szerkesztése Jókai Mór barátomra rábízott, ki a lap eddigi szellemének megőrzésére nézve mind nekem, mind a közönségnek elegendő kezeséget nyújtott.

S e vívmány annál jelentékenyebb volt, mert a ‚Divatlap’ is hasonló üldözéseknek lévén kitéve mindennap várhatta betiltatását, s így ha az ‚Életképek’ megszűnik, hasonszellemű s irányú lap keletkezésére többé remény se lehetett. —

Az a bizonyos ötezer forint pedig Horváth Lázi lapjának javára fordítatott, ki azokat szerencsésen bele is ölte.

XI.

— — Május 20-dikán (1847) fölesküdtem udvari tolmácsnak és sorjegyzőnek a magyar udvari cancellariánál, s két hétre rá, június 5-dikén, Jókai barátom egy igen szép és magvas beszéddel köszöntött be, mint szerkesztő, az 'Életképek' olvasóinál, melyben a lap irányáról nemzetiségi tekintetben a többi közt helyesen jegyzé meg: miszerint a nemzetiség nem érdem, csak kötelesség, s a ki kötelességét teszi, még avval nincs mint dicsekednie; s hogy ő előtte a nemzetiség simbolumai nem a sarkantyús csizma, meg a déczbunda, — sem a nyerseség, a szószátyárkodás, s — az ólmos bot. — Nem ártana e talpraesett beköszöntőt némely 'modern' lapszerkesztőnek elolvasni; megérthetné abból azt is, mily hangulatúnak kívánta barátom a megtámadást, s mily jelleműnek a

megtámadót, hogy felelet adjon; s milyennek képzelte ő a viszonyt, melyben az írónak olvasó közönségéhez állani kell, — a gyöngédség és figyelem kötelességét, melyel annak tartozik?!

Elutazásom előtt egy nemzeti ünnepélynek voltam még tanúja, melynél nevezetesebbet és magyarabbat alig látott a budai, Virányos⁴. Célja a budai begyek régóta pengetett keresztelése, létrehozója Döbrentei Gábor volt. Az özszejövetel a ,vadász udvarinál' történt, honnan déli egy óra után Egressy jeles bandája zenekíséréte mellett f'ölsétáltunk a ,Himmel', jelenleg ,tündérhegy'-nek keresztelt gyönyörű kilátású hegyromra, hol Döbrentei röviden előadván az özszejövetel indítóokát s a budavárosi lelkes szószólló által idvezeltetvén, egy városi jegyző (a gyöngélkedő főjegyző Házmán Ferencz helyett) megkezdő a hegyeknek Budaváros köztanácsában is egyhangúlag helybenhagyott ezentúli neveiket felolvasni, mindegyik elnevezést régi okiratokból szedett adatok nyomán commentálva s igazolván. Az

okirat felolvasása után lementünk ismét a vadász udvarhoz, hol mintegy 150-en ültünk az ízletes ebédhez, melyet víg és komoly toasztok, mind ez ünnepélyre vonatkozók, fűszereztek. Legkitűnőbb volt ezek közt dr. Tavassyé, ki a ‚Vajdabércz‘ elnevezéséről alkalmat vett az elhunyt jeles költő és emberbarát fölött egy mindnyájunkat megható gyönyörű beszédet mondani. Föltűnt, hogy Pestváros egyetlen egy tagja által sem volt személyesítve, s hogy Szepesi (Zipser) úr, a testvérváros polgármestere, ez ünnepélyre aláírási ívvel tiszteltetvén meg, azt üresen küldé vissza. — Ebéd után késő estig mulattunk még együtt; a hegyrészek tulajdonosai, köztük Derra, Kottzeli, Kovács és Rigler, márványköre ígérték vésetni az új nevet s örök emlékezet gyanánt telkeiken fölállítatni, Peakovics választópolgár pedig igen szép pohárral tisztelte meg Döbrenteit, kinyilatkoztatván egyszersmind a magyar nemzet iránti hű ragaszkodását, mi rácznyelvű társainak (akkoriban) épületes például szolgálhatott.

Csak azt szeretném most, huszonegy év múlva, tudni: hány név maradt még meg az akkori keresztelőből, s állanak e a márványkövek?! —

Pár nap múlva (június 25-dikén) egy kisebb, de nem kevésbé válogatott társaság gyűlt ismét egybe a ,vadász udvarinál. Barátim és író társaim voltak, kiket, másnap végkép elköltözendő, búcsúbédre híttam meg ide. Nem mondhatom, mily keservesen esett, hogy el kellett tőlük válnom; oly jó és nemes lelkek voltak mindnyájan, hogy e veszteséget kétszeresen éreztem; s növelte még e fájós érzetet azon kínos gondolat, hogy rokonszenvező szívem azon idegen égöv alatt, hová végzetem kilökött, s oly emberek közt, kik velem sem örülni sem szenvedni nem tudnak, egyedül, elárvultan fog maradni.

Vendégeim közt voltak a széplelkű Szlávny Sarolta és Hollósy Nelli is. Beestvedvén gyalog mentünk haza, s lakásom előtt még egyszer és útdíjára fájdalmas búcsút vevén, a

viszonyítás kétes reményével váltam el tőlük sok — örök időre. — —

Asztalomon egy csinos albumot, s ebben barátim mindegyikétől egypár sort beírva találtam. — Nem végezhetem be méltóbban o kötetet, mintha azok közül néhányat napvilágra bocsájtok. Tudom, hogy a kegyes olvasó velem együtt meg lesz győződve, hogy e gondolatgyöngyök „Emlékirataim” legbecsesebb részét teszik.

Olvastad, úgy-e bár a bibliába .

Az olajos korsó történetét?

Az van megírva róla, hogy hiába

Ömlött, mert újra mindig megtelek.

Ez olajkorsó az élet kéje;

Azért kaczagom a bolondokat,

Kik alig mártják nyelvüket beléje

Eszélytelen gazdálkodás miatt.

A bölcs hoszszú kortyokban hajtogatja
 E korsó édes nedvét untalan;
 Mért gazdálkodnék? a midőn jól tudja,
 Hogy minden perczben ismét tele van.
 Petőfi Sándor.

,-----természet! istenem te vagy,
 Törvényeidnek hódol életem!‘ —
 Shakespeare.

Van oly növény, mit a rontó elem —
 Midőn elpusztításán dolgozik —
 Kővé változtat, vértet ad reá,
 Mely emésztő hatalmának daczoljon:
 A nagy természet e műtételét
 Az embervilágban ismétli szinte.
 Egy példával én is szolgálhatok.
 A balsors engem addig döngetett
 Öklével, úgymint a gazemberekkel:
 Hogy már egészen vassá változám,
 S a döngetés többé már nem nekem fáj,
 Hanem fáj az öklöknek, melyek ütnek.
 Tanácslom, hogy mindenki öklöződjék,

Mert így szokás a lelket edzeni.
 Csupán rajtunk áll ám az életet
 Pokollá tenni, avagy égivé.
 Méltatlan bántalmak felett evődvén
 Gaz ellenidnek győzedelmet adsz;
 De megvesznek sikertelen dühökben
 Elzútván öklüket vaskebleden;
 S a sírba, melyet így számodra ástak:
 Ők, a gazok temetkezendenek.
 Fölteszem, hogy tisztába légy magaddal,
 S helyed b e c s ü l e t t e l foglaljad el.

Tapasztalásom szentírása ez.
 Én szózatát megértém, és követtem,
 S nekem meg is hozá jólétemet
 Most, midőn harmincznyolcz éves vagyok.

E g r e s s y G á b o r .

Hiában festenők az eget rózsaszínűnek,
 hogy szebb legyen, mégis kék az; és ez annak
 igazi szépsége. Költetni, képzelni sem lehet

korlátlanul. Mindenben jellemnek kell lenni. Nyugodt önérzetben keresd, s azon alapítsd erkölcsi becsed, lelki büszkeséged. Igyekezzünk a világ által is becsülendőknek tartatni; de akármit beszél a világ, csak magunk lehessünk meggyőződve erkölcsi becsünkről. Ez a férfias jellem.

Irinyi József.

Sok ember tapasztalattal úgy jár, mint a bányász, ki gazdag érre jutott, de kinek karját a szétrepesztett szikla elzúzta; ez életkincsért sokszor hitünket cseréljük be: a becsületes embernek azonban megmarad még — önérzete.

Pompéry János.

Midőn Silvester éjjelén az év sírba száll, temetője felébe hintjük a száradt virágokat sír-
emlékül, melyek az évben, életörömeink különben is lazán kötött füzériben elhervadának. Az elhervadtak helyébe ritkán hajt ki egy más, — de ha kihajt, kedves lesz az, mint Ábrahámnak

százéves korában nemzett fia. A megmaradt s az új virágokkal pedig az új év bölcsőjét ékesítjük föl. Ha majd ez idő eljövend, barátságod egyike lesz ezen ritka s ép azért kedves virágaimnak. Hadd örüljék soká illatozásának.

Kun Lajos*).

Egyszer meg kell fialni; egyszernél többször pedig úgysem kell. Ez az én pfilosoffiám. Jobb a születés órájánál a fialál órája.

Jókai Mór.

Fővárosi újdonság. (Czím, mely alatt mindenfélét lehet elmondani, főkép ha a censura hozzá nem fér.)

-----Egyébiránt halál a vége mindennek.

S azért nevetem a nagy képeket és hoszszú po-fákat. Igazi hoszszú képnek csak az örökké-

*)... A g a t o c l e s név alatt igán sok érdekes cikket írt lapomban, s legszorgalmasab vidéki levelezőm volt. Ismeretségét, mint már mondtam, Pompéry barátomnak köszönhetem, kinek földije volt Miskolczról.

valóság illik be, — s nem nevetni való bolond-e, a ki az örökkévalóság képzelhetlen nagyságú rőtjét illeszti parányi porhüvelyéhez? — — Vanitatum vanitas! — Kölcsey sírdombján épen oly pietástalan czigánykereket hány az utókor, mint a két szomszédén, Nagy Péter és Kis rál uramén. — S ért-e már nagy kép valaha célhoz e világon? Dicsőség nincs , mely eléggé fényes lett volna, s Napóleoné is Szent Ilonában végződik. Szabadság?! Harmincz francia revoluczió után is ábrándos bolondnak fogják kikiáltani Rousseaút. — Elégültség csak a szótarban van az E betű alatt. Állandóság még a szerelemben sincs. Nyugalom talán valahol egy más világon. Vagyon és gazdagság... nem mondom meg kinél? Hatalom a gazdádóknál. Bölcsesség istennél. Kényelem a püspököknél. A becsület elbújt még Diógenes lámpája elől. A boldogságot agyonverte Kain még a paradicsomban. A nagyság , jellem és szépség igazi fogalmát még mindig keresi a philosophia ... ,denique reliqui quid kabemus praeter

miseram animam? kérdem Sallustius Catilinájával. — — Nevetem a nagy képeket s kinevetem magamat is, midőn itt oly szörnyű hosszúra van szerencsém kinyújtani ábrázatomat.

Pákh Albert.

Emlékdüh. A kedvnél nincs szebb tündérleány, s te szeretsz vele ölelkezni, hogy simogassa lágy selyemkezővel szívedet örökre. Egyébiránt tán nem is tudod, hogy a kedvet nem a világ pedáns istene teremtette, ki aristocratice hányta így öszszeviszsza a nagy mindenséget; hanem egy vele egykorú s tőle külön- és önálló őserő: a b o r. Az isten a borban s a bor által előidézett ,spicz'-ben a hallhatatlanság ezen delejes perczében nyilatkozik valódikig s legtöbbször; — s positiv tudom, hogy az isten, minekelőtte hozzáfogott a teremtéshez — lecsípte magát; mert különben megrokkant volna a teremtés legnagyobb remekműveinek; a szerelemnek, barátságának, költészetnek, s — a tokaji

hegynek alkotásában. Nem kívánhatok tehát neked szívem szerint jobbat, mint hogy adja meg neked az ég a bornak szeretetét s legyen egész életed borízű. Az én religióm a bor. S utána imádom a kutyát, mely Diego León oldala mellett a forradalom golyójától vérzik el, s mert a hívség istene kutyaszívben lakik. Aztán jön a — leány! — S mivel ittam jó bort, öleltem szép leányt, bírok hív kutyát, ég lelkeben szívem választott népe iránt a szeretet, a szenvedélyes vonzalom szent képessége, s meghalok a barátságért: mindezért „per tu” vagyok az istennel. Legyenek hasonló okaid reá.

Lisznyay Kálmán.

S z í v e d köztünk maradjon!

S z e l l e m e d az „Életképekénél!

Túl a határon úgylis csak gép kell.

Szigligeti.

A leglángolóbb szabadságszeretet sugara
Teli keblében halálosan sebzé meg Helvéczia